

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(січень – лютий 2024 року)

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий суд)	5
UGULAVA v. Georgia (No. 2): відсутність неупередженості та незалежності при розгляді Кримінальною палатою Верховного Суду справи щодо заявника через присутність у складі суду колишнього Генерального прокурора країни, призначеного до Верховного Суду з порушенням встановленого законом критерію відповідності – порушення	5
SNIJDERS v. The Netherlands: несправедливість кримінального провадження через неможливість сторони захисту провести прямий перехресний допит анонімного свідка, показання якого були використані як докази проти заявника – відсутність порушення	8
ĐURIĆ v. Serbia: несправедливість адміністративного та судового проваджень при розгляді національними органами звернення заявника про надання йому статусу особи з інвалідністю внаслідок війни та відповідних пільг – порушення	14
BOGDAN v. Ukraine: прийняття відмови заявника від права на правову допомогу під час незареєстрованого тримання під вартою та страждань від абстинентного синдрому (синдрому відміни) – порушення	20
JAKUTAVIČIUS v. Lithuania: стверджуване порушення права заявника на ефективний захист через невідшкодування судових та інших витрат, понесених ним у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, в якому він успішно оскаржив штраф, накладений на нього за керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння – відсутність порушення	24
JANN-ZWICKER AND JANN v. Switzerland: надмірна тривалість кримінального провадження, ініційованого заявниками щодо розслідування смерті їхнього батька/ чоловіка, спричиненої отруєнням азбестом; відмова в доступі до суду у цивільному провадженні через спливі строків, передбачених для заявлення вимог про відшкодування шкоди – порушення	30
MEHMET ZEKİ DOĞAN v. Türkiye (No. 2): залишення, за результатами поновленого кримінального провадження на підставі рішення ЄСПЛ, без змін вироку щодо заявника, який вирішально ґрунтувався на викривальних показаннях його співучасників, наданих за відсутності захисника і від яких згодом було заявлено відмову – порушення	42

ŠKOVERNE v. Slovenia: упередженість суду при розгляді справи заявника, колишнього судді, засудженого за отримання хабаря, через участь судді, що розглядав його справу, в іншому провадженні проти заявника, відмову в допиті двох свідків та інші недоліки – порушення	47
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	66
TENA ARREGUI v. Spain: стверджуване порушення права заявника на повагу до його приватного життя і кореспонденції внаслідок перехоплення і розкриття його листування електронною поштою – відсутність порушення	66
ISMAYILZADE v. Azerbaijan: відмова національних органів у реєстрації імені, обраного заявницею для своєї новонародженої дитини, з підстав його невідповідності найкращим інтересам дитини – відсутність порушення	71
CHERRIER v. France: стверджуване порушення національними органами права заявниці на доступ до інформації про своє походження через відмову розкрити особу її біологічної матері – відсутність порушення	75
PODCHASOV v. russia: оскарження заявником, який був користувачем програми для обміну повідомлень Telegram, законодавчих положень про зобов'язання «організаторів поширення інформації в мережі Інтернет» зберігати всі дані про комунікацію користувачів протягом тривалого строку та надавати дані правоохоронним органам у випадках, визначених законом, разом з інформацією, необхідною для розшифрування електронних повідомлень – порушення	80
KACZMAREK v. Poland: розголошення під час пресконференції змісту телефонної розмови заявниці, яка не була об'єктом розслідування, внаслідок проведених у його межах негласних слідчих дій, та неможливість заявниці домогтися знищення інформації стосовно неї, отриманої в ході проведення негласних слідчих дій – порушення	87
KYIVSTAR, PAT v. Ukraine (ухвала): вимога органів влади до компанії-заявника надавати конфіденційну комунікаційну інформацію про користувачів її послуг та накладення штрафу через невиконання такої вимоги – неприйнятність заяви	95
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	102
VEIGA CARDOSO v. Portugal: незаконне притягнення заявника до кримінальної відповідальності через наклеп на працівника прокуратури за обтяжуючих обставин, що становило порушення його права на свободу вираження поглядів – порушення	102

DANILEŢ v. Romania: накладення Національною комісією з питань судоустрою та судочинства дисциплінарного стягнення на суддю у зв'язку з розміщенням ним на своїй сторінці у Facebook двох повідомлень, які могли підірвати репутацію та довіру до судової влади – порушення	106
DEDE v. Türkiye: звільнення працівника банку за надсилання співробітникам відділу кадрів своєї компанії електронного листа, в якому він критикував методи управління вищого керівництва, та відмова національних судів у задоволенні його позову, яким він оскаржив це звільнення – порушення	110
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)	115
NASKOV AND OTHERS v. North Macedonia: порушення майнових прав заявників через скасування національними органами влади <i>proprío motu</i> розпорядження про остаточну реституцію, яким їм надавалося право власності на землю, на якій треті особи побудували автозаправну станцію та господарські приміщення – порушення	115
BERNOTAS v. Lithuania: покладення на заявника зобов'язання з відшкодування органам соціального забезпечення пенсійних виплат, здійснених на користь особи, здоров'ю якої заявник завдав тяжкої шкоди – відсутність порушення	120
MAROSLAVAC v. Croatia: вимога податкових органів під час проведення перевірки фінансової діяльності заявниці сплатити податкові нарахування за періоди, щодо яких, як стверджувала заявниця, у держави спливи строки нарахування та стягнення – відсутність порушення	128
SHYLINA v. Ukraine: призупинення виплат внутрішньо переміщеній особі через її відмову виконувати законодавчу вимогу про необхідність відкриття рахунку в Ощадбанку для подальшого отримання таких виплат – відсутність порушення	133
Рішення ЄСПЛ проти України	140

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

UGULAVA v. Georgia (No. 2) (№ 22431/20)

Обставини справи

У грудні 2013 року заявнику, який був політичним діячем і на той час обіймав посаду мера міста Тбілісі, було пред'явлено обвинувачення у розкраданні майна за обтяжуючих обставин. Розслідування проводилося слідчим відділом Головної прокуратури (згодом перейменованої на Генеральну прокуратуру). У лютому 2018 року обвинувачення було перекваліфіковано і судом першої інстанції заявника було визнано винним у перевищенні службових повноважень. Вирок було залишено в силі апеляційним судом. Заявнику було призначено покарання у вигляді позбавлення волі (один рік, три місяці і двадцять два дні).

У січні 2019 року два прокурори слідчого відділу Генеральної прокуратури подали касаційну скаргу до Верховного Суду. Зрештою, справу було передано на розгляд колегії з трьох суддів, включаючи суддю Sh.T., і визнано прийнятною.

Заявник подав заяву про відвід судді Sh.T. на тій підставі, що він обіймав посаду Генерального прокурора, коли справа заявника розглядалася апеляційним судом, а касаційну скаргу було подано саме Генеральною прокуратурою.

У лютому 2020 року Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду, засідаючи у складі двох суддів без участі судді Sh.T., відхилила заяву про відвід як необґрунтовану. Того ж дня той самий склад Кримінальної палати за участю судді Sh.T. змінив кваліфікацію злочину, визнав заявника винним у розтраті майна за обтяжуючих обставин та збільшив покарання до дев'яти років позбавлення волі (згодом його було зменшено до трьох років, двох місяців і восьми днів).

Заявник стверджував, що Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду, яка розглядала його справу, не була «незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону», оскільки одним із суддів був колишній Генеральний прокурор Грузії, який був призначений до Верховного Суду з порушенням встановленого законом критерію відповідності. Крім того, з огляду на внутрішню організацію прокуратури та враховуючи політичну важливість і чутливість його справи, заявник стверджував, що кримінальне провадження щодо нього обов'язково проводилося під наглядом та/або керівництвом тодішнього Генерального прокурора.

Оцінка Суду

Суд зауважив, що заявником не було продемонстровано чи надано докази того, що суддя Sh.T. мав або висловлював будь-які особисті переконання, які могли б поставити під сумнів його суб'єктивну неупередженість. В контексті об'єктивного критерію ЄСПЛ також зазначив, що заявник не надав жодних доказів того, що суддя Sh.T. фактично відігравав подвійну роль у кримінальному провадженні проти нього. Лише факт того, що суддя колись був співробітником прокуратури, не є підставою для побоювань, що йому бракує неупередженості.

Разом із тим, Суд звернув увагу, що Sh.T. очолював прокуратуру країни, коли справа заявника розглядалася апеляційним судом і коли слідчим відділом Генеральної прокуратури було прийнято рішення про подачу касаційної скарги. Таким чином, Sh.T. був на верхівці ієрархічної структури, де йому підпорядковувалися всі прокурори. Більше того, відповідно до Закону про прокуратуру, він міг давати вказівки будь-якому з них, включаючи свого першого заступника, який відповідав за загальний нагляд за слідчим відділом, відповідальним за справу заявника, і вимагати від підлеглих прокурорів оновлену інформацію про хід слідства у справі.

Суд вважав, що, беручи до уваги роль і широкі повноваження Генерального прокурора згідно з відповідним національним законодавством, а також беручи до уваги політично чутливий контекст, в якому проводився резонансний судовий процес над заявником, Sh.T. коли був Генеральним прокурором, як мінімум, повинен був мати доступ до внутрішньої інформації про стратегію прокуратури у кримінальному провадженні щодо заявника. Це мало бути очевидним для зовнішнього об'єктивного спостерігача. Таким чином, за конкретних обставин цієї справи можна було встановити факти, які могли б викликати об'єктивно обґрунтовані сумніви щодо неупередженості Sh.T. Рішення про подання касаційної скарги, яке зрештою призвело до юридичної перекваліфікації дій заявника та збільшення терміну його ув'язнення, було прийнято Генеральною прокуратурою саме за часів перебування Sh.T. на посаді Генерального прокурора.

Беручи до уваги всі конкретні обставини, зокрема, надзвичайну політичну чутливість судового процесу над заявником, а також роль і повноваження Генерального прокурора в органах прокуратури Грузії, Суд дійшов висновку, що включення колишнього Генерального прокурора до складу суддів, які розглядали справу заявника, було достатнім для того, щоб поставити під сумнів об'єктивну неупередженість Верховного Суду при винесенні рішення у справі заявника.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 01 лютого 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваної заявником несправедливості кримінального провадження через неможливість сторони захисту провести прямий перехресний допит анонімного свідка, показання якого були використані в якості доказів проти заявника.

У жовтні 2002 року на водійському сидінні фургона було знайдено тіло чоловіка Y., який був застрелений незадовго до цього. У фургоні було виявлено залишки амфетаміну, а за 50 метрів від тіла – недопалок, який, враховуючи його стан та погодні умови на той час, мав бути викинутий протягом дванадцяти годин до того, як було знайдено тіло Y. Знайдений на недопалку профіль ДНК збігався з профілем ДНК, знайденим за інших обставин на сонцезахисних окулярах, залишених у листопаді 2001 року на місці крадіжки, однак в базі даних його не було. Оскільки вбивство не було розкрито, це розслідування було закрито у 2003 році.

8 квітня 2005 року слідчий суддя Е. допитав під присягою свідка X. щодо вбивства Y. Перед допитом X. заявив, що він знає, хто вчинив вбивство Y., і готовий дати показання лише за умови забезпечення своєї анонімності, оскільки мав підстави побоюватися за своє життя. Слідчий суддя заслухав X. відповідно до пункту 2 статті 190 Кримінального процесуального кодексу, яка надавала слідчому судді право не зазначати у протоколі допиту особисті дані свідка, якщо є обґрунтовані підстави підозрювати, що у зв'язку з дачею показань йому буде завдано незручностей або створено перешкоди у здійсненні ним професійної діяльності. X. розказав, що заявник зізнався йому у скоєнні вбивства, і повідомив деталі злочину, які не були розголошені в ЗМІ і збігалися з фактичними даними поліції. За словами слідчого судді Е., свідчення X. виявилися достовірними, оскільки були дані недвозначно, спонтанно та без вагань.

У 2008 році було виявлено, що профіль ДНК заявника, який було внесено до бази даних ДНК на початку того ж року, збігається з профілем ДНК на недопалку, який було знайдено біля тіла Y. Після відновлення кримінального провадження у справі про вбивство поліція неодноразово допитувала низку свідків, у тому числі колишню дівчину заявника, яка також засвідчила, що заявник розказав їй, як він вчинив убивство Y. на замовлення. На той момент заявника було затримано у зв'язку з іншими злочинними діями (чотири збройні пограбування банків, скоєні в Німеччині в 2005 році, за які він був засуджений у 2006 році до дев'яти років позбавлення волі). У лютому 2010

року заявник був заарештований у в'язниці за підозрою у причетності до вбивства Y.

Під час розгляду справи за клопотанням прокурора обласний суд змінив статус X. як свідка, надавши йому відповідно до статті 226а КПК статус свідка, якому загрожує небезпека. Відповідно до принципу відкритості, який є одним з основоположних принципів нідерландського кримінального процесуального права і вимагає, щоб сторона обвинувачення, сторона захисту та суддя або судді першої інстанції мали однакові матеріали справи, особа X. була невідома не лише стороні захисту, але й суду, який розглядав справу. Тому після надання X. статусу свідка, якому загрожує небезпека, він був допитаний слідчим суддею V., через якого обвинувачення та захист могли поставити свідку свої запитання.

Рішенням від 9 липня 2012 року обласний суд визнав заявника винним у вбивстві Y. і засудив його до вісімнадцяти років позбавлення волі. Він постановив, що показання X. були достатньо достовірними, послідовними і надійними, щоб їх можна було використовувати як докази. У зв'язку з цим суд вважав, що і в 2005, і в 2012 роках слідчі судді оцінили показання X. як достовірні, що показання X. були послідовними і детальними і що вони були підтверджені в істотних аспектах як висновками кримінального розслідування, так і показаннями колишньої дівчини заявника. Національний суд зазначив, що X. заявив під присягою, що не мав жодних контактів з колишньою дівчиною заявника щодо цієї справи, що їхні свідчення містили інформацію про злочин, яку вони не могли дізнатися із засобів масової інформації, що свідчення X. не були єдиним або вирішальним доказом, який був покладений в основу обвинувального вироку, і що було вжито достатніх заходів для компенсації обмеження права захисту на допит свідків.

Рішенням від 2 квітня 2014 року Апеляційний суд скасував вирок обласного суду, оскільки він не ґрунтувався на тих самих доказах, визнав заявника винним у вбивстві Y. і засудив його до вісімнадцяти років позбавлення волі. Обвинувальний вирок ґрунтувався на двадцяти доказах, включаючи профіль ДНК, знайдений на недопалку, свідчення колишньої дівчини заявника та свідчення X.

Рішенням від 16 червня 2015 року Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявника.

Оцінка Суду

Суд нагадав, що у справі *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, № 26766/05 та № 22228/06, § 119, від 15 грудня 2011 року, Велика Палата Суду узагальнила і уточнила принципи, які слід застосовувати у випадках, коли свідок обвинувачення не брав участь у судовому розгляді, а раніше зроблені ним заяви

були прийняті в якості доказів. Відповідність такого провадження пунктам 1 і 3 (d) статті 6 Конвенції має аналізуватися за трьома критеріями: (i) чи була поважна причина для неявки свідка і, відповідно, для прийняття неперевіраних показань відсутнього свідка як доказу (там само, §§ 120-125); (ii) чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для засудження підсудного (там само, §§ 126-47); і (iii) чи існували достатні врівноважуючі фактори, включаючи надійні процесуальні гарантії, щоб компенсувати недоліки, з якими зіткнувся захист в результаті прийняття неперевіраних доказів, і забезпечити, щоб судовий розгляд, оцінений в цілому, був справедливим (там само, § 147). Ці принципи були в подальшому роз'яснені у справі *Schatschaschwili v. Germany* [GC], № 9154/10, §§ 111-31, ECHR 2015.

Хоча рішення у справах *Al-Khawaja and Tahery* та *Schatschaschwili* стосувалися відсутніх, а не анонімних свідків, Суд вказав, що проблеми, пов'язані з цими двома типами свідків, не відрізняються в принципі, оскільки кожна з них призводить до потенційної невігідності для обвинуваченого через неможливість перевірити чесність і достовірність свідків, а також правдивість і надійність їхніх свідчень. Відповідно, при аналізі прийняття в якості доказів показань відсутнього свідка та показань свідка, особа якого прихована, Суд застосовує аналогічний підхід.

В той же час конкретні обмеження можливості захисту допитувати анонімного свідка відрізняються від обмежень щодо відсутнього свідка, особа якого, зрештою, відома. Відповідно, використання в якості доказів повністю анонімних показань свідка та неможливість допитати цього свідка під час судового розгляду може погіршити умови, в яких працює захист.

Щодо першого критерію трискладового тесту *Al-Khawaja and Tahery* Суд зазначив, що надаючи X. статус свідка, якому загрожує небезпека, обласний суд надав детальне обґрунтування існуванню небезпеки, пов'язаної із заявником, та впливу цієї небезпеки на X., а також встановив, що X. дійсно буде побоюватися за своє життя, здоров'я та безпеку, якщо його особу буде розголошено. Цей суд покладався не лише на інформацію, надану X., а й на об'єктивні факти, які можна обґрунтовано вважати такими, що сприяли виникненню страху з боку X., зокрема, те, що заявник вже неодноразово відбував покарання за насильницькі злочини.

Суд зазначив, що під час допиту X. слідчим суддею у 2005 році ще не було встановлено жодного підозрюваного у вбивстві, який міг би клопотати про проведення перехресного допиту. Обласний суд, який засідав у нарадчій кімнаті, також звернув увагу, серед іншого, на той факт, що X., який не був представлений захисником під час дачі показань у 2005 році, ймовірно, не знав про відмінності між статтями 190 і 226а КПК, і що від пересічного свідка не можна очікувати розуміння юридичних деталей статусу, який надається цими

положеннями. Той факт, що заявник, який у 2010 році був заарештований і звинувачений у причетності до вбивства Y., ознайомився з викривальними показаннями свідка проти нього і попросив заслухати X. на судовому засіданні, на думку суду, свідчив про зміну обставин, яка змусила його надати X. більший ступінь захисту.

У світлі чітких і конкретних висновків з цього питання не можна сказати, що рішення національного суду про надання X. статусу свідка, якому загрожує небезпека, було нечітким або недостатньо обґрунтованим, або що наведені для цього причини були спекулятивними або ґрунтувалися виключно на тяжкості вчинених злочинів. Навпаки, виходячи з наявних у нього матеріалів, Суд вважав, що рішення обласного суду, який засідав у закритому режимі, про надання X. статусу свідка, якому загрожує небезпека, через його побоювання репресій, ґрунтувалося на об'єктивних підставах і підтверджувалося доказами, а тому не може вважатися свавільним або явно необґрунтованим. З огляду на вищевикладене, Суд погодився з тим, що існувала вагома причина, яка виправдовувала захист особи X.

Щодо другого критерію Суд погодився з висновком апеляційного суду про те, що засудження заявника не ґрунтувалося виключно на показаннях X. Проте, зазначивши, що показання X. мали неабияку вагу, оскільки вони були використані для підтвердження показань колишньої дівчини заявника та оцінки їх надійності та достовірності, а також враховуючи необхідність за статтею 6 оцінювати справедливість провадження в цілому, Суд мав визначити, чи існували достатні фактори, що врівноважували будь-які недоліки, які могли виникнути для сторони захисту через прийняття цих доказів (третій критерій).

Так, Суд вказав, що при оцінці достатності врівноважуючих факторів мають значення наступні елементи: підхід суду першої інстанції до неперевіраних доказів; наявність і переконливість доказів, що підтверджують неперевірені показання свідків; процесуальні заходи, вжиті для компенсації відсутності можливості прямого перехресного допиту свідка під час судового розгляду.

У зв'язку з цим питання про те, чи були врівноважуючі фактори достатніми, тісно пов'язане з доказовою вагою показань неперевіреного свідка, яка, в свою чергу, обернено пропорційно пов'язана з доказовою вагою інших доказів. Іншими словами, чим важливіші інші докази, тим менша доказова вага надається показанням неперевіреного свідка і, в свою чергу, тим меншу вагу повинні мати врівноважуючі фактори, щоб провадження в цілому вважалося справедливим (див. цитовані вище *Al Khawaja and Tahery*, §§ 131 і 139; *Schatschaschwili*, §§ 116 і 123; і, нещодавнє *Asani v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 27962/10, §§ 34 підпункт (vi) і 35, від 1 лютого 2018 року).

Що стосується підходу національних судів до неперевіраних доказів та наявності додаткових обвинувальних доказів, Суд зазначив, що апеляційний

суд дослідив вагомість, узгодженість та послідовність показань Х. та перехресні посилання на них з іншими наявними доказами і ретельно, з детальним обґрунтуванням (§§ 25-27 рішення) переконався в тому, що показання Х. були достовірними. Аргументація Апеляційного суду витримала ретельну перевірку Верховним Судом, який підтвердив його рішення (§ 30 рішення).

Щодо процесуальних заходів, вжитих для компенсації відсутності можливості провести прямий перехресний допит свідка під час судового розгляду, Суд зазначив, що принцип безпосередності був би краще дотриманий, якби судді, які розглядали справу, мали можливість оцінити достовірність показань Х., знаючи його особу, і самі допитали анонімного свідка або, щонайменше, отримали повну невідредаговану стенограму його допиту слідчим суддею. Проте Суд визнав, що передбачена статтями 226а - 226f КПК процедура, яка спеціально призначена для забезпечення компенсаційних процесуальних гарантій, була дотримана (§§ 13-18, 22-27 і 31-37 рішення).

Суд зазначив, що під час допиту Х. слідчим суддею V. у 2012 році не була присутньою не лише сторона захисту, але й державний обвинувач (§ 15 рішення), яким проте була надана можливість подати у письмовій формі питання, які вони хотіли поставити свідку. Свідок був приведений до присяги перед допитом. Після отримання (частково відредагованих) відповідей свідка захист мав можливість поставити Х. додаткові запитання у письмовій формі (§§ 16 і 24) і таким чином поставити під сумнів достовірність його свідчень.

Суд визнав, що характер і обсяг запитань, які ставляться анонімному свідку, значно обмежені через його анонімність, і що право ставити письмові запитання такому свідку не може, особливо за відсутності поважних причин (перший критерій тесту *Al-Khawaja and Tahery*), розглядатися як заміна основоположного права на допит свідка. З іншого боку, Суд також звернув увагу на те, що у цій справі захист утримався від використання можливості поставити додаткові запитання. Таким чином, можна вважати, що захист відмовився від права оскаржувати достовірність показань Х. щодо будь-якої непослідовності в його показаннях або невідповідності між його показаннями та показаннями інших свідків. Захист повинен був знати, що отримані таким чином свідчення можуть бути використані як докази в суді.

Крім того, Суд зазначив, що надійність та достовірність Х. була позитивно оцінена слідчими суддями E. та V. у 2005 та 2012 роках, незалежність та неупередженість яких є важливою процесуальною гарантією справедливості провадження. Суд також зазначив, що хоча заявник міг подати клопотання про допит цих слідчих суддів під час судового розгляду, він не скористався цією можливістю. Нарешті, Суд зазначив, що з рішення Апеляційного суду також впливало, що з метою забезпечення права заявника на справедливий судовий розгляд він розглянув питання про те, чи було рішення про надання Х. статусу

свідка, якому загрожує небезпека, і спосіб, у який суд першої інстанції ухвалив це рішення, пов'язане з будь-якими порушеннями основоположних принципів (§ 22 рішення).

Беручи до уваги конкретні факти та обставини справи, Суд вважав, що не можна стверджувати, що кримінальне провадження проти заявника, якщо його розглядати в цілому, було несправедливим у зв'язку з допущенням в якості доказів показань Х., і що труднощі, з якими зіткнувся захист у зв'язку з анонімністю, наданою Х., були достатньою мірою врівноважені процедурами, застосованими органами судової влади.

Висновок

Відсутність порушення пунктів 1 і 3 (d) статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 6 лютого 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася намагання заявника отримати допомогу по інвалідності. Заявник стверджував, що у 1996 році, коли йому було 13 років, він отримав важкі поранення від вибухового пристрою, який залишився після попереднього збройного конфлікту і на який заявник випадково натрапив.

Згідно зі свідченнями, наданими матір'ю заявника та таким собі N.Š., у 1999 році заявник та його мати розглядали можливість подати заяву про визнання заявника цивільною особою з інвалідністю внаслідок війни. Однак, зрештою, вони цього не зробили, оскільки посадова особа, яка працювала у відповідному муніципальному органі влади, відрядила їх від такого кроку.

22 березня 2006 року, отримавши підтримку від місцевої асоціації цивільних осіб з інвалідністю внаслідок війни, заявник подав офіційний запит з тією ж метою до Департаменту соціальних справ муніципалітету Valjevo (Department of Social Affairs of the Municipality of Valjevo), посилаючись при цьому на відповідне законодавство (див. пункт 28 рішення). Однак, заявник отримав відмову на тій підставі, що завдана його здоров'ю шкода не пов'язана з війною. Міністерство праці, зайнятості та соціальної політики задовольнило апеляцію заявника та скасувало оскаржуване рішення.

26 січня 2007 року під час повторного розгляду справи заявнику знову було відмовлено у визнанні його цивільною особою з інвалідністю внаслідок війни. Цього разу Міністерство праці та соціальної політики залишило в силі зазначене рішення.

1 жовтня 2008 року Верховний Суд скасував остаточне рішення адміністративних органів щодо заявника. Суд постановив, зокрема, що згідно з матеріалами справи, включаючи довідку департаменту поліції міста Valjevo (Valjevo police department), видану 21 березня 2006 року (див. пункт 22 нижче), існують письмові докази того періоду, коли заявник отримав тілесні ушкодження. Крім того, була заява поліції від 29 листопада 2006 року, в якій містилося посилення на існуючий звіт про розслідування на місці події, підготовлений поліцією 16 квітня 1996 року, а потім переданий до прокуратури (див. пункт 23 рішення). Зрештою, Верховний Суд вказав, що збереглися численні медичні документи з часу отримання заявником поранення, тому в ході майбутнього адміністративного провадження органи влади, беручи до уваги відповідне законодавство, повинні правильно і всебічно встановити фактичні обставини справи, а потім вирішити, чи слід надавати заявнику статус цивільної особи з інвалідністю внаслідок війни.

01 листопада 2013 року муніципальний орган у місті Valjevo знову відхилив клопотання заявника про визнання його цивільною особою з інвалідністю внаслідок війни. Він, по суті, повторив ту саму аргументацію, зазначивши, що з моменту отримання заявником поранень не було жодних письмових доказів, на підставі яких можна було б достовірно встановити, що вибуховий пристрій дійсно був вибухонебезпечним предметом, що залишився з часів війни.

16 грудня 2013 року Міністерство праці, зайнятості та соціальної політики відхилило апеляцію, подану заявником, залишивши в силі вищезгадане рішення.

03 листопада 2014 року Адміністративний суд відмовив у задоволенні позову заявника, яким було оскаржено рішення адміністративних органів. Адміністративний суд зазначив, серед іншого, що адміністративні органи обґрунтовано відхилили клопотання заявника, зокрема, тому, що відповідні вимоги закону дійсно не були дотримані (див. пункти 28 і 30 рішення). Зокрема, заявник не надав жодних письмових доказів з моменту вибуху щодо походження осколково-фугасної шашки, про яку йдеться, тобто чи була вона насправді вибухонебезпечним залишком з часів війни. Суд також зазначив, що з огляду на характер справи заявника не було необхідності ні в проведенні усного слухання, ні в здійсненні «повної юрисдикції» у розумінні закону (див. п. 41 рішення).

19 лютого 2015 року заявник подав скаргу до Конституційного Суду. 06 жовтня 2016 року Конституційний суд частково задовольнив скаргу заявника. Він встановив порушення його права на судовий розгляд упродовж розумного строку та присудив йому еквівалент 600 євро (EUR) у сербських динарах як компенсацію за завдану моральну шкоду. Решта скарг заявника були відхилені. Конституційний Суд підтримав рішення Адміністративного суду, а також його обґрунтування, а стосовно скарги заявника на «пріоритетність письмових доказів» зазначив, що положення про докази, які стосуються статусу цивільної особи з інвалідністю внаслідок війни, були *lex specialis* порівняно з положеннями про докази, які регулюють загальне ведення адміністративного провадження (див. пункти 30 і 35 рішення).

Заявник скаржився за пунктом 1 статті 6 Конвенції на несправедливість адміністративного та судового провадження у його справі, включаючи відсутність усного слухання та юридичний обов'язок використовувати лише письмові докази, що стосуються травми, незважаючи на той факт, що органи держави-відповідача самі повинні були забезпечити отримання цих доказів у відповідний час.

Оцінка Суду

(a) Відповідні принципи

(i) Щодо принципу змагальності та принципу рівності сторін

Суд зазначив, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, включає право сторін провадження подавати будь-які зауваження, які вони вважають такими, що стосуються їхньої справи. Оскільки метою Конвенції є гарантування не теоретичних чи ілюзорних прав, а практичних та ефективних прав, це право може вважатися ефективним лише тоді, коли зауваження дійсно «почуті», тобто належним чином розглянуті відповідним судом. Іншими словами, дія статті 6 полягає, серед іншого, в тому, що на «суд» покладається обов'язок провести належний розгляд подань, аргументів та доказів, наданих сторонами, без упередженого ставлення до питання їх релевантності (див. рішення у справі *Perez v. France* [GC], № 47287/99, § 80, ECHR 2004-I, з подальшими посиланнями).

Допустимість доказів в першу чергу регулюється національним законодавством і, за загальним правилом, саме національні суди повинні оцінювати надані їм докази. Завдання Суду за Конвенцією полягає радше в тому, щоб встановити, чи було провадження в цілому, включаючи спосіб отримання доказів, справедливим (див., наприклад, рішення у справах *Elsholz v. Germany* [GC], № 25735/94, § 66, ECHR 2000 VIII, та *Devinar v. Slovenia*, № 28621/15, § 45, від 22 травня 2018 року).

Суд вкотре повторив, що принцип змагальності та принцип рівності сторін, які тісно пов'язані між собою, є основоположними складовими поняття «справедливий судовий розгляд» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції (див. рішення у справі *Regner v. the Czech Republic* [GC], № 35289/11, § 146, від 19 вересня 2017 року). Вони вимагають «справедливого балансу» між сторонами: кожній стороні повинна бути надана розумна можливість представити свою справу в умовах, які не ставлять її в істотно не вигідне становище порівняно з її опонентом або опонентами (див. рішення у справі *Andrejeva v. Latvia* [GC], № 55707/00, § 96, ECHR 2009).

Однак права, що впливають з цих принципів, не є абсолютними. У низці справ Суд вже ухвалював рішення щодо випадків, коли при відмові в забезпеченні стороні повного змагального провадження перевага надається вищим національним інтересам. Договірні держави користуються певною свободою розсуду в цій сфері. Однак, саме Суд в останній інстанції визначає, чи були дотримані вимоги Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *Regner*, § 147, з подальшими посиланнями).

(ii) Щодо «права на усне слухання»

Суд зазначив, що право на усне слухання пов'язане не лише з питанням, чи передбачає провадження допит свідків, які даватимуть свої свідчення усно. Важливо також, щоб сторони судового процесу мали можливість усно викласти

свою позицію в національних судах. Таким чином, право на усне слухання є одним з елементів, що лежить в основі рівності сторін у провадженні (див. рішення у справі *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], № 55391/13 та 2 інших, § 187, від 6 листопада 2018 року, з подальшими посиланнями).

Відповідно до усталеної практики Суду, у провадженні в суді першої та єдиної інстанції право на «публічний розгляд» у значенні пункту 1 статті 6 включає право на «усне слухання», якщо немає виняткових обставин, які виправдовують відмову від такого слухання (див. рішення у справі *Göç v. Turkey* [GC], № 36590/97, § 47, ECHR 2002 V).

В усному слуханні може не бути потреби, наприклад, якщо справа не порушує питань факту чи права, які не можуть бути належним чином вирішені на підставі матеріалів справи та письмових зауважень сторін (див., наприклад, рішення у справах *Jussila v. Finland* [GC], № 73053/01, §§ 41 і 42, ECHR 2006 XIV, та *Bektashi Community and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, №№ 48044/10 та 2 інші, § 80, від 12 квітня 2018 року, з подальшими посиланнями).

Винятковий характер обставин, які можуть виправдати відмову від усного слухання, по суті, зводиться до характеру питань, що підлягають вирішенню національним судом, а не до частоти виникнення таких ситуацій. Суд визнав, що спори, які стосуються виплат за програмами соціального забезпечення, як правило, є досить технічними і їх результат зазвичай залежить від письмових висновків, наданих лікарями. Відповідно, багато таких спорів краще розглядати в письмовій формі, ніж в усній. Крім того, зрозуміло, що в цій сфері національні органи влади повинні враховувати вимоги ефективності та економії. Систематичне проведення усних слухань може стати перешкодою для особливої ретельності, необхідної у питаннях соціального забезпечення (див. згадане вище рішення у справі *Schuler-Zgraggen*, § 58; *Salomonsson v. Sweden*, № 38978/97, § 38, від 12 листопада 2002 року; *Döry v. Sweden*, № 28394/95, § 41, від 12 листопада 2002 року; і *Lundevall v. Sweden*, № 38629/97, § 38, від 12 листопада 2002 року).

(b) Застосування вищезазначених принципів у цій справі

Повертаючись до обставин цієї справи, Суд зазначив, що стаття 2 Закону «Про статус цивільних осіб з інвалідністю внаслідок війни» визначає «цивільну особу з інвалідністю внаслідок війни» як, зокрема, особу, яка зазнала видимих тілесних ушкоджень щонайменше 50% тіла, спричинених «вибухонебезпечними предметами», що залишилися з часів війни» (див. п. 28 рішення). Стаття 12 вищезгаданого Закону також передбачає, зокрема, що факт того, що особа дійсно отримала тілесні ушкодження за умов, передбачених статтею 2, може

бути встановлений лише шляхом надання письмових доказів, що відносяться до періоду отримання ушкоджень (див. пункт 30 рішення).

Звідси випливає, що вищезазначена вимога щодо допустимості доказів у провадженнях, подібних до того, яке було порушено заявником у цій справі, була не просто практикою відповідних органів на певний момент часу з можливістю її коригування залежно від конкретних обставин справи, а скоріше конкретною законодавчою передумовою, яка не передбачала жодних винятків. Цей брак гнучкості був визнаний, хоча й неявно і лише в одному випадку, самими національними органами у справі заявника, незважаючи на їхнє остаточне дотримання вищезгаданих положень Закону «Про статус цивільних осіб з інвалідністю внаслідок війни». Зокрема, 1 жовтня 2008 року Верховний Суд постановив, що відповідні адміністративні органи можуть всебічно встановити факти у справі, додатково враховуючи деякі більш загальні і, безумовно, менш суворі правила доказування, що містяться в Законі «Про загальне адміністративне судочинство» (див. пункти 15 і 32-34 рішення).

Суд також зазначив, що ні заявника, який на той час був неповнолітнім і мав серйозні проблеми зі здоров'ям, ні його батьків не можна звинувачувати в тому, що вони не змогли встановити походження капсулів у період між 1996 та 1999 роками, коли вони були знищені, перебуваючи під контролем держави-відповідача (див. пункти 23-25 рішення). Незважаючи на твердження Уряду про те, що органи влади не мали юридичного обов'язку встановлювати їх походження за власною ініціативою, воно є непереконаливим з огляду на саму природу речей, а також незрозумілим з огляду на формулювання, *mutatis mutandis*, статей 15, 126 і 127 Закону «Про загальне адміністративне судочинство» (див. пункти 32-34 рішення). Крім того, навіть якщо заявникові знадобився час для того, щоб розпочати офіційне провадження щодо визнання його права, очевидно, не існувало жодних застосовних національних строків, які б перешкождали йому це зробити. Уряд та національні органи у цій справі не стверджували протилежного.

У цій ситуації Суд дійшов висновку, що заявник фактично зіткнувся як з юридичною, так і з фактичною неможливістю належного розгляду його справи (див. прецедентне право, наведене у пункті 69 рішення), особливо з огляду на те, що заява поліції від 21 березня 2006 року також не була визнана процесуально прийнятною, оскільки вона датувалася 2006 роком, а не часом отримання заявником поранення. Хоча у цій довідці зазначалося, з одного боку, що вона була видана з метою перевірки статусу заявника як такого що мав «інвалідність у мирний час» і що капсулі, про які йшлося, були невідомого походження, з іншого боку, у ній також визнавалося, що капсулі дійсно залишилися після попередніх воєн (див. пункт 22 рішення). Таким чином,

ця заява явно вимагала більш ретельного вивчення відповідними органами влади.

Крім того, незважаючи на особливості проведення усного слухання в контексті позову про соціальне забезпечення та свободу розсуду держави-відповідача, коли йдеться про проведення повністю змагального провадження (див. прецедентне право, процитоване у пунктах 76 і 72 рішення), було б корисним, на думку Суду та з огляду на дуже специфічні та специфічні для країни обставини цієї справи, щоб національний суд заслухав на усному слуханні у присутності заявника або його законного представника відставного працівника поліції, згаданого у заяві поліції від 29 листопада 2006 року, який міг би надати інші відповідні деталі (див. пункти 23 та 19 рішення у цій послідовності).

З огляду на вищевикладене, Суд дійшов висновку, що заявник не мав ефективного права на справедливий судовий розгляд і йому не було надано належної можливості представити свою справу, у тому числі в усному судовому засіданні, в умовах, які не поставили б його у суттєво не вигідне становище. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 6 лютого 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника за статтею 6 Конвенції на порушення його права на правову допомогу у зв'язку із недійсністю його відмови від адвоката, що була надана в момент страждань від наслідків наркотичної залежності та абстинентного синдрому.

14 квітня 2014 року після того, як пізно ввечері до заявника прибула міліція, його запросили до відділку, зокрема, через крадіжку, яка сталася того ж дня; того ж дня заявника було допитано.

16 квітня 2014 року було складено протокол; в цьому протоколі зазначалося, що заявника повідомлено про те, що він є підозрюваним та має право на правову допомогу. Протокол, за змістом якого заявник відмовлявся від адвоката, був підписаний ним, тобто містив його напис від руки.. Того ж дня було проведено відтворення обстановки та обставин на місці події, в якому заявник брав участь і показав, як вчинив крадіжку.

17 квітня 2014 року заявника офіційно було затримано. Декілька тижнів потому місцевий наркологічний центр повідомив слідчий орган про те, що станом на 18 квітня 2014 року заявник перебував на його амбулаторному обліку як пацієнт, який страждає на психологічні та поведінкові розлади, спричинені вживанням опіоїдів та амфетаміну. Коли справа дійшла до судового розгляду, на прохання заявника йому було призначено адвоката для надання безоплатної правової допомоги. Згодом його було визнано винним у крадіжці з проникненням у житло та призначено покарання у вигляді 6 років позбавлення волі.

Суд першої інстанції вказав, що заявник відмовився від права мати захисника на етапі досудового розслідування і відхилив як необґрунтовані його твердження про жорстоке поводження з ним 14 квітня 2014 року з боку працівників міліції. Апеляційні скарги заявника були безуспішними, так само як і клопотання про екстраординарний перегляд Верховним Судом України.

До ЄСПЛ заявник, зокрема, посилався на порушення його права на доступ до захисника.

Оцінка Суду

(а) *Попередні зауваження щодо становища заявника на ранньому етапі розслідування*

ЄСПЛ встановив, що існують вагомні підстави вважати, що заявник *de facto* був затриманий 14 квітня 2014 року та перебував під вартою до 16 квітня

2014 року, коли його було офіційно затримано. Розповідь заявника про те, що протягом цього періоду його тримання під вартою було незареєстроване не змінювалася впродовж всього провадження, була послідовною та достовірною. Однак події, описані працівниками міліції після завершення кримінального провадження, а саме те, що заявник залишив відділок міліції 15 квітня 2014 року і був знову затриманий наступного дня, на той час задокументовані не були.

З моменту затримання заявника національні органи мали достатні підстави підозрювати, що він був причетний до крадіжки. Тому він мав вважатися «підозрюваним» в автономному значенні Конвенції, що вимагало застосування гарантій її статті 6, зокрема, права на доступ до правової допомоги. Це право також застосовувалося до відтворення обстановки і обставин події (реконструкції). Заявника допитували у відділку міліції, і використання інформації, отриманої під час таких неформальних допитів, дозволило міліції повернути викрадені речі. Усі ці події відбулися до того, як наступного дня заявникові було повідомлено про його право мати захисника. У цьому контексті будь-яка розмова між затриманим підозрюваним у вчиненні злочину і міліцією повинна була розглядатися як офіційний контакт, а не як неформальне інтерв'ю або допит. Після підписання відмови від захисника заявник під час відтворення обстановки і обставин події також надав викривальні показання.

(b) Дійсність відмови

Той факт, що твердження заявника про жорстоке поводження у національних судах не підтверджувалися доказами, не є достатнім для висновку про те, що відмова була дійсною. Він оскаржував її дійсність на національному рівні з двох інших підстав: по-перше, під час її підписання не було захисника; по-друге, він страждав від психічних та фізичних наслідків наркотичної залежності та абстинентного синдрому. Відсутність захисника під час підписання сама по собі не робить відмову від прав недійсною для цілей статті 6 Конвенції. Крім того, Верховний Суд України протлумачив національне законодавство таким чином, що присутність захисника не є обов'язковою для дійсності відмови, якщо обвинуваченому ще не було призначено захисника.

Що стосується наркотичної залежності заявника, то він страждав від неї на момент свого *de facto* затримання 14 квітня 2014 року, і підписав відмову від права на захист двома днями пізніше. Оскільки не було жодних ознак того, що заявник мав доступ до наркотиків або замісної терапії під час перебування під контролем міліції, його твердження про те, що він вже страждав від симптомів абстиненції на момент підписання, можна вважати достовірним. ЄСПЛ вже зазначав, що зізнавальні показання, надані під час незареєстрованого тримання під вартою, у поєднанні з доказами про незрозумілі тілесні ушкодження, можуть створити враження, що такі показання не були добровільними. Хоча не було жодних доказів тілесних ушкоджень,

а твердження заявника про жорстоке фізичне поводження не були обґрунтовані, все ж обставини незареєстрованого тримання заявника під вартою у поєднанні з достовірними твердженнями про те, що він страждав від симптомів абстиненції на момент відмови від свого права мати захисника ставили під сумнів її добровільність.

За таких обставин національні суди повинні були в першу чергу переконливо встановити, чи була відмова від правової допомоги добровільною і дійсною. Однак вони не змогли належним чином це зробити. Суди не заперечували той факт, що діагноз психологічних і поведінкових розладів, пов'язаних із залежністю, в принципі міг бути перешкодою для дійсності відмови заявника від права на захисника відповідно до національного законодавства. Національна судова практика чітко визнала, що його діагноз потенційно відносить його до категорії осіб, які в силу закону не можуть відмовитися від такого права внаслідок свого психічного розладу. Однак суди встановили, що органи влади дізналися про залежність заявника лише після завершення всіх слідчих дій за його участю. При цьому суди не прокоментували інформацію про те, що наступного дня після того, як він підписав відмову і зізнався у вчиненні злочину, до слідчого ізолятора неодноразово викликали швидку допомогу через його абстинентний синдром, і не пояснили, як він міг, без відома органів влади, стати на облік у наркологічному центрі, перебуваючи під вартою. Хибність їхньої оцінки підтвердилася, коли з'ясувалося, що міліція знала про залежність заявника від самого початку розслідування, коли він вже перебував під їхнім контролем. Інформація, яку вони приховали, могла свідчити про те, що заявник мав хворобу, яка, відповідно до національної судової практики, призвела б до неможливості прийняття його відмови. Таким чином, хоча національне законодавство в принципі встановлює гарантії для таких ситуацій, через поведінку працівників міліції ці гарантії виявилися неефективними. Зрештою, перед підписанням відмови заявник не був поінформований про своє право зберігати мовчання, допоміжного права, відсутність повідомлення про яке ще більше зашкодило дійсності відмови.

З огляду на всі вищезазначені елементи Уряд не зміг довести, що заявник обґрунтовано відмовився від свого права на захисника.

(с) *Чи існували вагомні причини для обмеження доступу до захисника* – ЄСПЛ не вбачив жодної вагомної причини, яка б виправдовувала відсутність захисника.

(d) *Загальна справедливість провадження* – Заявник певною мірою був вразливим з огляду на стан свого здоров'я. Оскаржувані показання були прямо викривальними. На початку розслідування вони окреслили підхід органів влади

до розслідування і, отже, склали досить вагому частину доказів проти нього. Хоча показання, надані заявником до того, як йому було повідомлено про його право на правову допомогу, як такі не долучалися до обвинувальних доказів, вони дозволили органам влади отримати додаткові докази проти нього шляхом встановлення місцезнаходження та повернення викрадених товарів. Надавши такі показання, заявник міг вважати, що їхня зміна після того, як йому було повідомлено про право на правову допомогу і коли було проведено відтворення обстановки і обставин події, може завдати шкоди. Показання, які він згодом надав під час відтворення обстановки і обставин події, відіграли ключову роль у провадженні.

Нездатність національних судів поставити під сумнів дійсність відмови заявника мала дуже серйозні наслідки для загальної справедливості судового розгляду. Їх оцінка питання психічного стану заявника під час відтворення обстановки і обставин події була поверхневою, і вони не приділили достатньої уваги його скаргам про порушення права на захисника. Передбачене національним законодавством правило виключення не було застосовано. З цієї причини, застосовуючи суворий контроль, ЄСПЛ не переконався в тому, що кримінальне провадження, розглянуте в цілому, усунуло процесуальні недоліки, які виникли в перші дні розслідування. Зрештою, Уряд не зміг переконливо продемонструвати, чому, у виняткових випадках та за конкретних обставин справи, загальна справедливість судового розгляду не була безповоротно порушена обмеженням доступу заявника до правової допомоги.

(Див. також рішення ЄСПЛ у справах *Balitskiy v. Ukraine*, 12793/03, від 3 листопада 2011 року; *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* [GC], 50541/08, від 13 вересня 2016 року, резюме; *Beuze v. Belgium* [GC], 71409/10, від 9 листопада 2018 року, резюме).

Висновок

Порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 лютого 2024 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася питання відшкодування судових витрат, понесених заявником під час провадження у справі про адміністративне правопорушення, в якому він успішно оскаржив штраф, накладений на нього за керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння. Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, заявник скаржився, що невідшкодування таких витрат порушило його право на ефективний захист.

12 серпня 2014 року заявника зупинила поліція за кермом його автомобіля в місті Паланга і попросила пройти тест на стан алкогольного сп'яніння, який виявив 1,91 проміле алкоголю (при встановленій законом нормі 0,4 проміле для керування автомобілем). Поліція склала протокол про адміністративне правопорушення, у якому також зазначалося, що заявник не оспорував порушення. Протягом однієї години після зупинки поліцією заявник звернувся до медичного закладу, де йому зробили аналіз крові, який не виявив алкоголю в його крові.

Заявник оскаржив рішення поліції в судах. Він стверджував, що в той день, про який йде мова, він випив горілки під час сніданку, тому що не мав жодних планів керувати автомобілем того ранку. Однак його несподівано викликали на зустріч, яку не можна було відкласти. Він відчував себе тверезим і придатним до водіння. Виїжджаючи з автостоянки біля свого житлового будинку, він посигналив гудком, щоб привітатись із сусідом. Відразу після цього його зупинила поліція, яка патрулювала неподалік. Заявник стверджував, що він нервував, тому що думав, що йому, можливо, доведеться пройти тест на стан алкогольного сп'яніння; тому він імпульсивно розпилів деякі парфуми в ротову порожнину та на одяг, не усвідомлюючи, що вони містять високу концентрацію алкоголю. Відповідно, він стверджував, що це було причиною результату тесту на алкогольне сп'яніння.

Впродовж години після зупинки поліцією заявник звернувся до лікарні, де йому зробили аналіз крові, який не виявив в ній вмісту алкоголю. Заявник посилався на ці результати аналізу крові як на доказ того, що він не був п'яним.

Під час судового розгляду виникли сумніви щодо того, чи проводився аналіз саме крові заявника, а не іншої особи. Був проведений аналіз ДНК, який показав, що це дійсно була кров заявника.

20 січня 2015 року Вільнюський районний суд (Vilnius District Court) визнав заявника винним у вчиненні адміністративного правопорушення, пов'язаного з керуванням транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння, призначив йому штраф у розмірі 579 євро (EUR) та вилучив водійське посвідчення строком

на два роки. Суд постановив, що не було об'єктивних причин ставити під сумнів точність результатів тесту на стан алкогольного сп'яніння. Більше того, з огляду на той факт, що заявник визнав, що вживав алкоголь перед тим, як сісти за кермо, у суду виникли сумніви щодо точності результатів другого аналізу крові.

Заявник звернувся з апеляційною скаргою до Вільнюського обласного суду (Vilnius Regional Court), який 19 березня 2019 року скасував оскаржуване судове рішення та направив справу на новий розгляд з підстав того, що суд нижчої інстанції не оцінив належним чином усі наявні докази.

За наслідками судового розгляду Вільнюський районний суд своїм рішенням від 25 травня 2015 року закрити провадження у справі про адміністративне правопорушення на підставі того, що такого порушення не було вчинено.

Поліція подала апеляцію на вищезазначене рішення, але 27 липня 2015 року Вільнюський обласний суд відхилив апеляцію і залишив рішення суду першої інстанції в силі.

У квітні 2017 року заявник звернувся до держави з цивільним позовом про відшкодування матеріальної шкоди, завданої протиправними діями поліції. Заявник вимагав відшкодування у розмірі 1 502 євро, що складалася з 202 євро, які він заплатив за аналіз ДНК, та 1 300 євро гонорару адвоката. Заявник стверджував, що мав право захищати себе від звинувачень у порушенні закону, і закон надавав йому право робити це за допомогою адвоката. Заявник зазначив, що хоча ні Кодекс про адміністративні правопорушення, ні будь-який інший нормативно-правовий акт не передбачав можливості відшкодування особі, щодо якої було скасовано адміністративне стягнення, її витрат, Конституційний Суд постановив, що Конституція вимагає виплати компенсації за будь-яку матеріальну та моральну шкоду, завдану особі, і що з цього принципу не може бути ніяких винятків. Також заявник послався на недбалість працівників поліції, які діяли формально і не намагались з'ясувати дійсну ситуацію, що склалася. Як наслідок, заявник був змушений захищати себе в суді та нести судові витрати, які були виправданими та належним чином обґрунтованими. Він стверджував, що якщо такі витрати не будуть відшкодовані, це буде порушенням його права на захист у суді та суперечитиме Конституції. Окрім цього, заявник також просив адміністративні суди звернутися до Конституційного Суду з проханням розглянути питання про те, чи відповідає Конституції той факт, що Кодекс про адміністративні правопорушення не передбачає відшкодування витрат, понесених у провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

6 грудня 2017 року Вільнюський обласний адміністративний суд відхилив позов заявника. Суд зазначив, що відповідно до статті 6.271 Цивільного кодексу,

компенсація за шкоду могла бути присуджена лише тоді, коли така шкода була завдана незаконними діями держави або її посадових осіб, водночас поліцейські діяли відповідно до закону, склавши протокол про адміністративне правопорушення. Суд вказав, що хоча провадження у справі про адміністративне правопорушення зрештою було закрито, суди, які розглядали цю справу, не встановили, що працівники поліції вчинили будь-які протиправні дії. Відповідно, умови, передбачені статтею 6.271 Цивільного кодексу, що спричиняють цивільну відповідальність держави, не були дотримані. Також було відхилено клопотання заявника про передачу справи до Конституційного суду з підстав того, що Кодекс про адміністративні правопорушення не був застосований у провадженні, яке заявник порушив проти держави.

3 квітня 2019 року Вищий адміністративний суд відмовив у задоволенні скарги заявника на викладене вище рішення суду та залишив його без змін. Суд касаційної інстанції, посилаючись на свою попередню судову практику, постановив, що хоча законом не передбачено відшкодування судових витрат, понесених особою, щодо якої порушено провадження у справі про адміністративне правопорушення, при реалізації свого права на правовий захист така особа може скористатися послугами платного адвоката, і за принципом «хто програв, той і платить» ці витрати мають бути відшкодовані. Витрати на правовий захист є прямими витратами і можуть становити шкоду, яка підлягає відшкодуванню відповідно до статті 6.271 Цивільного кодексу. Однак, відповідно до цього положення, необхідно було встановити, що органи державної влади або посадові особи діяли незаконно, а згідно з послідовною судовою практикою Вищого адміністративного суду, сам факт закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення не є достатнім для того, щоб продемонструвати наявність протиправних дій.

Оцінка Суду

Насамперед ЄСПЛ вказав, що незважаючи на те, що порушення правил дорожнього руху, які караються штрафами або обмеженням права керування транспортними засобами, підпадають під дію кримінальної частини статті 6 Конвенції, незалежно від їхньої класифікації за національним законодавством, у даному випадку з огляду на суть скарги заявника, пункт 1 статті 6 Конвенції застосовний у цій справі у її цивільному аспекті.

(a) Попередні міркування

ЄСПЛ звернув увагу, що Конституційний суд Литви у своєму рішенні від 19 березня 2021 року встановив, що національне правове регулювання, яке було

чинним на момент розгляду справи, не було сумісним з правом на доступ до суду, гарантованим Конституцією. Як наслідок, до національного законодавства були внесені зміни: з 1 травня 2022 року передбачено, що особи, які були виправдані у кримінальному провадженні, а також особи, щодо яких провадження у справі про адміністративне правопорушення було закрито на підставі відсутності складу такого правопорушення, мають право на відшкодування судових витрат; більше не існує вимоги доводити незаконність дій органів влади.

Суд зазначив, що сам факт того, що до відповідного національного законодавства пізніше були внесені зміни, не дає підстав ставити під сумнів його легітимність на момент його застосування щодо заявника.

Таким чином, у цій справі ЄСПЛ поставив за мету встановити, чи застосування правила, яке було чинним на момент розгляду справи, перешкоджало праву заявника на доступ до суду, а отже, було несумісним з пунктом 1 статті 6 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Dragan Kovačević v. Croatia*, № 49281/15, § 69, від 12 травня 2022 року, щодо відшкодування судових витрат, понесених у провадженні в Конституційному суді).

(b) Загальні принципи, які стосуються права на доступ до суду

Суд повторив, що право на доступ до суду не є абсолютним, а може підлягати обмеженням; вони допускаються непрямим чином, оскільки право на доступ до суду за своєю природою вимагає регулювання з боку держави, яке може змінюватися в часі та на місці відповідно до потреб і можливостей суспільства та окремих осіб. Встановлюючи таке регулювання, Договірні держави користуються певною свободою розсуду. Хоча остаточне рішення щодо дотримання вимог Конвенції залишається за Судом, до його функцій не входить підміна оцінки національних органів влади будь-якою іншою оцінкою того, що може бути найкращою політикою в цій сфері. Тим не менш, обмеження, що застосовуються, не повинні обмежувати доступ, що залишився у особи, таким чином або в такій мірі, що порушується сама суть права. Крім того, обмеження не буде сумісним з пунктом 1 статті 6, якщо воно не переслідує законну мету і якщо не існує розумного співвідношення пропорційності між використаними засобами і метою, яку намагаються досягти (рішення у справі *Zubac v. Croatia* [GC], № 40160/12, §§ 76-79, від 5 квітня 2018 року).

(c) Застосування вищезазначених принципів у цій справі

(i) Чи було обмежено право заявника на доступ до суду

У низці попередніх справ ЄСПЛ встановив, що мало місце обмеження права заявників на доступ до суду, коли після завершення провадження їм було

наказано сплатити значну суму судового збору (див. рішення у справі *Stankov v. Bulgaria*, № 68490/01, § 54, від 12 липня 2007 року) або відшкодувати витрати, понесені іншою стороною (див. рішення у справі *Klauz v. Croatia*, № 28963/10, § 77, від 18 липня 2013 року), або ж коли самі заявники були змушені відмовитися від відшкодування своїх судових витрат (див. рішення у справі *Černius and Rinkevičius v. Lithuania*, № 73579/17 та № 14620/18, §§ 68, від 18 лютого 2020 року).

Відповідно, Суд вважав, що покладення на заявника обов'язку нести витрати на правовий захист та інші витрати під час провадження, незважаючи на винесення судового рішення на його користь, становило обмеження його права на доступ до суду.

(ii) Чи переслідувало обмеження законну мету

На думку Суду для визначення того, чи становило оскаржуване втручання за обставин цієї справи непропорційне обмеження права заявника на доступ до суду, необхідно було врахувати наступні критерії: важливість того, що мав на меті отримати заявник за результатами провадження, складність відповідного законодавства та процедури, а також його особиста ситуація.

ЄСПЛ взяв до уваги, що заявникові у провадженні про адміністративне правопорушення загрожував штраф у розмірі 579 євро та вилучення водійських прав на два роки і, зокрема, останній захід мав велике значення для нього.

Водночас Суд не визнав, що провадження було особливо складним і заявник не наводив жодних інших аргументів щодо складності. Провадження стосувалося лише одного питання - чи було достовірно встановлено, що заявник керував автомобілем у стані алкогольного сп'яніння. При цьому заявник не стверджував, наприклад, що для ефективного захисту він потребував послуг адвоката, який спеціалізується в певній галузі.

Окрім цього, заявник не стверджував ні в національному провадженні, ні у своїх заявах до Суду, що сплата понесених витрат на суму 1 502 євро стала непропорційним тягарем для нього з огляду на його фінансове становище.

З огляду на той факт, що в цих провадженнях заявнику загрожував не тільки грошовий штраф, але й вилучення водійських прав на два роки, на думку ЄСПЛ не можна вважати, що відмова національних судів відшкодувати йому витрати зробила його звернення до суду за захистом своїх прав марним або що в кінцевому підсумку заявник опинився в гіршому становищі, ніж до початку судового розгляду (порівняйте з рішенням у справі *Černius i Rinkevičius*, згадане вище, § 68; порівняйте також *Stankov*, § 58, і *Klauz*, § 92, які згадувалися вище).

Нарешті ЄСПЛ підкреслив, що у справі заявника суди, які відхилили його позов, встановили, що працівники поліції діяли в межах своєї компетенції,

зупиняючи його, проводячи огляд на стан алкогольного сп'яніння та складаючи протокол про адміністративне правопорушення на підставі результатів цього огляду, а подальші докази, якими заявник спростував звинувачення у керуванні транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння, не робили їхні дії під час інциденту незаконними. Таким чином, беручи до уваги незвичні обставини події, яка сталася з заявником а також його власні дії, Суд не визнав, що заявник був змушений нести відповідальність за помилки державних органів або що висновки національних судів у цій справі могли бути охарактеризовані як явно помилкові чи свавільні.

У світлі всіх вищезазначених міркувань ЄСПЛ не мав підстав вважати, що факт понесення заявником власних витрат у провадженні у справі про адміністративне правопорушення обмежував його право на доступ до суду настільки, що порушував саму суть цього права.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий суд) Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 13 лютого 2024 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарг заявників за пунктом 1 статті 6 Конвенції на порушення їхнього права на доступ до суду у зв'язку з тим, як національні суди визначили початок перебігу десятирічного строку абсолютної позовної давності щодо вимог про відшкодування шкоди, пов'язаної з впливом азбесту. Скарги також стосувалися тривалості розгляду справи.

Заявники є вдовою та сином Marcel Jann, який народився в 1953 році. З 1961 по 1972 рік Marcel Jann жив зі своїми батьками в муніципалітеті Niederurnen в будинку, що належав і здавався в оренду компанією Eternit AG («Eternit»), в безпосередній близькості від заводу Eternit, де волокнисті мінерали азбесту перероблялися в азбестоцементні панелі. Згідно із заявою самого Marcel Jann він у той час часто піддавався впливу азбесту з фабрики Eternit різними способами. По-перше, крізь відкриті вікна його спальні регулярно просочувалися викиди пилу з заводу. По-друге, у дитинстві Marcel Jann часто грав на панелях і трубах, використовуваних на фабриці Eternit, і біля них. Крім того, він регулярно спостерігав за розвантаженням азбестових мішків на вокзалі. Після того, як він переїхав із Niederurnen у 1972 році у віці 19 років – знову ж таки за його власними словами – він більше ніколи не контактував з азбестом.

Загальну заборону на азбест було введено в Швейцарії в 1989 році (див. Howald Moor and Others v. Switzerland, № 52067/10 і 41072/11, § 9, від 11 березня 2014 року).

Восени 2004 року у Marcel Jann діагностували злоякісну мезотеліому плеври (рак плеври), яка, як припускають, була викликана впливом азбесту. Він помер від хвороби 30 жовтня 2006 року у віці 53 років.

18 вересня 2006 року Marcel Jann подав до слідчого органу (Verhöramt) кантону Glarus заяву про завдання тяжких тілесних ушкоджень.

9 жовтня 2006 року, після проведення певних першочергових слідчих дій, слідчим органом прийнято рішення про відмову у відкритті кримінального провадження.

12 вересня 2007 року Кантональний суд Glarus (Kantonsgericht) залишив це рішення в силі.

11 серпня 2008 року Федеральний Суд (Bundesgericht) відхилив апеляцію на це рішення.

Після смерті Marcel Jann заявники, як законні спадкоємці Marcel Jann, 16 липня 2009 року подали до Кантонального суду Glarus позов проти наступних контрагентів (чотирьох відповідачів): а) Eternit (Schweiz) AG, як передбачуваного

юридичного правонаступника компанії (Eternit AG, див. пункт 5), яка керувала фабрикою Niederurnen і володіла будинком, у якому жив Marcel Jann протягом періоду, про який йде мова; б) двох синів (Stephan and Thomas Schmidheiny) попереднього власника Eternit (Max Schmidheiny), обидва з яких займали керівні посади в Eternit у 1970-х і 1980-х роках; в) Швейцарських федеральних залізниць (Schweizerische Bundesbahnen, SBB). Їхній позов включав договірні та позадоговірні вимоги про відшкодування збитків, у яких зазначалося декілька підстав для відповідальності, а саме відповідальність, що випливає з власності на землю (Haftung aus Grundeigentum), з оренди (Haftung aus Mietvertrag), з власності на фабрику (Werkeigentümerhaftung), з делікту (Haftung aus unerlaubter Handlung oder Unterlassung) і з власності на бізнес (Geschäftsherrenhaftung). Вони вимагали 110 000 швейцарських франків (CHF) плюс відсотки як компенсацію за моральні страждання, яких зазнав Marcel Jann.

29 березня 2012 року Кантональний суд відхилив позови заявників на тій підставі, що термін позовної давності сплив. Посилаючись на практику Федерального Суду, Кантональний суд по суті вирішив, що строки позовної давності починають перебіг з моменту виникнення права на пред'явлення позову. Щодо деліктних вимог у зв'язку із заподіянням шкоди здоров'ю (незалежно від того, спричиненої дією чи бездіяльністю), строк їх пред'явлення настає з моменту вчинення дії (бездіяльності), яка спричинила шкоду, навіть якщо її наслідки стали очевидними лише згодом. Пов'язувати початок перебігу строку позовної давності з усвідомленням шкоди суперечило б принципу юридичної визначеності, яка була основною метою існування строку. Отже, у цій справі позов мав бути пред'явлений не пізніше 1972 року, коли Marcel Jann виїхав з батьківського дому (див. пункт 5 рішення). Тому строк позовної давності минув через десять років, тобто у 1982 році.

4 липня 2012 року заявники подали апеляцію до Апеляційного суду (Obergericht) кантону Glarus.

4 жовтня 2013 року Апеляційний суд залишив без змін рішення Кантонального суду та знову послався на відповідну прецедентну практику Федерального Суду щодо початку перебігу строків позовної давності.

6 листопада 2013 року заявники подали касаційну скаргу до Федерального Суду. Водночас вони також подали прохання про зупинення провадження до винесення рішення у справі Howald Moor and Others (цитована вище), яка на той час розглядалася ЄСПЛ. Заявники стверджували, що перебіг строку позовної давності щодо договірних вимог починається лише з моменту виникнення відповідної вимоги - у їхньому випадку не раніше, ніж з моменту початку хвороби Marcel Jann (а саме, у 2004 році). Інший підхід означав би, що вимоги про відшкодування шкоди зазвичай були б обмежені в часі з огляду

на тривалий латентний період між моментом контакту з азбестом і початком захворювання на мезотеліому.

8 квітня 2014 року, тобто після того як 11 березня 2014 року ЄСПЛ виніс рішення у справі *Howald Moor and Others*, Федеральний Суд зупинив провадження у справі, вирішивши дочекатися результатів перегляду законодавчих положень (щодо строків позовної давності, які застосовуються до подання різних видів позовів у цивільному праві), які на той час обговорювалися в парламенті (див. пункт 28 рішення).

30 червня 2014 року заявники звернулися до Федерального Суду з проханням переглянути рішення про зупинення провадження. Вони зазначали, що рішення у справі *Howald Moor and Others* набуло статусу остаточного 11 червня 2014 року, і стверджували, що немає жодних підстав для подальшого зупинення; вони стверджували, що національні суди не повинні чекати на перегляд правових положень, що стосуються строку позовної давності, а повинні тлумачити національне законодавство, чинне на той час, у спосіб, що відповідає Конвенції.

3 липня 2014 року Федеральний Суд відмовив заявникам у задоволенні їх клопотання про перегляд рішення про зупинення провадження у справі, вважаючи, що не відбулося жодних змін в обставинах, які могли б виправдати такий крок.

15 червня 2018 року парламент проголосував за перегляд терміну позовної давності та продовжив спірний абсолютний строк позовної давності до двадцяти років без зворотної дії (див. пункт 31 рішення).

31 серпня 2018 року заявники знову звернулися до Федерального Суду з проханням відновити провадження, посилаючись на наведений вище перегляд строку давності парламентом. Водночас, протилежні сторони (четверо відповідачів) у своїх поданнях від 20, 24 та 25 вересня та 15 жовтня стверджували, що провадження має залишатися зупиненим до набрання чинності новими законодавчими положеннями.

6 листопада 2018 року Федеральний Суд задовольнив прохання заявників і відновив провадження. Він зазначив, що законодавча реформа була ухвалена Парламентом 15 червня 2018 року і що жоден референдум щодо неї не був призначений до встановленого для цього терміну (а саме 4 жовтня 2018 року). Таким чином підстави для зупинення провадження відпали.

6 листопада 2019 року Федеральний Суд залишив в силі рішення Апеляційного суду (див. пункт 18 рішення) і відхилив позови заявників. Зазначивши, що було створено Компенсаційний фонд для жертв азбесту (*Stiftung Entschädigungsfonds für Asbestopfer* - далі «Фонд EFA»; див. пункти 33-34 рішення), він постановив, що нові положення національного законодавства щодо строків позовної давності, які подовжили абсолютний строк позовної

давності у справах про вбивство або заподіяння тілесних ушкоджень до двадцяти років, не застосовуються до справи заявників. Федеральний Суд зазначив, що, всупереч твердженням заявників, він не змінив свою судову практику з моменту винесення рішення у справі *Howald Moor and Others* (див. вище), яка стосується тлумачення строку позовної давності. Як наслідок, позовна давність починається з моменту заподіяння шкоди, а не з моменту, коли особа дізналася про заподіяну шкоду. Таким чином, всі позовні вимоги заявників є такими, що подані з порушенням строків позовної давності.

Щодо законодавчої реформи положень про позовну давність

29 листопада 2013 року Федеральна Рада (*Bundesrat*) подала до парламенту проєкт закону щодо зміни строків давності, які застосовуються до подання певних типів позовів згідно з цивільним правом, включаючи, зокрема, пропозицію збільшити десятирічний абсолютний строк позовної давності до тридцяти років (див. *Howald Moor and Others*, цитоване вище, §§ 42 і 54–57). Жодних перехідних положень щодо осіб, стосовно вимог яких строк позовної давності вже сплив згідно з чинним на той час законодавством, не було встановлено.

15 червня 2018 року парламент прийняв новий закон про позовну давність, яким, серед іншого, додав нові положення до Кодексу зобов'язань (*Obligationenrecht*). Абсолютний строк позовної давності для вимоги про відшкодування шкоди, завданої смертю або тілесними ушкодженнями було подовжено з десяти до двадцяти років, починаючи з моменту, коли відбулося або припинилося відповідне діяння (див. новий § 60 абзац 1bis і нову статтю 128a Кодексу зобов'язань у параграфах 41- 42 рішення). Референдум щодо законодавчих змін не був запропонований до встановленого терміну (а саме, 4 жовтня 2018 року), і нові положення набули чинності 1 січня 2020 року.

Щодо заснування Фонду EFA

26 лютого 2015 року за ініціативою органів влади відбувся круглий стіл для обговорення труднощів, з якими стикаються постраждалі від азбесту під час звернення за отриманням компенсації, а також з метою знайти консенсусне рішення для тих постраждалих, які не змогли скористатися обов'язковим (професійним) страхуванням від нещасних випадків (*Unfallversicherung*). У результаті було вирішено створити спеціальний приватно-правовий фонд для управління коштами, призначеними для виплати компенсацій жертвам азбесту - Фонд EFA. Він був офіційно створений 28 березня 2017 року та почав працювати 1 липня 2017 року.

Згідно з правилами Фонду EFA, що регулюють виплату компенсації (*Entschädigungsreglement* – «Положення про компенсацію»), прийнятими 9 травня 2017 року, особи, у яких розвинулися симптоми мезотеліоми лише після 1 січня 2006 року, могли подати заявку на отримання допомоги від Фонду

EFA (ст. 3 і 8 Положення про компенсацію). «Застереження про скрутне становище» (Härtefall-Klausel) також передбачало таку можливість у «скрутному становищі» (стаття 14 Положення про компенсацію). Однак у Положенні про компенсації не було наведено визначення поняття «скрутне становище».

Щоб набути право на отримання виплат від Фонду EFA, постраждалі особи повинні були офіційно відмовитися від свого права подавати будь-які позови про відшкодування збитків у національні суди (стаття 13 Положення про компенсацію). Особи, які вже подали позови про компенсацію до судів до того, як Положення про компенсацію набуло чинності 1 липня 2017 року, могли отримати виплати від Фонду EFA лише в тому випадку, якщо вони могли продемонструвати, що формально відмовилися від усіх процесуальних дій, тобто що їхні позови були відкликани (Стаття 2 Положення про компенсацію).

31 березня 2022 року, тобто після того, як Уряд було повідомлено про цю заяву, до Положення про компенсацію було внесено зміни, які передбачали надання можливості людям, у яких симптоми мезотеліоми з'явилися після 1996 року (а не лише після 2006 року) звертатися до Фонду EFA для отримання виплати (змінені статті 3 і 8 Положення про компенсацію) із наданням цим положенням ретроактивної дії.

Щодо виконання рішення у справі Howald Moor and Others

11 березня 2014 року ЄСПЛ виніс рішення у справі Howald Moor and Others (цитована вище), яка стосувалася позову про відшкодування шкоди, завданій внаслідок захворювання на злоякісну мезотеліому плеври, яка була спричинена впливом азбесту, але стосовно якої, згідно з рішенням національних судів спливав строк давності. Суд дійшов висновку, що – беручи до уваги чинне законодавство Швейцарії щодо подібних ситуацій і не бажаючи упереджувати інші можливі рішення, які можуть бути розглянуті – якщо науково доведено, що особа не могла знати, що вона страждає на певну хворобу, така обставина (тобто необізнаність потерпілого) повинна враховуватися при обчисленні строку позовної давності (Howald Moor and Others, § 78). Під час виконання цього рішення Уряд повідомив Комітет міністрів, що, серед іншого, було створено Фонд EFA та що абсолютний термін позовної давності продовжено до двадцяти років (див. пункти 31-34 рішення). Спираючись на звіт про дії уряду від 3 квітня 2019 року (документ DH-DD(2019)403), 25 вересня 2019 року Комітет міністрів оголосив, що він виконав свої функції відповідно до пункту 2 статті 46 Конвенції щодо цієї справи і вирішив закрити її розгляд (Резолюція CM/ResDH(2019)232).

Оцінка Суду

Стверджуване порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо права на доступ до суду

(i) *Фактичні обставини цієї справи у порівнянні з обставинами у справі Howald Moor and Others*

Насамперед Суд зазначив, що ця справа стосується питання про те, чи було порушено право заявників на доступ до суду тим, що національні суди визнали вплив строку позовної давності щодо вимоги про відшкодування шкоди. Заявники стверджували, що не було ніяких відмінностей між цією справою та справою *Howald Moor and Others* – твердження, з яким Уряд не погодився. Отже, суд розпочав з порівняння фактів двох справ у світлі аргументів сторін.

Уряд зазначив, зокрема, що, на відміну від справи *Howald Moor and Others*, потерпілий у цій справі не зазнав впливу азбесту в професійному контексті; натомість заявники стверджували, що він зазнав впливу через те, що проживав поблизу заводу та залізничної станції, де оброблялися матеріали, що містять азбест (див. пункт 5 рішення). Хоча це може бути правдою, Суд не міг жодні висновки щодо конвенційних прав заявників ставити в залежність від того, чи було причиною виникнення мезотеліоми у потерпілого місце його професійної діяльності. Насправді, потерпілий у справі *Howald Moor and Others* отримав низку виплат в рамках системи страхування від нещасних випадків, тоді як потерпілий у цій справі ніколи цього не робив, оскільки не мав права на жодні такі виплати. Однак в обох випадках на карту було поставлено право потерпілих на захист їхньої фізичної недоторканності.

Щоб підкреслити ще одну різницю, Уряд також стверджував, що потерпілий у справі *Howald Moor and Others* подав свій позов через двадцять сім років після закінчення періоду, протягом якого він піддавався впливу азбесту, та через сімнадцять місяців після того, як у нього було діагностовано мезотеліому, тоді як у цій справі спадкоємці потерпілого зробили це через тридцять сім років після закінчення періоду, протягом якого потерпілий нібито був підданий впливу азбесту, та через п'ять років після того, як йому поставили діагноз мезотеліома (майже три роки минуло між смертю потерпілого та поданням позову - див. пункт 59 рішення).

Однак ЄСПЛ не зміг залишити без уваги той факт, що потерпілий у цій справі спочатку намагався отримати відшкодування за допомогою інших засобів, ніж подання цивільного позову, а саме подання заяви про кримінальне правопорушення до слідчого органу (див. пункт 9 рішення). Тому він звернувся до суду (шляхом подання кримінальної заяви) через тридцять чотири роки після закінчення ймовірного впливу на нього азбесту та приблизно через два роки після того, як у нього діагностували мезотеліому. Його спадкоємці, у свою чергу, заявили свої вимоги через рік після ухвалення остаточного рішення на національному рівні про відхилення його скарги (див. пункти 12-13 рішення). Як би там не було, про такі відмінності зазначив лише Уряд, але не Федеральний Суд у своєму рішенні. Звідси випливає, що сам Федеральний Суд не вважав

відмінності достатньо суттєвими для того, щоб ґрунтувати на них свою аргументацію.

Суд також зазначив, що новий абсолютний строк позовної давності у двадцять років не застосовується до цієї справи; крім того, сторони не стверджували, що новий строк позовної давності може бути застосований. Отже, виникає питання, чи дійсно відмінності між цією справою та справою *Howald Moor and Others* є настільки суттєвими, що виправдовують різні підходи до питання доступу до суду. Аргументи Уряду з цього приводу насправді не переконали Суд.

(ii) Нові зміни у вигляді Фонду EFA та рішення заявників не звертатися до нього

Суд повторив, що питання виконання його рішень Високими Договірними Сторонами виходить за межі його юрисдикції, якщо воно не порушується в рамках «процедури щодо невиконання зобов'язання», викладеної в пунктах 4 та 5 статті 46 Конвенції. Відповідно до пункту 2 статті 46 Комітет міністрів уповноважений здійснювати нагляд за виконанням рішень Суду та оцінювати заходи, вжиті державами-відповідачами. Однак роль Комітету міністрів у сфері виконання рішень Суду не перешкоджає Суду розглядати нову заяву щодо заходів, вжитих державою-відповідачем на виконання рішення, якщо ця заява містить відповідну нову інформацію, що стосується питань, не вирішених у первісному рішенні (див. *Bochan v. Ukraine* (№ 2) [GC], № 22251/08, § 33, ECHR 2015, з подальшими посиланнями). Така ситуація має місце у цій справі – окрім того, що її подали інші позивачі, ніж у *Howald Moor and Others*, і оскільки йдеться про іншу жертву азбесту, ця справа також стосується подій, які не були розглянуті судом у *Howald Moor and Others*.

Суд відзначив створення Фонду EFA в контексті виконання рішення у справі *Howald Moor and Others*, який, на думку Уряду, є практичним і небюрократичним засобом забезпечення того, щоб багато зацікавлених осіб та/або їхніх спадкоємців могли швидко отримати виплати. Суд також зазначив, що коло потенційних бенефіціарів нещодавно розширилось і включає осіб, у яких мезотеліома розвинулася після 1996 року, а не лише після 2006 року (див. пункт 35). Однак, незважаючи на те, що щороку в Швейцарії реєструється від 120 до 200 нових випадків мезотеліоми (див. різні цифри, згадані в пункті 36 рішення), Фонд EFA отримував у середньому близько шістдесяти заявок на отримання виплат на рік з моменту свого створення в 2017 році (там само). Не зрозуміло і невідомо, чи ті, хто не звертаються до Фонду EFA, не роблять цього тому, що не мають права на пільги згідно з його Положенням про компенсацію (див. пункти 34-35 рішення), чи вони мають право на компенсацію в інший спосіб.

Щодо заявників у цій справі, Уряд, схоже, вказав (див. пункти 61-62 рішення), що вони могли і повинні були звернутися до Фонду EFA для отримання допомоги. Суд зазначив, однак, що на момент подання заяви до Суду в січні 2020 року вони не належали до кола потенційних бенефіціарів, оскільки симптоми мезотеліоми Marcel Jann з'явилися ще до 2006 року (див. пункт 34 рішення). Оскільки в Положенні про компенсацію Фонду EFA немає визначення того, що становить «скрутне становище», незрозуміло, чи могла ситуація заявників підпадати під дію положення про скрутне становище. У будь-якому випадку, заявникам також довелося б відкликати свій цивільний позов, який вже перебував на розгляді в національних судах, і, таким чином, нести фінансовий тягар, який до цього часу покладався на них у зв'язку з цим провадженням. Крім того, це не схоже на існування права на пільги, оскільки заява, подана до Фонду EFA, є заявою, поданою до приватного фонду, рішення якого не може бути оскаржене в суді (наприклад, якщо заяву відхилено). Крім того, отримати допомогу від Фонду EFA можна лише за умови, що особа відмовляється від можливості висувати будь-які претензії в судовому порядку.

Отже, у світлі всіх цих фактів Суд вважав, що заявників не можна звинувачувати в тому, що вони вирішили не подавати заяву на отримання допомоги від Фонду EFA. Незважаючи на те, що Суд оцінив створення Фонду EFA та зміни, внесені в березні 2022 року до його Положення про компенсацію (див. пункт 35), в принципі позитивно, це не змінило його висновку в цій справі з огляду на вищезазначені правові умови, які Положення про компенсацію накладає на тих, хто претендує на отримання допомоги.

(iii) Питання розумної пропорційності

Після порівняння обставин двох справ і повторення того, що мета правової визначеності, яку переслідує строк позовної давності, є законною метою в розумінні Конвенції (див. цитовану вище справу *Howald Moor and Others*, § 77), Суд далі зосередився на питанні про те, чи існує розумна пропорційність між використаними засобами та переслідуваною метою (див. рішення у справі *Вака*, § 120). Суд не зміг погодитися з аргументами Уряду щодо цього питання. Передусім, він зазначив, що не існує науково визнаного максимального латентного періоду між впливом азбесту і проявом обумовленої азбестом мезотеліоми. Згідно з даними Фонду EFA для прояву мезотеліоми може знадобитися сорок п'ять або більше років після впливу азбесту (див. пункт 36 рішення); Федеральний Суд зазначив, що період затримки може тривати від п'ятнадцяти до сорока п'яти років (див. пункт 44 рішення). З цього випливає, що науково зрозуміло та доведено, що латентний період для виникнення пов'язаної з азбестом мезотеліоми може бути відносно коротким або дуже довгим.

Суд вже постановляв, що коли науково доведено, що особа не могла знати, що вона страждає на певну хворобу, така обставина має враховуватися при обчисленні строку позовної давності (див. *Howald Moor and Others*, § 78). З огляду на тривалі строки давності, можна з упевненістю припустити, що позови, пов'язані з азбестом, завжди будуть вважатися такими, що втратили чинність у часі, у випадку десятирічного строку позовної давності, і, ймовірно, також дуже часто у випадку двадцятирічного строку позовної давності згідно з новими положеннями національного законодавства (див. пункти 31 і 41-42 рішення), якщо початок перебігу строку позовної давності (*dies a quo*) буде пов'язаний із припиненням шкідливого впливу, про який йдеться. Іншими словами, відповідні особи не матимуть права подати позов до суду в момент, коли вони фактично змогли оцінити заподіяну шкоду, оскільки термін позовної давності закінчився до дати, коли обсяг заподіяної шкоди можна було визначити (див. *Sanofi Pasteur*, § 53).

До завдань Суду не входить оцінка політичного вибору, зробленого державами, які визначають обмеження права на доступ до суду, його завдання обмежується визначенням того, чи призводить їх вибір у цій сфері до наслідків, які відповідають Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *Zubac*, § 81). Суд зазначив, що в результаті визначення *dies a quo* у цій справі відповідно до прецедентного права Федерального Суду, вимоги заявників про компенсацію не були розглянуті по суті. Так само буде і за новим законом про позовну давність, якщо буде збережено той самий спосіб визначення *dies a quo*. Насправді, питання полягає не стільки в тому, чи може десятирічний, двадцятирічний, тридцятирічний або навіть більш тривалий абсолютний строк позовної давності теоретично відповідати Конвенції; скоріше, визначальним є те, чи його застосування – яке передбачає визначення моменту, з якого починається перебіг позовної давності (*dies a quo*), а також будь-яке можливе зупинення перебігу строку позовної давності - призводить до наслідків, що відповідають Конвенції. Суд вважав важливим те, що законодавець добре усвідомлював, що лише зміна закону не може вирішити проблему, яка виникає в подібних справах, і що національні суди, особливо Федеральний Суд, мають сприяти пошуку рішення на практиці (див. пункт 32). Однак він зазначив, що Федеральний Суд чітко вказав, що він дотримується своєї прецедентної практики щодо тлумачення строку позовної давності та способу визначення *dies a quo* (див. пункти 26 та 45 рішення).

Більше того, Суд повторив, що те, що стосується забезпечення необхідного балансу між правом потерпілого на доступ до суду та правом відповідача на правову визначеність (в контексті строку позовної давності щодо відшкодування збитків) - він не може критикувати вибір, згідно з яким національна правова система надає більшої ваги праву потерпілих внаслідок тілесних ушкоджень

на судовий розгляд, ніж праву на правову визначеність осіб, відповідальних за спричинення цих ушкоджень (див. рішення у справі *Sanofi Pasteur*, §§ 55-58). У даному випадку виникла протилежна ситуація – незважаючи на те, що потерпілий тривалий час навіть не міг знати, що йому завдано шкоди. Тому Суд не зміг погодитися з тим, що право заявників на доступ до суду було практичним та ефективним з огляду на спосіб визначення *dies a quo* щодо перебігу абсолютного строку позовної давності. Здається, що не існує розумної пропорційності між застосованими засобами та поставленою метою. Національні суди обмежили право заявників на доступ до суду таким чином, що була порушена сама суть цього права. З цього випливає, що держава перевищила свою свободу розсуду (див. пункт 70 рішення). Отже, у цій справі не було жодних підстав відступати від аргументації Суду, викладеної у рішенні у справі *Howald Moor and Others*.

(iv) Висновок

Викладених міркувань було достатньо, щоб дозволити Суду дійти висновку, що за виняткових обставин, пов'язаних із жертвами азбесту (див. також *SAS IVECO FRANCE v. France* (dec.), № 50018/17, §§ 33-44, 1 лютого 2022, де Суд визнав таким, що відповідає Конвенції, особливий режим доказування, який застосовувався до позовів про компенсацію за шкоду, заподіяну жертвам азбесту – зокрема, створення презумпцій на користь жертв азбесту, які можуть бути спростовані шляхом демонстрації існування «підстав для звільнення від відповідальності»), застосування абсолютних строків позовної давності національними судами – зокрема спосіб визначення *dies a quo* щодо перебігу абсолютного строку позовної давності - призвело до того, що право заявників на доступ до суду було обмежено до такої міри, що була порушена сама суть цього права.

Отже, суд дійшов висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Стверджуване порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо тривалості провадження

Суд одразу зазначив, що заявники по суті скаржилися на нібито надмірну тривалість провадження у Федеральному Суді – особливо на тривале його зупинення, а не на тривалість провадження у кантональних судах (яке вони, тим не менш, вважали таким, що заслуговує на увагу при оцінці загальної тривалості провадження). Уряд, з іншого боку, вважав зупинення провадження у Федеральному Суді виправданим, а тривалість провадження у ньому – розумною, хоча він також визнав, що мала місце бездіяльність з боку Федерального Суду. Вони також стверджували, що справа була особливо

складною і що на кону стояли лише вимоги матеріального характеру спадкоємців померлого.

Щодо періоду, який слід брати до уваги, Суд зазначив, що він розпочався 16 липня 2009 року (коли заявники звернулися до Кантонального суду Glarus-дів. пункт 14) і закінчився 6 листопада 2019 року (коли Федеральний Суд ухвалив своє рішення щодо вимог заявників - див. пункт 26 вище). Таким чином, він тривав десять років і майже чотири місяці на трьох рівнях судових інстанцій. Суд також вказав у зв'язку з цим, що період провадження у вищій національній судовій інстанції розпочався 6 листопада 2013 року (коли заявники звернулися до Федерального Суду - див. пункт 19) і закінчився 6 листопада 2019 року (з винесенням рішення останнім). Таким чином, провадження у Федеральному Суді тривало рівно шість років.

Що стосується обґрунтованості тривалості провадження, Суд погодився з Урядом, що справа була дещо складною. Він також зміг погодитися з тим, що, окрім зупинення провадження у Федеральному Суді з 8 квітня 2014 року до 6 листопада 2018 року, з матеріалів справи не вбачається жодної іншої реальної фази судової бездіяльності, і заявники також не вказували на таку бездіяльність. Тому виникло питання, чи відповідало зупинення провадження на чотири роки і майже сім місяців вимозі розгляду справ протягом «розумного строку» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції. З наведених нижче причин Суд вважав, що - взяте окремо - провадження у Федеральному Суді саме по собі не відповідало стандартам, встановленим пунктом 1 статті 6 Конвенції. Тобто, навіть якби заявники скористалися засобом правового захисту, передбаченим пунктом 7 статті 100 Федерального закону «Про Федеральний суд» (див. пункт 40 рішення) щодо провадження у кантональних судах, тривалість провадження у Федеральному Суді все одно була б надмірною.

Хоча Уряд стверджував, що заявники звернулися з клопотанням про поновлення провадження лише один раз і що вони могли подати ще одне клопотання з цією метою у будь-який час, але не зробили цього (див. пункт 92), Суд зазначив, що забезпечення проведення провадження протягом розумного строку є обов'язком держави (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Mincheva v. Bulgaria*, № 21558/03, § 68, від 2 вересня 2010 року, в контексті тактики затягування, застосованої однією зі сторін). Аналогічно, навіть у правових системах, які застосовують принцип, згідно якого процесуальна ініціатива належить сторонам, позиція сторін не звільняє суди від обов'язку забезпечити швидке проведення будь-якого судового розгляду, як того вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції (див. рішення у справі *Sürmeli v. Germany* [GC], № 75529/01, § 129, ECHR 2006-VII, з подальшими посиланнями). Однак Федеральний Суд чітко дав зрозуміти, що він дочекається результатів законодавчої реформи, яка на той час обговорювалася в парламенті, перш ніж приймати рішення у цій справі.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що заявникам не можна дорікнути в тому, що вони не подали жодних подальших клопотань про відновлення провадження, поки правова реформа все ще обговорювалася в Парламенті, оскільки вони могли обґрунтовано припустити, що ще одне таке клопотання буде марним (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Unión Alimentaria Sanders S.A.*, § 35, в якому підтверджено принцип, згідно з яким зацікавлена особа не зобов'язана вживати заходів, що не сприяють скороченню строків розгляду справи).

Суд взяв до уваги пояснення, надані Урядом щодо тривалого зупинення провадження у Федеральному Суді. Однак він не зміг погодитися з тим, що дійсно було необхідно дочекатися результатів вищезгаданих парламентських обговорень, перш ніж відновити провадження; якщо б Суд визнав, що це було дійсно необхідно, це означало б, що таке очікування буде необхідним кожного разу, коли подається позов, який стосується галузі права, щодо якої Парламент розглядає пропозиції про внесення законодавчих змін. Додатковий аргумент, висловлений Урядом, про те, що Фонд EFA перебував у процесі створення у той самий період, також не був переконливим для Суду, оскільки ця подія відбулася лише після лютого 2015 року (коли відбувся круглий стіл - див. пункт 33 рішення), тоді як заявники вже в червні 2014 року просили переглянути рішення про зупинення провадження у справі - прохання, в якому Федеральний Суд відмовив у липні 2014 року. Фонд EFA не згадувався Федеральним Судом у рішенні про зупинення провадження від квітня 2014 року; також Федеральний Суд не згадав Фонд EFA у своєму рішенні від липня 2014 року, яким відхилив прохання заявників переглянути рішення про зупинення провадження. Дійсно, він не міг бути згаданий у цих рішеннях, оскільки Фонд EFA був створений лише у 2017 році.

Викладених вище міркувань було достатньо, щоб дозволити Суду дійти висновку, що, незважаючи на те, що справа характеризується певним ступенем складності, держава не виконала свого зобов'язання забезпечити, щоб провадження у Федеральному Суді відбувалося в межах розумного строку. Отже, не було необхідності з'ясовувати, чи потреби заявників, поставлені на карту, вимагали особливої швидкості перегляду.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з тривалістю провадження.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 13 лютого 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваної несправедливості кримінального провадження щодо заявника, яке було поновлено після того, як ЄСПЛ встановив порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції в рішенні Mehmet Zeki Doğan v. Turkey (№ 38114/03, від 6 жовтня 2009 року) через відсутність доступу заявника до захисника під час перебування під вартою в поліцейському відділку у 1998 році. У зв'язку із цим заява, про яку йдеться, стосувалася питання про те, чи становило нове порушення права заявника на справедливий суд за пунктом 1 статті 6 Конвенції використання проти нього в поновленому кримінальному провадженні показань його співучасників V. Ç. та M. K., наданих ними під час перебування в поліції під тиском й за відсутності захисника.

14 лютого 2013 року, в межах поновленого провадження, суд першої інстанції залишив в силі попереднє засудження заявника за спробу порушення або повалення конституційного ладу, передбачене статтею 146 колишнього Кримінального кодексу та покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Касаційний суд залишив це рішення без змін; подальша індивідуальна скарга заявника до Конституційного суду була відхилена як неприйнятна.

Оцінка Суду

(a) *Обсяг справи*

Хоча всі гарантії кримінального аспекту статті 6 Конвенції були повністю застосовні до поновленого провадження, розгляд ЄСПЛ за пунктом 1 статті 6 Конвенції у цій справі охоплював лише ті конкретні аспекти, щодо яких заявник подав скаргу, а саме використання судом першої інстанції показань двох його співучасників, V. Ç. та M. K., як стверджувалося, наданих ними під примусом і за відсутності захисника. Разом з тим ЄСПЛ зазначив, що він належним чином врахує вплив будь-яких процесуальних недоліків, на які скаржився заявник, на загальну справедливість поновленого провадження.

(b) *Прийнятність –*

(i) *Чи має ЄСПЛ юрисдикцію ratione materiae за статтею 46 Конвенції для розгляду цієї скарги*

Процес розгляду кримінального обвинувачення проти заявника у поновленому провадженні був відновлений у зв'язку з новою оцінкою, проведеною судом першої інстанції, і, таким чином, неминуче тягнув за собою «нове питання», яке не було вирішене попереднім рішенням ЄСПЛ щодо

заявника. Тому стаття 46 Конвенції не перешкоджала ЄСПЛ розглянути нову скаргу заявника щодо стверджуваної несправедливості поновленого кримінального провадження, за результатами якого суд першої інстанції ухвалив вирок від 14 лютого 2013 року.

(ii) Застосовність кримінальної частини пункту 1 статті 6 Конвенції до поновленого кримінального провадження

З огляду на процедуру, яка відбувалася в суді першої інстанції щодо поновлення провадження, та беручи до уваги характер оцінки суду першої інстанції, а також скаргу заявника щодо справедливості поновленого провадження, ЄСПЛ дійшов висновку, що гарантії статті 6 Конвенції були застосовні в повному обсязі до провадження, починаючи, принаймні, з прийняття 10 травня 2011 року судом першої інстанції ухвали про визнання прийнятною заяви про поновлення провадження. Це рішення, після якого провадження було поновлено, ймовірно, мало вирішальне значення для визначення кримінального обвинувачення, оскільки з цього моменту суд першої інстанції повинен був оцінити попереднє засудження у світлі рішення ЄСПЛ щодо заявника і, таким чином, ухвалити нове рішення щодо нього, що він, зрештою, і зробив 14 лютого 2013 року.

(iii) Стверджуване недотримання шестимісячного строку

Суд першої інстанції здійснив нову оцінку кримінального обвинувачення проти заявника, поновивши процес розгляду цього обвинувачення. У зв'язку з цим ЄСПЛ підкреслив той факт, що у відновленому кримінальному провадженні суд першої інстанції прямо послався, можливо, вперше, на показання, надані V. Ç. та M. K. Попередні рішення суду першої інстанції та Касаційного суду не містили посилань на ці показання і конкретно ними не обґрунтовувалися. Отже, перебіг шестимісячного строку щодо скарги на використання цих показань було поновлено. В протилежному випадку виник би ризик створення правової лазівки, яка б дозволила використовувати процесуальний недолік, що мав місце під час попереднього кримінального провадження, для нібито виправлення іншого недоліку, що призвело б до ситуації, яка не тільки погіршила б практичний та ефективний характер права на справедливий суд, але й була б несумісною з духом Конвенції та Протоколів до неї.

Заявник належним чином вичерпав національні засоби юридичного захисту щодо своєї скарги після ухвалення Конституційним судом рішення і подав свою заяву впродовж шести місяців після цього рішення. Отже, оскільки він дотримався шестимісячного строку, що застосовувався відповідно до статті 35, заперечення Уряду щодо цього було відхилено.

(с) Суть

У поновленому кримінальному провадженні винуватість обвинуваченого мала бути заново (повторно) оцінена на підставі доказів, представлених у рамках цього нового провадження, і у спосіб, сумісний з вимогами статті 6 Конвенції, які повністю застосовуються до нього, оскільки стосуються «розгляду кримінального обвинувачення» обвинуваченого. Так, наприклад, обмеження та гарантії, пов'язані з використанням будь-яких викривальних показань свідків, які не досліджувалися, та перехресного допиту в суді першої інстанції, застосовувалися в межах нового провадження так само, як і в первісному судовому розгляді.

Заявник лише стверджував, що суть його права на справедливий судовий розгляд у новому провадженні було порушено через використання національними судами доказів та показань його співучасників, які також утримувалися під вартою в поліції за тих самих умов, що й він, без доступу до правової допомоги. Відповідно, ЄСПЛ обмежив свою оцінку, однак не випускаючи з поля зору той факт, що в будь-якому випадку на карту було поставлено загальну справедливість поновленого провадження.

Після проведення кількох слухань у поновленому кримінальному провадженні суд першої інстанції вирішив залишити в силі попереднє засудження заявника та покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У зв'язку з цим суд першої інстанції, як видається, продемонстрував свою готовність серйозно поставитися до висновку ЄСПЛ про факт порушення щодо заявника, виключивши показання, надані ним під час допиту в поліції. Однак показання, надані М. К. під час слідства та судового розгляду, а також V. Ç. під час його допиту в поліції (проведеного в той самий день, коли заявник надав поліції свої показання) та відтворення обстановки та обставин події (в якому він брав участь разом із заявником), були вирішальними для прийняття рішення про залишення в силі попереднього вироку щодо заявника. З огляду на те, що ні V. Ç., ні М. К. не користувалися допомогою адвоката під час надання своїх показань, що було структурною проблемою, яка призвела до порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції щодо заявника у справі Mehmet Zeki Doğan, виникло питання про те, чи піддав суд першої інстанції надані ними показання належній перевірці відповідно до вимог справедливого судового розгляду за пунктом 1 статті 6 Конвенції. ЄСПЛ не зміг дійти висновку, що це було так.

Суд першої інстанції пояснив, що не було жодних ознак того, що V. Ç. та М. К. зазнали тиску (примусу); його висновок з цього питання відповідав праву зберігати мовчання та праву не свідчити проти себе, а отже, міг становити важливу процесуальну гарантію, яка б компенсувала процесуальний недолік

у справі, а саме відсутність адвоката під час давання V. Ç. та M. K. вищезгаданих показань. Однак, суд першої інстанції покладався на показання, надані ними під час допитів у поліції, які містили, *серед іншого*, викривальні твердження щодо заявника, незважаючи на те, що згодом вони відмовилися від них, коли постали перед слідчим суддею. Хоча це викликало певні сумніви в правдивості таких показань, суд першої інстанції не намагався розвіяти ці сумніви і не обґрунтував надану перевагу та врахування лише показань свідків у поліції при залишенні в силі попереднього вироку щодо заявника. Крім того, ні V. Ç., ні M. K. не з'явилися для давання показань до суду першої інстанції на будь-якій стадії провадження. ЄСПЛ також зазначив, що суд першої інстанції не надав жодної оцінки тому, чи могли інші докази бути достатніми для доведення винуватості заявника за пред'явленими йому обвинуваченнями. За таких обставин, а також оскільки національні суди не оцінили загальну справедливість кримінального провадження проти заявника, твердження Уряду про переконливість інших доказів саме по собі не може слугувати гарантією того, що провадження в цілому було «справедливим», як того вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції. ЄСПЛ має обґрунтовувати свою оцінку доказами, які були розглянуті національними судами, як це відображено в їхніх рішеннях. Навіть якщо національні суди встановили, що засудження заявника було виправданим з огляду на інші докази, окрім показань, наданих за відсутності захисника, це не може реабілітувати їхню неспроможність оцінити, чи була порушена загальна справедливість провадження у зв'язку з відсутністю захисника.

Хоча суд першої інстанції дійшов висновку про порушення права заявника на доступ до захисника, передбаченого підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, і не покладався на показання, надані ним під час допиту в поліції, він, як видається, відмовив заявникові в такій самій процесуальній гарантії щодо показань, наданих V. Ç. і M. K. за відсутності захисника. Це було очевидно з того, що суд не обґрунтував належним чином свої рішення, з одного боку, виключивши показання заявника, надані в поліції та показання, надані ним на відтворенні обставинки і обставин події, оскільки він не мав доступу до правової допомоги, а з іншого боку, поклавшись на показання V. Ç., надані ним в поліції та показання, надані ним під час того ж відтворення обставинки і обставин події, що й надані заявником, незважаючи на те, що V. Ç. також не мав доступу до правової допомоги під час перебування під вартою в поліції. У будь-якому випадку суд першої інстанції, як видається, не розглянув це питання; ані Касаційний суд, ані Конституційний суд не зробили необхідних висновків для усунення шкоди, спричиненої підходом суду першої інстанції, в результаті чого надана заявнику можливість оскарження доказів була лише номінальною і не змогла забезпечити практичне та ефективне здійснення його прав, передбачених пунктом 1 статті 6 Конвенції.

ЄСПЛ також нагадав, що відсутність належної реакції національних судів на обґрунтоване твердження про те, що певний доказ був отриманий з порушенням вимог закону або прав і свобод, захищених Конвенцією та Протоколами до неї, в принципі несумісна з вимогами справедливого судового розгляду, особливо у випадках, коли докази мали вирішальне значення для засудження.

З огляду на вищевикладене, ЄСПЛ дійшов висновку, що коли національні суди не здійснили необхідного процесуального перегляду, сама по собі наявність інших доказів не може вважатися достатньою для виправдання рішення суду першої інстанції надати заявнику процесуальну гарантію у вигляді виключення показань, наданих ним без захисника, і водночас відмовити йому в такій ж процесуальній гарантії щодо показань, наданих його співобвинуваченими, також за відсутності захисника, зокрема, коли ці показання відіграли важливу роль у його засудженні – як показання М. К. і V. Ç. у цій справі. У цій справі цей недолік був ще більше посилений рішенням суду першої інстанції врахувати ці показання, належним чином не розглянувши або не дослідивши адекватно сумніви, пов'язані з їхнім наступним відкликанням.

Відповідно, національні суди не застосували необхідні процесуальні гарантії справедливого судового розгляду, передбачені пунктом 1 статті 6 Конвенції щодо показань, наданих в поліції та доказів, наданих М. К. та V. Ç. Іншими словами, процесуальний недолік, виявлений у першій справі, а саме використання судом першої інстанції показань, наданих заявником без будь-якої правової допомоги, був замінений іншим недоліком у поновленому провадженні у другій справі, що підірвало загальну справедливість кримінального провадження щодо заявника.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 13 лютого 2024 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Громадянин Е.Ї. був засуджений у 2001 році Округним судом Celje (Celje District Court) за кримінальне правопорушення, пов'язане з шахрайством, і засуджений до позбавлення волі строком на два роки. Однак він покинув територію Словенії до початку відбування покарання. 5 листопада 2008 року термін давності виконання вироку закінчився.

Одночасно Округним судом Celje розглядалася інша кримінальна справа щодо Е.Ї. за звинуваченням у вчиненні злочину, пов'язаного з проституцією. Постанова про його затримання була видана 3 грудня 2003 року. 28 травня 2009 року Округний суд видав міжнародний ордер на арешт Е.Ї. («ордер на арешт 2009 року»).

10 жовтня 2009 року Е.Ї. був затриманий хорватськими правоохоронними органами на підставі ордеру на арешт від 2009 року, коли він намагався перетнути кордон Хорватії з Боснією і Герцеговиною. Однак після цього він був швидко звільнений. Того дня заявник виконував обов'язки чергового слідчого судді в Округному суді Celje.

У квітні 2010 року Е.Ї. подав до Округного суду Celje письмові заяви з проханням вилучити деякі докази з матеріалів справи і зупинити кримінальне провадження проти нього.

12 листопада 2010 року за письмовим клопотанням Е.Ї. позасудова колегія (an out-of-court panel) у складі трьох суддів під головуванням заявника вирішила призупинити рішення про тримання Е.Ї. під вартою. Того ж дня заявник виніс постанову про скасування ордеру на арешт 2009 року.

29 листопада 2010 р. Е.Ї. подав електронною поштою до поліції заяву про порушення кримінальної справи щодо заявника. Ще одну заяву (з більш детальною інформацією) він подав усно у відділенні поліції 14 грудня 2010 року. Він стверджував, що заявник (за допомогою двох посередників - М.С. та Е.Р.) вчинив кримінальне правопорушення, пов'язане з отриманням хабаря. Зокрема, Е.Ї. вказував, що мав три зустрічі із заявником за посередництва Е.Р. та М.С., на яких заявник обіцяв Е.Ї. сприяння у зв'язку з кримінальним провадженням проти нього, зокрема, у скасуванні ордерів на його арешт. Е.Ї. також стверджував, що передав через Е.Р. за послуги заявника 5 000 євро та 4 000 євро. Однак, після звільнення Е.Ї. з-під варті і скасування ордеру на арешт 2009 року (див. пункт 9 рішення) заявник зажадав ще 50 000 євро за свої послуги і погрожував, що в іншому випадку проти Е.Ї. буде видано новий ордер на арешт. Разом із заявою про порушення кримінальної справи Е.Ї. подав

до поліції кілька доказів і надав детальну інформацію про номери телефонів, які використовувалися для зв'язку між учасниками під час вищезгаданих подій.

Збір даних, спостереження та операції під прикриттям

16 грудня 2010 року Округний суд міста Любляни (Ljubljana District Court) зобов'язав відповідних постачальників телекомунікаційних послуг надати дані про трафік і місцезнаходження, а також відповідні дані про абонентів (далі - телекомунікаційні дані) щодо телефонних номерів, якими користувалися, зокрема, E.Ć. та E.R. у період з 1 січня 2009 року по 16 грудня 2010 року. На підставі даних, отриманих від постачальників телекомунікаційних послуг (див. пункт 17), поліція 18 грудня 2010 року підготувала аналітичний звіт, в якому, серед іншого, встановила, що E.R. протягом зазначеного періоду спілкувався з особою, яка використовувала номер мобільного телефону, що належить Округному суду Celje. 20 грудня 2010 року поліція підготувала другий аналітичний звіт на підставі тієї ж постанови; у ньому були викладені телекомунікаційні дані, що деталізують зв'язок між відповідними телефонними номерами E.R. та M.S.

18 грудня 2010 року Округний суд міста Любляни видав наказ про нагляд за телекомунікаціями (nadzor telekomunikacij), а саме - про прослуховування кількох телефонних номерів, якими користується E.R., і запис отриманих таким чином повідомлень.

23 грудня 2010 року Округний суд міста Любляни зобов'язав відповідних постачальників телекомунікаційних послуг надати йому телекомунікаційні дані щодо телефонних номерів, якими користувалися, зокрема, E.R. та M.S., за період з 1 січня 2009 року по 22 грудня 2010 року. На основі даних, отриманих від постачальників телекомунікаційних послуг, поліція підготувала третій аналітичний звіт 27 грудня 2010 року. У цьому звіті були викладені телекомунікаційні дані, що стосуються E.R. та M.S., а також номер мобільного телефону, який належав Округному суду Celje.

27 грудня 2010 року Округний суд міста Любляни виніс постанову про вжиття заходів з нагляду за телекомунікаціями, а саме: пропрослуховування номера мобільного телефону Округного суду Celje (яким користувався заявник) і стаціонарного телефону, що належав і використовувався заявником, а також про запис отриманих у такий спосіб повідомлень.

12 січня 2011 року Округний суд міста Любляни зобов'язав постачальників телекомунікаційних послуг надати телекомунікаційні дані щодо номера мобільного телефону, який належав Округному суду Celje і використовувався заявником. 17 січня 2011 року поліція підготувала четвертий аналітичний звіт на основі даних, наданих постачальниками телекомунікаційних послуг. У цьому

звіті викладені, серед іншого, телекомунікаційні дані, що стосуються трафіку між телефонами, якими користувалися заявник, E.R. та M.S.

Під час і після періоду, протягом якого відбувалися вищезазначені дії, була організована операція під прикриттям (у співпраці з Е.С.). Співробітник поліції під прикриттям та Е.С. брали участь в операціях, спрямованих проти E.R., M.S. та заявника. Е.С. підтримував зв'язок і брав участь у зустрічах, що проводилися в Словенії з вищезгаданими особами. 24 січня 2011 року він передав E.R., M.S. банкноти (серійні номери яких були записані) на суму 18 000 євро. Під час обшуків у помешканнях E.R. та M.S. деякі з цих банкнот було вилучено; 25 січня 2011 року заявник вніс до банку готівку (у сумі 8 000 євро), яка містила більшу частину вищезазначених банкнот. Під час обшуку будинку заявника було вилучено його ІТ-обладнання. На жорсткому диску його комп'ютера були знайдені документи, що містили заяви, подані Е.С. до Окружного суду Celje у квітні 2010 року (див. пункт 8 рішення).

26 січня 2011 року заявник, E.R. та M.S. були затримані.

Кримінальне розслідування під керівництвом слідчого судді

28 січня 2011 року заявник, E.R. та M.S. постали перед слідчим суддею. Заявник відмовився давати будь-які свідчення. E.R. зберігав мовчання, а M.S. надав свідчення у присутності свого адвоката.

M.S. надав викривальні свідчення, зокрема підтвердив передачу коштів заявнику.

10 січня 2012 року прокуратура подала до суду обвинувальний акт щодо заявника, E.R. та M.S. з обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з одержанням хабаря. Клопотання заявника про виключення певних доказів, а також заперечення, подані заявником, E.R. та M.S. проти обвинувального акту, були відхилені.

Судовий розгляд в Окружному суді міста Любляни

22 листопада і 20 грудня 2012 року Окружний суд міста Любляни, який засідав одноосібно (суддя V.L.), провів досудові слухання у справах заявника, E.R. та M.S. Їхні адвокати подали клопотання про виключення певних доказів, але не ставили під сумнів законність зберігання даних постачальниками телекомунікаційних послуг.

14 лютого 2013 року розпочався розгляд справи суддею V.L. Окружного суду міста Любляни.

У період з 21 лютого 2013 року по 5 грудня 2013 року відбулася низка слухань в суді, під час яких були зібрані численні докази, включаючи прослуховування записів телефонних розмов і допит кількох свідків, які були прямо чи опосередковано причетні до подій.

На судовому засіданні 11 грудня 2013 року M.S. та E.R. визнали себе винними у пред'явлених їм обвинуваченнях. Суддя V.L. прийняв їхнє визнання вини і відповідно визнав їх винними (див. пункт 35 рішення). Після цього заявник подав заяву про відвід судді V.L., однак Головою Округного суду міста Любляни цю заяву було відхилено.

13 грудня 2013 року суд відокремив провадження щодо E.R. та M.S. від провадження проти заявника (див. пункти 35-36 рішення).

На засіданні 19 грудня 2013 року адвокат заявника клопотав про допит E.R. та M.S. як свідків у провадженні проти заявника, оскільки вони більше не були співобвинуваченими в одному провадженні. За словами адвоката заявника, після визнання E.R. та M.S. своєї вини та їх засудження, E.R. та M.S. стали викривальними свідками (тобто свідками, які свідчать проти обвинуваченого); заявник не мав можливості поставити запитання M.S. (який дав викривальні показання проти заявника і згодом вирішив не захищати себе) або допитати E.R. (який був відсутній).

На засіданні 19 грудня 2013 року суддя V.L. відмовила у задоволенні клопотання адвоката заявника про надання дозволу на допит E.R. та M.S.; суддя мотивувала це тим, що обидві особи все ще мали статус обвинувачених, оскільки вирок щодо них ще не набув законної сили. Вона зазначила, що було надано достатньо доказів для прийняття рішення щодо обвинувачень, висунутих щодо заявника.

Згодом заявник повторно подав клопотання про допит E.R. та M.S., однак у його задоволенні знову було відмовлено. Суддя V.L. обґрунтовувала своє рішення, зокрема тим, що допит співобвинувачених не міг мати вирішального впливу на оцінку доказів, які вже були досліджені. Вона зазначила також, що суд не ґрунтував свою оцінку представлених йому доказів на тому, що E.R. та M.S. визнали свою провину, а також на заяві M.S. (яка була зачитана під час судового розгляду). Суддя також зазначила, що навіть якби визнання вини E.R. та M.S. не було б прийнято, вона все одно засудила б заявника на підставі численних доказів, зібраних незалежно від визнання ними своєї вини.

Вирок щодо E.R. та M.S.

16 грудня 2013 року E.R. та M.S. було визнано винними на підставі визнання ними своєї провини з призначенням їм покарання у вигляді умовного позбавлення волі і штрафу в розмірі близько 3 000 євро кожному. Вони були визнані винними в триваючому злочині - отриманні хабаря з метою «сприяння в підкупі посадової особи, яка вимагала і прийняла винагороду за зловживання службовим становищем».

Вирок щодо E.R. та M.S. набув чинності 25 грудня 2013 року після закінчення восьмиденного терміну, протягом якого E.R. та M.S. могли (але не стали) заявляти свій намір подати апеляцію.

Вирок щодо заявника

23 грудня 2013 року суддя Окружного суду міста Любляни V.L. визнав заявника винним у триваючому злочині - отриманні хабаря (у вирокі вказано, що заявник, будучи районним суддею районного суду Celje, а отже, посадовою особою, вимагав і прийняв винагороду за зловживання своїм становищем під час виконання своїх службових повноважень).

Заявника було засуджено до п'яти років і шести місяців позбавлення волі та штрафу в розмірі майже 20 000 євро; його також зобов'язали виплатити 12 000 євро - суму, що дорівнює матеріальній вигоді, отриманій від вчиненого злочину.

Заявник оскаржив вирок суду першої інстанції, зокрема на тій підставі, що E.R. та M.S. не були допитані. Заявник стверджував, що він ніколи не вимагав і не отримував грошей від E.S., і що, передаючи йому 8000 євро, M.S. просто повертав позику. Заявник також стверджував, що суд першої інстанції покладався на телекомунікаційні дані, які зберігалися відповідно до правового режиму, який був визнаний недійсним і який порушував, серед іншого, статтю 8 Конвенції. У зв'язку з цим він послався на рішення Конституційного Суду від 3 липня 2014 року та рішення Суду справедливості Європейського Союзу (Суд ЄС) у справі Digital Rights Ireland and Others (див. пункти 66-68 та 74-76 рішення) і вказав на невибірковий та загальний характер режиму зберігання даних, про який йдеться.

Рішенням від 22 вересня 2014 року Вищий Суд міста Любляни відхилив апеляцію заявника і залишив у силі вирок Окружного суду міста Любляни. Що стосується відмови у допиті E.R. та M.S., Вищий суд міста Любляни зазначив, що вони не могли бути допитані в якості свідків до моменту, коли вирок щодо них стане остаточним. Вирок щодо заявника було винесено до цього моменту. Вищий Суд міста Любляни також постановив, що заявник не зміг продемонструвати з достатнім ступенем ймовірності, що будь-які свідчення, які могли бути надані E.R. та M.S., могли б поставити під сумнів висновки суду.

Що стосується збору даних, Вищий Суд міста Любляни зазначив, що рішення Конституційного суду не стосувалося статті 149.b Кримінального процесуального закону (див. пункт 57 рішення) і не містило вказівок щодо знищення даних, які були у розпорядженні органів влади до його винесення. Посилаючись на рішення Конституційного суду (див. пункти 66-68 рішення) і рішення Суду ЄС (див. пункти 74-76 рішення), Вищий Суд міста Любляни встановив, що в цій справі достатній рівень підозри щодо причетності заявника

до кримінального правопорушення був встановлений ще до того, як були отримані телекомунікаційні дані, і що ця підозра згодом тільки посилилася. Постанови про доступ стосувалися конкретних осіб та конкретних мобільних телефонів. Лише один з чотирьох аналітичних звітів, підготовлених поліцією на підставі отриманих телекомунікаційних даних (а саме, звіт від 17 січня 2011 року), стосувався заявника. Номер, про який йшлося, був номером телефону Округного суду Celje (тобто державної установи), що зменшувало серйозність стверджуваного посягання на приватне життя заявника. Вищий Суд міста Любляни також розглянув пропорційність втручання, беручи до уваги характер і тяжкість корупційних злочинів, і дійшов висновку, що заходи, про які йшла мова, були необхідними.

Заявник подав заяву про захист законності до Верховного Суду.

9 червня 2015 року Верховний Суд відхилив цю заяву заявника, підтримавши аргументи судів нижчих інстанцій.

Провадження у Конституційному Суді

Заявник подав дві конституційні скарги. Він скаржився, зокрема, на відмову в допиті E.R. та M.S., що, як стверджувалося, порушило його права на захист, а також на те, що не було задоволено його заяву про відвід судді V.L. Крім того, він скаржився на відсутність конституційно допустимих підстав для невибіркового зберігання телекомунікаційних даних відповідними постачальниками телекомунікаційних послуг. Заявник повторив і розвинув аргументи, які він висунув під час використання попередніх засобів юридичного захисту.

24 вересня 2018 року Конституційний Суд прийняв конституційні скарги заявника до розгляду; 9 жовтня 2019 року він відхилив їх по суті.

Оцінка Суду

Стверджуване порушення статті 6 Конвенції

Заявник скаржився на відмову суду першої інстанції дозволити допит E.R. та M.S. як свідків під час судового розгляду. Він також скаржився на те, що суддя V.L. не могла вважатися неупередженою, враховуючи її роль у провадженні щодо E.R. та M.S. і зміст вироку, який вона винесла щодо них.

Щодо відмови у допиті E.R. та M.S.

Суд вказав на твердження заявника про те, що його право, передбачене пунктом 1 статті 6 та підпунктом (d) пункту 3 статті 6, було порушено, оскільки суддя першої інстанції (суддя V.L.) відмовив у допиті E.R. та M.S. Суд також зазначив що підпункт «d» пункту 3 статті 6 закріплює право обвинуваченого допитувати свідків, які свідчать проти нього, або вимагати, щоб вони були

допитані, а також право викликати свідків для захисту. Оскільки принципи, що стосуються перевірки відповідності національного провадження підпункту «d» пункту 3 статті 6, відрізняються в деяких аспектах (див. рішення у справах *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom* [GC], №26766/05 і № 22228/06, §§ 118-47, ECHR 2011, і *Schatschaschwili v. Germany* [GC], № 9154/10, §§ 110-31, ECHR 2015, що стосуються свідків сторони обвинувачення, див. також рішення у справах *Murazaļeva v. Russia* [ECHR], № 36658/05, §§ 150-68, від 18 грудня 2018 року, щодо свідків захисту), Суд вважав за необхідне уточнити, чи стосується скарга заявника допиту свідків обвинувачення або права викликати свідків захисту. У зв'язку з цим Суд зазначив, що він досі не визначив критерії для розрізнення двох категорій свідків у контексті підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції.

У цій справі заявник у своїх поданнях до національних судів вказував E.R. та M.S. іноді як свідків проти нього (див. пункт 32 рішення), а іноді як свідків захисту (див. пункт 34 рішення). Для того, щоб визначити, чи стосується його скарга, по суті, права підсудного допитувати свідків, які свідчать проти нього, або права викликати свідків захисту, Суд повинен був розглянути причини, наведені в його клопотанні про допит свідків, про яких йде мова. Суд зазначив, що M.S. дав свідчення під час слідства, коли ні заявник, ні його адвокат не були присутніми і, таким чином, не могли спостерігати за цим і реагувати на це. Однак, викликавши його як свідка, заявник, як видається, хотів перевірити не лише досить обмежені свідчення, які M.S. дав під час слідства. Заявник просив заслухати E.R. та M.S. з метою встановлення того, що вони діяли самостійно, що він (тобто заявник) ніколи не отримував початкового платежу і що гроші, які він отримав від M.S., були поверненням позики, яку він надав останньому. На думку Суду, аргументи, які заявник висував у національних судах та під час провадження у Суді (див. пункти 29, 32, 43, 46, 92 та 93 рішення), вказували на те, що його клопотання про допит E.R. та M.S., по суті, мало на меті підтримати його захист від кримінальних обвинувачень, які йому висунули. З огляду на вищевикладене - і відзначаючи, що E.R. не давав свідчень у провадженні і що вирок щодо заявника не ґрунтувався на показаннях, які E.R. та M.S. дали в контексті визнання ними своєї вини, - Суд розглянув скаргу заявника за пунктами 1 і 3 (d) статті 6 з точки зору права на виклик свідків з боку захисту.

Суд зазначив, що заявника та двох співообвинувачених (E.R. та M.S.) судили в одному провадженні до 11 грудня 2013 року. До цього моменту було зібрано велику кількість доказів, але ні заявник, ні E.R. та M.S. не здійснювали активного захисту. Коли 11 грудня 2013 року E.R. та M.S. визнали себе винними, суддя V.L. прийняв їхнє визнання вини. У зв'язку з цим заявник звернувся із заявою про відвід судді V.L. від участі у провадженні у зв'язку з її стверджуваною

упередженістю, але безрезультатно. Через два дні, 13 грудня 2013 року, суддя V.L. відокремила провадження щодо E.R. та M.S., а 16 грудня 2013 року визнала їх винними в триваючому злочині - сприянні в дачі хабаря заявнику. На слуханнях у справі (яка тепер стосувалася лише заявника), що відбулися 13 та 19 грудня 2013 року, заявник виступив із заявою на свій захист. Він також клопотав про допит E.R. та M.S. як свідків і про зупинення провадження до того часу, поки це стане можливим (див. пункти 32 та 34 рішення). Суддя V.L. відхилила його клопотання, пояснивши, що вирок щодо E.R. та M.S. не є остаточним (тобто вони ще не могли бути допитані як свідки) і що було надано достатньо доказів, які дозволять їй прийняти рішення щодо обвинувачень, висунутих проти заявника. 23 грудня 2013 року суддя V.L. визнала заявника винним у триваючому злочині - отриманні хабаря. Через два дні рішення щодо E.R. та M.S. стало остаточним.

Суд зазначив, що у своєму клопотанні про допит E.R. та M.S., поданому через свого представника, заявник стверджував, серед іншого, що: M.S. міг надати інформацію щодо позики, на яку заявник посилався у своїх запереченнях проти обвинувачення; E.R. міг дати свідчення про борги E.С. перед ним; і що він міг довести, що E.R. та M.S. не говорили йому, що вони просили гроші від його імені. Він стверджував, що E.R. та M.S. більше не є співобинуваченими в одному провадженні з ним і можуть бути допитані як свідки. Суд також вказав, що: засудження заявника значною мірою ґрунтувалося на доказах, що стосувалися розмов між M.S., E.R., E.С. та заявником, які національний суд мав тлумачити у відповідному контексті; записані свідчення E.С. щодо початкових подій були непослідовними (див. пункти 10, 21 та 41 рішення); M.S. та E.R., які, як стверджувалося, відіграли вирішальну роль у сприянні заявнику у вчиненні інкримінованого йому злочину, не були заслухані під час судового розгляду. Враховуючи початковий статус M.S. та E.R. як обвинувачених та їхнє бажання не захищати себе (див. пункт 25 рішення), Суд не надав особливого значення тому, що заявник не подав клопотання про їхній виклик як свідків до того, як їх було засуджено (див. пункт 96 рішення).

З огляду на вищезазначені міркування Суд не був переконаний, що клопотання заявника про виклик M.S. та E.R. як свідків було недостатньо обґрунтованим або не мало відношення до суті висунутих проти нього обвинувачень. Іншими словами, він не вважав, що будь-які свідчення, надані M.S. та E.R., не могли б вплинути на результат судового розгляду або не можна було б обґрунтовано очікувати, що вони посилять позицію захисту (див. згадане вище рішення у справі Murtazaliyeva, §§ 160-61).

Суд зазначив, що суддя V.L. навела певні причини для відхилення клопотання про допит M.S. та E.R. (див. пункти 33-34 рішення). По-перше, суддя V.L. зазначила, що вона не ґрунтувала свою оцінку доказів на визнанні M.S.

та E.R. своєї вини. Однак, як зазначено вище, заявник клопотав, принаймні по суті, про те, щоб M.S. та E.R. були викликані від імені його захисту. Той факт, що сторона обвинувачення не ґрунтувала свої аргументи на визнанні вини M.S. та E.R., не може розглядатися як важливий у цьому відношенні. Те саме стосується аргументу про те, що засудження заявника не ґрунтувалося виключно або вирішальним чином на показаннях M.S. (див. пункт 53 рішення). Що стосується того факту, що національні суди посилалися на те, що заявник надав свої показання на захист лише на пізнішому етапі провадження (див. пункти 33, 34, 48 та 53 рішення), Суд зазначив, що заявник не змінював своїх показань, а надав їх лише після того, як M.S. та E.R. зізналися у скоєнні злочину. Суд не мав права з'ясувати, чому заявник вирішив дотримуватися такої стратегії захисту, але в будь-якому випадку це було його право, і немає нічого, що вказувало б на те, що його поведінка могла розглядатися як спроба зловживання своїми процесуальними правами.

Що стосується аргументу національних судів про те, що M.S. та E.R. не могли бути допитані, оскільки вирок щодо них не набув статусу остаточного (іншими словами, на той момент вони все ще були співобвинуваченими - див. пункти 33, 34, 48 і 53 рішення), Суд визнав цю аргументацію непереконливою, враховуючи обставини справи. Він зазначив, що суддя V.L. була чітко обізнана про восьмиденний строк, протягом якого M.S. та E.R. мали заявити про свій намір подати апеляцію (див. пункт 36 рішення). Вона, як найвищий гарант справедливості провадження, повинна була ретельно зважити наслідки своїх процесуальних рішень для права заявника на захист (див., *mutatis mutandis*, *Kikabidze v. Georgia*, № 57642/12, § 59, від 16 листопада 2021 року). Хоча, звичайно, на той момент вона не могла передбачити, чи скористаються M.S. та E.R. можливістю подати апеляцію, ніщо не заважало їй відкласти слухання, щоб вплив цей короткий (восьмиденний) строк, особливо враховуючи, що вирок щодо M.S. та E.R. ґрунтувався на їхньому визнанні вини, тому ймовірність того, що вони подадуть апеляцію, була доволі низькою. Таким чином, Суд дійшов висновку, що національні суди не надали достатніх підстав для відмови у допиті M.S. та E.R. як свідків.

Зрештою, щодо загальної справедливості провадження Суд зазначив, що, як вбачається, показання M.S. та E.R. були б важливими, враховуючи, що вони були єдиними свідками, які могли підтвердити або спростувати версію подій, викладену заявником (див. пункти 29-32 рішення). З огляду на розвиток провадження, на стадії, про яку йдеться, неможливо було передбачити, як M.S. та E.R. відреагували б на версію подій заявника, якби їх викликали для дачі показань. Також не можна вважати, що якби ці докази були надані, вони не вплинули б на результат судового розгляду. Той факт, що заявник був

позбавлений можливості ефективно представити показання свідків і спиратися на них у доведенні своєї позиції, робить судовий розгляд несправедливим.

З огляду на вищезазначені міркування, Суд дійшов висновку, що кримінальне провадження щодо заявника не відповідало вимогам пункту 1 і підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції. Національні суди, які розглядали скарги заявника, не виправили цей недолік.

Відповідно, мало місце порушення пункту 1 і підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції.

Стверджувана відсутність неупередженості судді V.L.

З огляду на вищезазначений висновок про порушення пункту 1 і підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, Суд не знайшов доцільності розглядати питання про те, чи було також порушено пункт 1 статті 6 через стверджувану відсутність неупередженості судді V.L.

Стверджуване порушення статті 8 Конвенції

Заявник скаржився на те, що зберігання телекомунікаційних даних, пов'язаних з його телекомунікаційною діяльністю, та їх використання у кримінальному провадженні щодо нього становило порушення статті 8 Конвенції.

Суд зазначив, що дані про трафік і місцезнаходження (далі також «комунікаційні дані», або, якщо йдеться про телефонію, «телекомунікаційні дані»), пов'язані із заявником, у цій справі були отримані правоохоронними органами на підставі судових ухвал, які ґрунтувалися на підозрі, що заявник (який на той час був суддею) був причетний до хабарництва, тобто до кримінального правопорушення тяжкого характеру. Суд також зазначив, що - за винятком сфери дії ухвал про доступ, яка не обмежувалася тяжкими злочинами (див. пункт 115 рішення) - не було висунуто жодних аргументів, які б ставили під сумнів адекватність судових ухвал або правову базу, в рамках якої вони були видані. Питання, яке викликало занепокоєння у зв'язку зі статтею 8 у цій справі, полягало у режимі, що лежить в основі збору телекомунікаційних даних, з яких були отримані ті, що стосуються заявника, для цілей кримінального провадження щодо нього. Для того, щоб з'ясувати, чи було втручання, пов'язане зі зберіганням даних, «відповідно до закону» і пропорційним, Суд повинен був оцінити словенське законодавство, що регулює зберігання даних, яке було чинним на той час.

Суд зазначив, що телекомунікаційні дані заявника, як і дані будь-якого іншого користувача телекомунікаційних послуг, на той час зберігалися згідно зі статтею 107.а Закону зі змінами 2004 року, яка відображала відповідні положення Директиви про зберігання даних (див. пункт 64 рішення).

Вищезгадане положення вимагало від постачальників електронних комунікацій зберігати протягом чотирнадцяти місяців, серед іншого, комунікаційні дані, що стосуються стаціонарної та мобільної телефонії, для низки цілей, а саме для цілей кримінального судочинства та забезпечення національної безпеки, конституційного порядку, а також безпеки, політичних та економічних інтересів держави та національної оборони. Слід підкреслити, що дані заявника зберігалися не з конкретною метою запобігання або розслідування тяжкого злочину, а для будь-якої з вищезазначених цілей. Тому втручання в його права за статтею 8, яке полягало у зберіганні його даних, повинно оцінюватися в цьому ширшому контексті.

З огляду на це, доступ до даних, про які йдеться, був наданий в межах кримінального провадження щодо заявника, що і стало причиною його скарги. У кримінальному провадженні національні суди, включаючи Конституційний Суд, надали суттєву оцінку цьому питанню.

Наявність втручання

У цій справі не заперечувалося, що зберігання телекомунікаційних даних заявника, а також доступ органів влади до цих даних та їх обробка становили втручання у його права, захищені статтею 8 Конвенції. Беручи до уваги свою практику (див. пункт 118 рішення), Суд не знайшов підстав вважати інакше. Він також зазначив, що втручання, пов'язане зі зберіганням даних постачальниками послуг зв'язку, було передбачене законом а, отже, відповідальна за це держава Словенія (див. згадане вище рішення у справі *Ekimdzhiiev and Others v. Bulgaria*, № 70078/12, § 375, від 11 січня 2022 року).

Далі Суд повинен був розглянути, чи було втручання виправданим з точки зору пункту 2 статті 8 Конвенції – тобто, чи відповідало воно закону, переслідувало легітимну мету і чи було «необхідним у демократичному суспільстві».

Обґрунтованість втручання

«Відповідно до закону»

Сторони погодилися з тим, що у відповідний час зберігання телекомунікаційних даних мало достатньо чітку правову основу відповідно до Закону зі змінами 2004 року (див. пункт 64 рішення), а отже, було передбачуваним. Доступ до таких даних був дозволений постановами Окружного суду міста Любляни (див. пункти 12-17 і 57 рішення). У зв'язку з цим Суд зазначив, що в судових постановках, як вбачається, було вказано більш тривалий період, ніж той, що дозволений законом. Однак відповідний постачальник послуг зберігав дані лише протягом передбаченого законом чотирнадцяти місячного строку і передавав органам влади лише такі дані (див.

пункт 17 рішення). Таким чином, Суд визнав, що втручання, про яке йшла мова, у цьому контексті відповідало чинному на той час національному законодавству. При цьому Суд зазначив, що після отримання телекомунікаційних даних у справі заявника Конституційний Суд (див. пункти 66–68 рішення), посилаючись на рішення Суду ЄС у справі *Digital Rights Ireland and Others* (див. пункти 74–76), встановив, що режим зберігання даних, передбачений Законом 2012 року (який в цій частині був по суті таким самим, як і в Законі зі змінами 2004 року), порушував права на недоторканність приватного життя користувачів електронних комунікаційних послуг. Суд взяв це до уваги при розгляді питання про «необхідність» втручання, яке тісно пов'язане з «законністю» у таких справах (див. пункт 120 рішення).

Легітимна мета

У цій справі не заперечувалося, що режим зберігання даних переслідував законні цілі, викладені у другому абзаці статті 8 Конвенції. Суд зазначив, що існуючий на той час режим зберігання даних можна вважати таким, що переслідував інтереси національної безпеки, громадської безпеки або економічного добробуту країни, запобігання зворушенням чи злочинам, або захисту прав і свобод інших осіб. Доступ до телекомунікаційних даних, що стосувалися заявника, та їх обробка могли вважатися такими, що переслідували легітимну мету щодо запобігання злочинам, захисту прав і свобод інших осіб.

Необхідність в демократичному суспільстві

Суд зазначив, що ця справа не стосувалася прямого перехоплення даних органами влади, хоча й була пов'язана з ризиками такого перехоплення. Відповідно до оскаржуваних законодавчих положень, провайдери послуг були зобов'язані збирати та зберігати телекомунікаційні дані (понад обсяги, необхідні для виставлення рахунків або інших договірних цілей) для того, щоб мати їх у своєму розпорядженні для органів влади. Більшість цих даних, ймовірно, ніколи не переглядалися. У цьому контексті цю справу можна порівняти зі справою *Breyer v. Germany*, № 50001/12 від 30 січня 2020 року, де втручання, на яке скаржилися, полягало в юридичному зобов'язанні постачальників послуг збирати і зберігати персональні дані користувачів передплачених мобільних SIM-карт (разом із супровідними телефонними номерами) з метою надання таких даних органам влади на їх запит (там само, §§ 76-77).

Однак, на відміну від справи *Breyer*, яка стосувалася втручання обмеженого характеру (там само, § 95), ця справа стосувалася телекомунікаційних даних (див. статтю 107.b Закону зі змінами 2004 року, згаданого в пункті 64 рішення), які, будучи пов'язаними з абонентом або користувачем, можуть розкрити

особисту інформацію щодо його або її життя через картографування соціальних мереж, відстеження місцезнаходження, картографування моделей комунікації та розуміння того, з ким вони взаємодіяли (див. *mutatis mutandis*, *Ekimdzhev and Others*, § 394; *Centrum för rättvisa v. Sweden* [GC], № 35252/08, § 256, від 25 травня 2021 року; і *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* [GC], № 58170/13, § 342, 25 травня 2021 року). На думку Суду, системний нагляд, пов'язаний з обов'язковим збереженням телекомунікаційних даних, був перешкодою для здійснення права на недоторканність приватного життя всіх користувачів телекомунікаційних послуг.

Існування великого обсягу телекомунікаційних даних і постійне зберігання таких даних може зі зрозумілих причин породжувати відчуття вразливості та незахищеності, а також завдавати шкоди здатності осіб користуватися приватністю і таємницею кореспонденції, розвивати відносини з іншими особами та реалізовувати інші основоположні права. У зв'язку з цим Суд послався на зауваження, зроблені Судом ЄС у справі *Digital Rights Ireland and Others*, а саме, що комунікаційні дані, взяті в цілому, можуть дозволити «зробити дуже точні висновки щодо приватного життя осіб, чії дані були збережені», а тому їх зберігання та обробка становили «широке та особливо серйозне втручання» в їхні основоположні права (див. пункт 76 рішення). Серйозність втручання була визнана також Урядом-відповідачем (див. пункт 117 рішення) та Конституційним Судом Словенії (див. пункти 55 та 66–68 рішення).

З огляду на вищезазначені міркування, Суд дійшов висновку, що втручання, яке полягало у зберіганні даних у цій справі, мало серйозний характер. Тепер він повинен був визначити, чи відповідали засоби, передбачені оскаржуваним законодавством для досягнення законних цілей, вимогам принципу верховенства права і чи залишалися вони в усіх відношеннях у межах того, що є необхідним у демократичному суспільстві.

Широта меж свободи розсуду

Хоча це не було підтверджено жодними емпіричними даними, Суд не мав сумнівів, що відстеження телекомунікаційного трафіку, яке стало можливим завдяки обов'язку зберігати інформацію, передбаченому оскаржуваним законодавством, могло мати велике значення для ефективного правозастосування та ефективних заходів громадської безпеки. Суд вкотре повторив, що боротьба зі злочинністю (зокрема, з організованою злочинністю і тероризмом, що є одним з викликів, з якими стикаються сучасні європейські суспільства), підтримка громадської безпеки і захист громадян є «нагальними суспільними потребами» (див. *Breyer*, цитоване вище, § 88). Він також визнав, що сучасні засоби телекомунікацій і зміни в комунікативній поведінці вимагають

адаптації інструментів розслідування для правоохоронних органів і органів національної безпеки.

При цьому для того, щоб втручання відповідало пункту 2 статті 8 Конвенції, недостатньо, щоб воно було придатним або ефективним у досягненні відповідної мети; воно також має бути пропорційним у тому сенсі, що воно забезпечує справедливий баланс між конкуруючими суспільними інтересами та правами, закріпленими в Конвенції (див. рішення у справі *Handyside v. the United Kingdom* від 7 грудня 1976 року, § 48, Series A № 24; згадане вище рішення у справі *Breyer*, § 91, і рішення у справі *Szabó and Vissy v. Hungary*, № 37138/14, § 55, від 12 січня 2016 року). Суд також визнав, що в контексті захисту національної безпеки або запобігання та переслідування кримінальних злочинів національні органи влади користуються певною свободою розсуду при виборі засобів досягнення законної мети (див. пункт 124 рішення). Однак ця свобода розсуду може бути переглянута Судом, і її обсяг залежить від низки факторів, продиктованих конкретною справою.

Межа буде, як правило, вужчою, якщо право, про яке йдеться, має вирішальне значення для ефективного здійснення особою особистих або ключових прав, або якщо втручання є далекосяжним (див. рішення у справі *Dubská i Krejzová v. the Czech Republic [GC]*, № 28859/11 і №28473/12, § 178, від 15 листопада 2016 року; *Dudgeon v. the United Kingdom*, від 22 жовтня 1981 року, § 52, Series A № 45; і *National Union of Rail, Maritime and Transport Workers v. the United Kingdom*, № 31045/10, §§ 86–87, ECHR 2014). Відповідно, беручи до уваги характер і серйозність втручання, Суд повинен був здійснювати відповідно більш сувору перевірку при оцінці питання справедливого балансу (включаючи необхідні гарантії) у цій справі (див. згадане вище рішення у справі *Breyer*, §§ 94–96 і 103).

Оцінка «справедливого балансу»

Суд зазначив, що хоча правові норми, які регулюють поведінку з комунікаційними даними, можуть відрізнятися від тих, що регулюють нагляд за змістом комунікації, їх слід аналізувати з урахуванням тих самих гарантій, які застосовуються до самого змісту (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі *Big Brother Watch and Others*, § 416). Таким чином, загальне зберігання комунікаційних даних постачальниками послуг зв'язку та доступ до них органів влади в окремих випадках має супроводжуватися, *mutatis mutandis*, тими ж гарантіями, що і таємне спостереження (*Ekimdzhiev and Others*, згадане вище, § 395). У своїй практиці щодо заходів спостереження в контексті кримінальних розслідувань Суд розробив наступні мінімальні гарантії, які повинні бути викладені в законі, щоб уникнути зловживань з боку влади: характер правопорушень, які можуть стати підставою для видачі ордера

на перехоплення; визначення категорій осіб, чиї комунікації можуть бути перехоплені; обмеження тривалості перехоплення; процедура, якої слід дотримуватися при вивченні, використанні та зберіганні отриманих даних; запобіжні заходи, яких слід вживати при передачі даних іншим сторонам; обставини, за яких перехоплені дані можуть або повинні бути стерті або знищені (див. рішення у справі *Weber and Saravia v. Germany* (ухвала), № 54934/00, ECHR 2006 XI, та *Liberty and Others v. the United Kingdom*, № 58243/00, 1 липня 2008 року). У справі *Roman Zakharov v. Russia* [GC], № 47143/06, §§ 231 від 4 грудня 2015 року яка стосувалася, крім того, інших цілей, що становлять суспільний інтерес, таких як захист національної безпеки, Суд сформулював застосовні гарантії за аналогічною схемою, зробивши додатковий акцент на механізмах повідомлення та засобах правового захисту, передбачених національним законодавством. Суд оцінював відповідність заходів перехоплення статті 8 Конвенції на основі таких критеріїв: доступність відповідного національного законодавства; обсяг і тривалість заходів таємного спостереження; процедури, яких слід дотримуватися для зберігання, доступу, вивчення, використання, передачі та знищення перехоплених даних; процедури отримання дозволу; механізми нагляду за здійсненням заходів таємного спостереження; будь-які механізми повідомлення та засоби правового захисту, передбачені національним законодавством (там же, § 238). У контексті масового перехоплення, пов'язаного з міжнародними комунікаціями, у справах *Big Brother Watch and Others* (згадана вище, § 361) та *Centrum för rättvisa* (згадана вище, § 275) Суд ще більше скоригував вищезазначені критерії - включаючи вимогу, щоб національне законодавство чітко визначало підстави, на яких може бути дозволено масове перехоплення, обставини, за яких комунікації особи можуть бути перехоплені, та процедуру, якої слід дотримуватися при наданні дозволу на перехоплення.

Що стосується цієї справи, Суд зазначив, що Закон зі змінами 2004 року вимагав з метою захисту суспільних інтересів зберігати протягом чотирнадцяти місяців усі комунікаційні дані, отримані або оброблені під час надання відповідних послуг зв'язку (див. пункт 64 рішення). Здається, що закон не залишав жодного рішення з цього приводу на розсуд будь-якого державного чи недержавного органу і не був двозначним щодо його застосування. Кожна фізична або юридична особа, яка користувалася послугами телекомунікаційних провайдерів у Словенії, могла очікувати, що її телекомунікаційні дані зберігаються в рамках широкого збору даних. Однак однозначність закону, який, як правило, встановлював загальне і невибіркове збереження телекомунікаційних даних, не могла вважатися достатньою гарантією його відповідності принципам верховенства права і пропорційності.

Суд вказав, що у справі *Ekimdzhev and Others* (згадана вище), яка стосувалася подібного режиму, що регулював зберігання телекомунікаційних даних, він зосередився на гарантіях, що стосуються доступу до збережених даних та зберігання даних, до яких було надано доступ; він не висловлювався щодо відповідності режиму зберігання як такого вимогам статті 8 (там само, §§ 394–421). Однак у цій справі заявник конкретно скаржився на збереження телекомунікаційних даних і подальше використання даних, які, як стверджувалося, були збережені з порушенням статті 8 Конвенції (див. пункти 125 і 126 рішення). У зв'язку з цим Суд зазначив, що Закон зі змінами 2004 року визначив низку цілей, для яких комунікаційні дані повинні були зберігатися, але не містив положень, які б обмежували обсяг і застосування цього заходу щодо того, що було необхідним для досягнення цих цілей. Також не було доведено, що будь-який інший законодавчий акт містить такі положення. З наведеної судової практики (див. пункти 119–123 і 137 рішення) випливає, що національне законодавство повинно, в рамках мінімальних вимог, у спосіб, придатний для конкретної форми спостереження, визначати сферу застосування відповідного заходу і передбачати відповідні процедури для його замовлення та/або перегляду з метою зберігання його у потрібних межах. З огляду на характер втручання, про яке йдеться (див. пункти 132–134 рішення), цим мінімальним вимогам мав відповідати і захід, що передбачав збереження телекомунікаційних даних. Відсутність положень або механізмів, спрямованих на забезпечення того, щоб цей захід фактично обмежувався тим, що було «необхідним у демократичному суспільстві» для конкретних цілей, перелічених у Законі зі змінами 2004 року, зробила такий режим несумісним із зобов'язаннями держави за статтею 8 Конвенції. Просте обмеження терміну зберігання чотирнадцятьма місяцями, що є значним періодом, не може поставити під сумнів цей висновок.

Суд зазначив, що аналогічного висновку Суд ЄС дійшов у своєму рішенні у справі *Digital Rights Ireland and Others*, в якому оцінювався режим збереження даних у повному обсязі - тобто щодо збереження як комунікаційних даних, так і певних даних, пов'язаних з Інтернетом. Суд ЄС встановив, що режим обов'язкового загального і невибіркового зберігання комунікаційних даних з метою боротьби з тяжкими злочинами не відповідає вимозі пропорційності (див. пункти 74-76 рішення; див. також висновки Суду ЄС у наступних рішеннях, що роз'яснюють і розвивають ці вимоги, які підсумовані в пунктах 77, 78, 82, 84 і 87 рішення). Так само Конституційний Суд у своєму рішенні від 3 липня 2014 року (див. пункти 66-68 рішення) визнав недійсними положення Закону 2012 року, що регулювали зберігання комунікаційних даних (які, по суті, були такими ж, як і в Законі 2004 року зі змінами та доповненнями). Він посилався на вищезгадане рішення Суду ЄС. У своїй подальшій практиці Суд ЄС роз'яснив,

що навіть у контексті захисту національної безпеки, коли зберігання даних про комунікації може, за певних умов, вимагатися як загальний і невибірковий захід, таке зберігання не може мати системного характеру і, якщо воно вимагається, повинно підлягати незалежному перегляду (див. пункт 78 рішення).

Що стосується конкретної ситуації заявника, Суд зазначив, що сторонами не заперечувалося, що телекомунікаційні дані, які стосувалися заявника, у відповідний час зберігалися - системно, загально і невибірково - відповідно до Закону зі змінами 2004 року. Ці дані, які зберігалися протягом чотирнадцяти місяців, були отримані органами влади для цілей кримінального розслідування щодо заявника. Потім вони були оброблені, результатом чого стали аналітичні звіти, які були долучені до кримінальної справи заявника. Відхиляючи скарги заявника на порушення права на приватність, національні суди посилалися на те, що (i) доступ до даних, про які йдеться, був наданий до того, як режим, про який йде мова, був визнаний недійсним, і (ii) судові постанови, які дозволяли доступ до даних, ґрунтувалися на підозрі у скоєнні тяжкого злочину і були виправдані пропорційністю цього заходу (див. пункти 45, 51 і 55 рішення). Конституційний Суд також дійшов висновку, що телекомунікаційні дані, про які йшлося у вирокі, яким заявника було засуджено, стосувалися короткого періоду, за який ці дані могли бути отримані з «комерційних баз» (див. пункт 55).

З огляду на ці міркування, Суд вважав, що той факт, що режим зберігання був визнаний недійсним Судом ЄС та Конституційним Судом Словенії після того, як доступ до даних, про які йдеться, був наданий, не означає, що він відповідав вимогам статті 8 у відповідний момент часу. Важливим є те, чи користувався заявник на момент зберігання його телекомунікаційних даних правовим захистом, на який він мав право відповідно до Конвенції. З огляду на висновки та міркування, викладені у пунктах 137–140 рішення, Суд дійшов висновку, що це було не так.

Суд також зазначив, що, незважаючи на те, що заявник чітко стверджував, що телекомунікаційні дані, які стосуються його телекомунікацій, були збережені з порушенням його права на недоторканність приватного життя, національні суди обмежили свою оцінку майже виключно підставами, на яких судові постанови дозволили доступ до збережених даних - навіть якщо ці підстави (як зазначив Конституційний Суд) не були оскаржені заявником (див. пункт 55 рішення). У зв'язку з цим Суд підкреслив, що хоча доступ до даних заявника супроводжувався певними гарантіями (такими як судовий нагляд), ці гарантії, хоча і є одними з критеріїв, яких необхідно дотримуватися (див. згадане вище рішення у справі *Ekimdzhiev and Others*, §§ 360–421), самі по собі не є достатніми для того, щоб зробити режим зберігання даних таким, що відповідає статті 8 Конвенції. Для порівняння він зазначив, що Суд ЄС аналогічно постановив у справі *SpaceNet та Telekom Deutschland*, що національне законодавство,

яке забезпечує повне дотримання умов, встановлених його прецедентним правом, яке тлумачить Директиву щодо доступу до збережених даних, не може, за своєю природою, ні обмежити, ні навіть виправити серйозне втручання, спричинене загальним збереженням таких даних, оскільки збереження та доступ до таких даних є окремими втручаннями, що потребують окремих обґрунтувань (див. параграф 87 рішення).

Заявник також стверджував, що через необґрунтоване зберігання його даних їх отримання та використання у національному провадженні порушило статтю 8 Конвенції (див. пункти 115 та 116 рішення). У зв'язку з цим Суд зазначив, що якщо зберігання телекомунікаційних даних було визнано таким, що порушує статтю 8, оскільки воно не відповідає вимогам «якості закону» та/або принципу пропорційності, то доступ до таких даних – і їх подальша обробка та зберігання органами влади - не може з тієї ж причини відповідати статті 8 Конвенції. У зв'язку з цим Суд визнав можливим знову послатися на думку, висловлену Судом ЄС. У справі *Garda Síochána and Others* Суд ЄС встановив, що комунікаційні дані не можуть бути об'єктом загального та невибіркового зберігання з метою боротьби з тяжкими злочинами, а отже, й доступ до таких даних не може бути виправданим (див. пункт 84 рішення). Суд не знайшов підстав вважати інакше у справі заявника.

Суд зазначив, що у цій справі мало місце порушення, незалежно від того, чи посилалися національні суди на дані, збережені з порушенням прав заявника за статтею 8, при визнанні заявника винним (див. принципи, згадані у пункті 118 рішення та у справі *Huvig v. France*, від 24 квітня 1990 року, § 35, серія А № 176-В, де оскаржуване прослуховування телефонних розмов не слугувало підставою для обвинувачення). У зв'язку з цим Суд розумів, що оцінка національними судами оскаржуваних заходів - у тому числі оцінка Конституційного Суду (див. пункт 55 рішення) – була тісно пов'язана з питанням допустимості отриманих таким чином доказів (див. рішення у справі *Dragojević v. Croatia*, № 68955/11, §§ 99 і 100, від 15 січня 2015 року). Це не дивно, оскільки він здійснювався в контексті кримінального провадження щодо заявника і, таким чином, був обмежений метою цього провадження (див. пункт 127 рішення). Однак для цілей статті 8 Конвенції не має особливого значення той факт, що, засуджуючи заявника у цій справі, національні суди посилалися на обмежений обсяг телекомунікаційних даних, про які йшлося, які стосувалися періоду приблизно в один місяць і які могли зберігатися для договірних цілей (див. пункт 55 рішення).

Скарга заявника стосувалася всієї сукупності його даних за чотирнадцять місяців, які були отримані правоохоронними органами, а потім оброблені, збережені та досліджені для цілей кримінального провадження, про яке йдеться.

Не заперечувалося, що така кількість даних не могла і не була збережена для договірних цілей, а скоріше зберігалася в рамках загального і невибіркового режиму зберігання, який Суд вже визнав порушенням статті 8 Конвенції.

Зрештою, враховуючи, що висновки щодо скарги заявника за статтею 8 не стосуються прийнятності доказів, отриманих проти заявника, що є питанням, яке має розглядатися національними судами відповідно до застосовного національного законодавства, Суд повторив, що прийняття та використання в судовому провадженні доказів, отриманих з порушенням статті 8, не обов'язково призводить до встановлення порушення статті 6 Конвенції (див. рішення у справі *Вуков v. Russia* [GC], № 4378/02, §§ 89–91, від 10 березня 2009 року, з подальшими посиланнями).

З огляду на вищезазначені міркування, Суд дійшов висновку, що оскаржувані положення Закону зі змінами 2004 року, які були підставою для збереження телекомунікаційних даних заявника, не відповідали вимозі «якості закону» і були нездатні обмежити «втручання» у права заявника за статтею 8 до того рівня, який був «необхідним у демократичному суспільстві». Таким чином, зберігання, доступ та обробка цих телекомунікаційних даних порушували статтю 8 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 і підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд), а також статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 лютого 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

TENA ARREGUI v. Spain (№ 42541/18)

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваного заявником порушення його права на повагу до приватного життя і кореспонденції, передбаченого статтею 8 Конвенції, внаслідок перехоплення і розкриття його листування електронною поштою.

Заявник був членом іспанської політичної партії «Unión, Progreso y Democracia» (далі – UPyD). На початку квітня 2015 року лідери UPyD виключили зі складу партії пана Р. через підозру, що він брав участь у переговорах із конкуруючою партією Ciudadanos щодо створення коаліції. Згодом лідери UPyD найняли приватну компанію для проведення моніторингу електронної кореспонденції, яку пан Р. безпосередньо перед його виключенням з партії надсилав та отримував за допомогою двох різних облікових записів електронної пошти, що належали до домену UPyD. Моніторингова компанія виявила кілька листів, надісланих заявником зі свого особистого облікового запису електронної пошти пану Р. щодо планів останнього та інших членів UPyD створити нову політичну партію для формування коаліції з Ciudadanos.

3 червня 2015 року менеджер UPyD з організаційних питань, пан Ф., розповсюдив засобами електронної пошти звіт, який відтворював вказані електронні листи заявника пану Р. Звіт було передано двадцяти членам правління партії та 150 членам її політичної ради.

15 червня 2015 року заявник разом з іншими членами партії, чий електронні листи також були перехоплені, звернувся до партійного органу з вирішення спорів з проханням порушити дисциплінарне провадження проти членів керівної ради партії. Орган з вирішення спорів відхилив його скаргу 1 липня 2015 року. Орган вважав, що перехоплення було необхідним, оскільки це була реакція на серйозну ситуацію для партії напередодні виборчого процесу, і пропорційним, оскільки воно стосувалося лише кількох електронних листів, відібраних на основі ключових слів. Він також заявив, що електронні листи не стосувалися аспектів приватного або сімейного життя членів партії, а стосувалися дій, безпосередньо пов'язаних з партією.

Заявник подав кримінальну скаргу на незаконне розголошення таємниці (стаття 197 Кримінального кодексу) у зв'язку з порушенням його права на приватність (стаття 18 Конституції) проти пана Ф. та ще одного лідера партії пана Н., який нібито зв'язувався з моніторинговою компанією.

Заявник стверджував, що його листування мало приватний характер, посилаючись на свій членський статус та професійну автономію по відношенню до UPyD. Електронні листи, відтворені у звіті, надходили із зовнішніх акаунтів, що не належали до домену партії, включаючи його власний акаунт, а отже, були надіслані із законним очікуванням на конфіденційність. Він стверджував, що політичні стратегії, описані в його електронних листах, і його право на інакомислення всередині політичної партії були захищені статтею 6 Конституції Іспанії, в якій йдеться про демократичну структуру і діяльність політичних партій. Заявник зазначив, що поняття приватного життя, викладене у статті 8 Конвенції, також охоплює аспекти суспільного життя, зокрема, право встановлювати міжособистісні стосунки в контексті професійного або ділового життя.

Спочатку слідчий суддя № 32 міста Мадрида виніс постанову про відкриття кримінального провадження, встановивши, що дії пана F. можуть становити склад злочину незаконного розголошення таємниці. У постанові слідчий суддя вказав, що практика Конституційного Суду, згідно з якою компанії можуть здійснювати заходи спостереження за діловою кореспонденцією своїх співробітників, не може бути застосована, оскільки між паном P. і UPyD або між заявником і UPyD не було ніяких робочих відносин, і що широке тлумачення цього прецедентного права на шкоду такому фундаментальному праву, як таємниця листування, було неприпустимим.

Однак Провінційний суд міста Мадрида (Madrid Audiencia Provincial) задовольнив апеляцію пана F., скасувавши постанову слідчого судді та ухваливши постанову про тимчасове припинення провадження.

Заявник безуспішно намагався оскаржити це рішення в національних судах.

До ЄСПЛ заявник скаржився на те, що перехоплення і розкриття його електронної пошти та відмова в порушенні кримінальної справи, поданої у зв'язку з цими подіями, спричинили порушення його права на повагу до приватного життя і кореспонденції, зокрема, таємниці приватних повідомлень, як це передбачено статтею 8 Конвенції.

Оцінка Суду

Спочатку Суд нагадав, що електронні листи охоплюються поняттями «приватне життя» та «кореспонденція» у значенні статті 8 Конвенції, навіть якщо вони надсилаються з робочого місця або мають професійний характер (див. *Copland v. the United Kingdom*, № 62617/00, § 41, ECHR 2007-I).

Хоча основною метою статті 8 є захист осіб від свавільного втручання органів державної влади, вона також може накладати на державу певні

позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективного дотримання захищених нею прав (див. *Vărbulescu v. Romania* [ВП], № 61496/08, від 5 вересня 2017 року, § 108). У випадках, коли моніторинг електронних комунікацій не є результатом прямого втручання національних органів влади, їхня відповідальність настає, якщо оскаржувані факти є наслідком неспроможності з їхнього боку забезпечити реалізацію права, закріпленого статтею 8 Конвенції, тобто виконати позитивні зобов'язання держави (там само, §§ 110, 111). Вибір засобів, покликаних забезпечити дотримання статті 8 Конвенції у сфері відносин фізичних осіб між собою, в принципі, є питанням, яке належить до сфери розсуду Договірних держав. Існують різні способи забезпечення поваги до приватного життя, і характер зобов'язання держави залежатиме від конкретного аспекту приватного життя, про який йдеться (див. *Vărbulescu*, цитоване вище, § 113, та *Söderman v. Sweden* [GC], № 5786/08, § 79 з подальшими посиланнями, ECHR 2013).

У своїх попередніх рішеннях Суд вже визнавав, що за певних обставин позитивні зобов'язання держави за статтею 8 Конвенції не були виконані належним чином, якщо вона не забезпечила повагу до приватного життя у відносинах між особами шляхом створення законодавчої бази, яка враховує різні інтереси, що підлягають захисту в конкретному контексті (див. *Vărbulescu*, згадане вище, § 115, з подальшими посиланнями). Такі захисні заходи можна знайти в трудовому, цивільному та кримінальному праві (там само, § 116).

Відповідно, завдання Суду в цій справі полягало в тому, щоб з'ясувати, чи виконала держава-відповідач свої позитивні зобов'язання щодо захисту права заявника на повагу до його приватного життя і кореспонденції в конкретних обставинах цієї справи.

Суд одразу зазначив, що перехоплення та розкриття електронної пошти заявника становило серйозне втручання у його право на повагу до приватного життя та кореспонденції. У зв'язку з цим Суд надав великого значення тому факту, що втручання відбулося в контексті членства заявника в політичній партії.

Таким чином, обставини цієї справи відрізняються від обставин у справах, де втручання відбулося в контексті відносин між роботодавцем і працівником, які є договірними, тягнуть за собою певні права та обов'язки з обох сторін, характеризуються юридичною субординацією і регулюються власними правовими нормами (див. *Vărbulescu*, згадане вище, § 117). Суд визнав, що внутрішні організаційні структури політичних партій відрізняються від структур приватних компаній і що правові зв'язки, які існують між роботодавцем і працівником та між політичною партією і одним з її членів, принципово відрізняються. Суд також зазначив, що організаційна автономія об'єднань, у тому числі політичних партій, є важливим аспектом їхньої свободи об'єднання,

захищеної статтею 11 Конвенції, і що вони повинні мати можливість володіти певними дисциплінарними повноваженнями. Тим не менш, політична лояльність, якої очікують від членів партії, або дисциплінарні повноваження партії не можуть призвести до необмеженої можливості контролювати кореспонденцію членів партії. Навпаки, національні органи влади повинні забезпечити, щоб запровадження заходів з моніторингу листування та інших повідомлень, незалежно від обсягу та тривалості таких заходів, супроводжувалося належними та достатніми гарантіями проти зловживань.

Суд зазначив, що заявник не стверджував, що кримінально-правові норми, які були чинними на той час, були неякісними, або що кримінальне розслідування не було ефективним. Суть його скарги полягала в тому, що рішення Провінційного суду не було підкріплене достатніми підставами та не враховувало його право на повагу до приватного життя та кореспонденції.

Суд зазначив, що Провінційний суд виключив наявність правопорушення, посилаючись на різні фактори на підтримку цього висновку. По-перше, він встановив, що метою моніторингового звіту було виявлення порушень у діяльності політичної партії. По-друге, що моніторинг був обмежений пошуком за певними ключовими словами в електронних скриньках, наданих пану Р. для виконання його функцій у партії. По-третє, що в правилах користування електронними скриньками UPyD чітко зазначено, що поштову скриньку може бути піддано моніторингу і що інформація залишиться в розпорядженні UPyD після припинення відносин користувача з партією. Національний суд дійшов висновку, що не було жодних доказів того, що обвинувачені мали іншу мету, окрім виявлення порушень у політичній партії, а також немає жодних доказів їхньої участі в оприлюдненні звіту. Відповідно, він постановив, що інкриміноване правопорушення не було належним чином доведено.

На думку Суду, ані аргументація Провінційного суду, ані оцінка аргументації цього суду в подальшому Конституційним Судом не видаються свавільними або необґрунтованими. Тому Суд не знайшов жодних підстав, які могли б виправдати підміну висновків національних судів його власними. У зв'язку з цим Суд зазначив, що роль Провінційного суду як кримінального суду обмежувалася визначенням того, чи були в інкримінованих діяннях наявні всі елементи злочину, і, у разі позитивної відповіді, призначенням відповідного кримінального покарання. Суд також повторив, що він не може підміняти національні органи влади в оцінці фактів справи; він також не може вирішувати питання про кримінальну відповідальність ймовірних порушників.

Крім того, Суд також зазначив, що відповідно до національного законодавства заявник міг подати позов до цивільних судів, оскільки кримінальне провадження не було закрито остаточним судовим рішенням, а було тимчасово припинено. Суд також взяв до уваги наведені Урядом наявні

засоби цивільного захисту. Немає жодних ознак того, що заявник порушив будь-яке цивільне провадження, і він не висунув жодних аргументів на користь того, що такі засоби не повинні вважатися ефективними. Тому Суд вважав, що правова база, яка існує в Іспанії, забезпечувала належний захист права заявника на повагу до його приватного життя та таємницю його кореспонденції.

З огляду на вищевикладене та беручи до уваги свободу розсуду держави-відповідача, Суд не визнав, що національні органи влади не забезпечили належного захисту права заявника на повагу до його приватного життя та кореспонденції.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного життя).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 11 січня 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Ця справа стосувалася відмови національних органів зареєструвати ім'я дитини, обране її матір'ю – заявницею, з підстав того, що таке ім'я суперечило найкращим інтересам дитини.

Заявниця, Leyla Miryagub gizi Ismayilzade, яка є громадянкою Азербайджану 1990 року народження і проживає в місті Баку, 28 вересня 2016 року звернулася до Yasamal District Registration Department (районного відділу реєстрації, далі – Департамент реєстрації), який належить до структури Міністерства юстиції, з проханням зареєструвати «Əbülfəzlabbas» як ім'я її сина, який народився 25 липня 2016 року. 3 жовтня 2016 року в задоволенні клопотання заявниці було відмовлено.

Після цього заявниця ще кілька разів намагалася зареєструвати для свого сина ім'я «Əbülfəzlabbas» (ашіітське ім'я) або варіанти цього імені, однак органи влади відмовили на тій підставі, що зазначене ім'я не було в списку, затвердженому НАН Азербайджану. Крім того, суд першої інстанції постановив, що через відмову держаних органів Азербайджану реєструвати обране ім'я, називати ним дитину буде не у її інтересах.

4 травня 2017 року заявниця звернулася до того самого органу з проханням зареєструвати ім'я «Abbas» для її сина. 10 травня 2017 року клопотання було задоволено.

Рішенням від 16 серпня 2017 року the Baku Court of Appeal (Апеляційний суд міста Баку) відхилив апеляцію заявниці, зазначивши, що Департамент реєстрації діяв у межах своїх дискреційних повноважень і навів причини своєї відмови зареєструвати запитане ім'я.

22 вересня 2017 року заявниця подала касаційну скаргу, стверджуючи, що вона та її чоловік дотримувалися шіітської гілки ісламу, тому ім'я, яке вони обрали для свого сина, було пов'язане з ім'ям історичної особи в ісламі та було поширене в країнах, де панувала шіітська гілка. Вона стверджувала, що з огляду на зазначене, їх бажання назвати сина «Əbülfəzlabbas» було «цілком природним» та що апеляційний суд не довів, що ця назва суперечить фонетиці чи вимові азербайджанської мови або її синтаксису.

29 листопада 2017 року Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявниці як необґрунтовану, вказавши, що оскільки на її прохання ім'я «Abbas» вже було зареєстровано як ім'я її сина, то права дитини згідно зі статтею 26.1 Цивільного кодексу та статтею 53.1 Сімейного кодексу, а також права батьків згідно зі статтями 53.2 і 166.2 Сімейного кодексу, були дотримані. Тому Суд зробив

висновок, що позов заявниці, який більше не стосувався імені дитини, а зміни вже зареєстрованого імені, не міг бути задоволений.

Заявниця, посилаючись на статтю 8 Конвенції, скаржилась на відмову органів влади зареєструвати обране нею ім'я для свого сина до ЄСПЛ. Вона надала аргументи, подібні до тих, що висувалися в її апеляційних скаргах до національних судів, а також стверджувала, що реєстрація імені її сина як «Abbas» спричинила «деякі проблеми для них, як для батьків» і змусила її «щодня відчувати тривогу». Заявниця також стверджувала, що у своєму запиті від 4 травня 2017 року вона вказувала, що їй довелося зареєструвати дитину на ім'я «Abbas», для того, щоб вивезти її закордон для лікування. Вона надала копії відповідних сторінок із паспорта дитини, які свідчили про те, що дитина була доставлена до Ірану 31 жовтня та 18 листопада 2017 року, але жодної інформації чи документів щодо передбачуваного лікування нею подано не було.

Оцінка Суду

Стаття 8 Конвенції

Першочергово ЄСПЛ нагадав, що межі між позитивними та негативними зобов'язаннями держави за статтею 8 Конвенції не піддаються точному визначенню. Суд постановив, що не будь-яке регулювання імен обов'язково становитиме втручання. Водночас зобов'язання змінити своє ім'я буде розглядатися як втручання, а відмова дозволити особі прийняти нове ім'я не обов'язково вважатиметься втручанням. Проте застосовні принципи схожі. Зокрема, в обох контекстах необхідно враховувати справедливий баланс між конкуруючими інтересами (див. рішення у справі *Johansson v. Finland*, № 10163/02, § 28, 6 вересня 2007 року, § 29; *Golemanova v. Bulgaria*, № 11369/04, §§ 38-39, від 17 лютого 2011 року; та *Garnaga v. Ukraine*, № 20390/07, § 37, від 16 травня 2013 року).

Суд повторює, що при зважуванні різних інтересів, про які йдеться, слід враховувати, з одного боку, право заявниці обирати ім'я для своєї дитини, а з іншого боку, суспільний інтерес у регулюванні вибору імен (*Heidecker-Tiemann v. Germany* (ухв.), № 31745/02, від 6 травня 2008 року, та *Kyazim v. Bulgaria*, № 39356/17, § 29, від 16 листопада 2021 року). Що стосується суспільних інтересів, Суд раніше визнав, що необхідно приділяти належну увагу інтересам дитини і що захист дитини від невідповідного імені (таких як смішні або химерні імена) відповідає суспільним інтересам. Суд також визнав, що збереження національної практики присвоєння назв можна вважати суспільним інтересом (див. згадане вище рішення у справі *Johansson*, § 36).

Далі Суд повторив, що його завдання полягає не в тому, щоб підміняти собою компетентні національні органи у визначенні найбільш відповідної

політики щодо регулювання імен у державі, а радше у тому, щоб перевірити відповідно до Конвенції, чи відмова національних органів влади зареєструвати таке ім'я у державі може становити порушення прав заявника, гарантованих статтею 8 Конвенції (порівняйте *Stjerna v. Finland*, від 25 листопада 1994 року, § 39, Series A № 299-B; *Mentzen v. Latvia* (ухв.), № 71074/01, ECHR 2004-XII; *Henry Kismoun v. France*, № 32265/10, § 28, від 5 грудня 2013 року; та *Künsberg Sarre v. Austria*, № 19475/20 та 3 інші, § 53, від 17 січня 2023 року).

ЄСПЛ зазначив, що у цій справі Департамент реєстрації відмовив у реєстрації імені, обраного заявницею, посилаючись на положення національного законодавства. Суд першої інстанції також послався на деякі з законодавчих положень та постановив, що відповідне ім'я не відповідає найкращим інтересам дитини.

Суд зазначив, що після рішення суду першої інстанції заявниця подала запит на реєстрацію імені «Abbas» як імені її сина, який був задоволений відповідним органом. Однак, незважаючи на реєстрацію цього імені, заявниця подала апеляцію на рішення суду першої інстанції, яку було відхилено апеляційним судом з мотивів, аналогічних тим, що були надані судом нижчої інстанції. Після цього заявниця подала касаційну скаргу, вперше стверджуючи, що ім'я «Əbülfəzlabbas» було пов'язане з її релігійними переконаннями та що воно не суперечило особливостям азербайджанської культури. Однак, ЄСПЛ зауважив, що Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявниці, аргументуючи це тим, що ім'я «Abbas» уже було зареєстровано, як ім'я дитини за власним бажанням заявниці.

ЄСПЛ зазначив, що хоча у своїх зауваженнях до Суду заявниця і стверджувала, що їй довелося зареєструвати ім'я «Abbas», як ім'я свого сина, оскільки їй потрібно було доставити його до Ірану для медичного огляду, проте з матеріалів справи не вбачається, що вона будь-коли згадувала цей аргумент у своїх скаргах до апеляційного та касаційного судів, а також під час слухання в апеляційному суді. Хоча ЄСПЛ звертає увагу, що ім'я дитини було зареєстроване, як «Abbas» згідно з рішенням суду першої інстанції. Крім того, ЄСПЛ звертає увагу, що хоча заявниця і надала Суду копію паспорта дитини, де вказано дати двох поїздок до Ірану, разом з тим жодної інформації чи документів щодо медичного огляду надано не було. Також заявницею не було надано Суду копію її запиту від 4 травня 2017 року, адресованого відповідному органу реєстрації, в якому вона стверджувала, що пояснила цю ситуацію.

Суд вказав, що у цій справі заявниця, представлена адвокатом, мала змогу подати свою скаргу до трьох судових інстанцій, які розглянули її вимоги та обґрунтували свої рішення. Як зазначалося вище, хоча суди першої та апеляційної інстанцій визнали, що спірне ім'я не відповідає найкращим інтересам дитини, Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявниці, вважаючи,

що дитині уже було надано ім'я та вказано відповідну процедуру подання запиту на зміну цього імені. У Суді заявниця не пояснила, чому вона продовжувала провадження, про яке йде мова, замість того, щоб використати відповідну процедуру зміни вже зареєстрованого імені своєї дитини, а також не стверджувала, що такий спосіб дій був би недоречним у її ситуації.

Отже, беручи до уваги вказані обставини та за відсутності будь-яких обґрунтованих аргументів на користь протилежного, а також беручи до уваги широку свободу розсуду, якою користуються держави у цій сфері, Суд не знайшов підстав сумніватися в зроблених національними органами влади висновках.

Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що порушення статті 8 Конвенції у даній справі не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного та сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою ЄСПЛ 18 січня 2024 року і є остаточним.

Обставини справи

Справа стосувалася відмови Національної ради з питань доступу до інформації про походження (Conseil national pour l'accès aux origines personnelles – «СНАОР») надати заявниці, яка народилася від анонімних батьків, дані про особу її біологічної матері. Заявниця звернулася з проханням розкрити інформацію про її походження, однак мати підтвердила свій вибір не розкривати свою особу.

Заявниця, Annick Cherrier, є громадянкою Франції, яка народилася в 1952 році, проживає в місті Нумеа (Нова Каледонія). Через кілька місяців після свого народження заявницю було усиновлено, про що вона дізналася лише у 2008 році, після смерті другого з прийомних батьків. Того ж року заявниця звернулася до СНАОР, щоб дізнатися причини її залишення та хто був її біологічними батьками. Зокрема, заявниця поставила питання про національність матері, історію хвороби її сім'ї та наявність у неї біологічних братів і сестер.

СНАОР розглянула це питання та знайшла інформацію про біологічну матір (прізвище, ім'я, місце та дата народження, опис зовнішності) та батька заявниці (прізвище, ім'я, вік, опис зовнішності). Вона також отримала наказ про усиновлення заявниці та інформацію про причини відмови батьків від неї: «молода жінка (вік невідомий) не заручена, і він (її наречений) хоче одружитися лише в тому випадку, якщо вона відмовиться від дитини». СНАОР своїми зусиллями вдалося встановити особу матері, яка відповідно до статті L. 147-6 Кодексу соціального захисту та сім'ї, заявила, що бажає зберегти свою особу в таємниці «(тоді) і після смерті». Мати також підтвердила СНАОР особу рідного батька та відповіла на питання, які цікавили заявницю.

Листом від 16 квітня 2009 року заявниця звернулася до СНАОР з проханням повторно зв'язатися з її рідною матір'ю з метою з'ясування додаткових питань.

15 червня 2009 року заявниця подала клопотання про проведення подальших розслідувань для встановлення місцезнаходження її рідного батька. За результатами роботи СНАОР встановлено особу, прізвище, ім'я, по батькові і вік відповідав зазначеним у справі заявниці. Ним виявився досить літній на час подій чоловік, який не визнав батьківства і забажав зберегти конфіденційність інформації щодо нього, в тому числі після його смерті.

У вересні 2010 року, а згодом у лютому 2012 року заявниця повторила свої запити на доступ до відомостей про особу її рідної матері.

Листом від 29 вересня 2010 року СНАОР повідомив заявницю, що, хоча її мати все ще може змінити свою думку, однак це не дозволяє ігнорувати її відмову від конфіденційності її особи. У листі від 6 березня 2012 року СНАОР відмовився розкрити інформацію про особу, яка була матір'ю заявниці.

Рішенням від 30 вересня 2015 року адміністративний суд Нової Каледонії відхилив твердження заявниці про те, що СНАОР не вжила усіх можливих заходів для надання їй доступу до інформації про її походження та відхилив її заяву про скасування рішення від 6 березня 2012 року.

30 січня 2018 року Паризький адміністративний апеляційний суд (Le tribunal administratif (TA) de Nouvelle-Calédonie) відхилив її апеляцію на це рішення. Згодом, 16 жовтня 2019 року, *Conseil d'État* відхилила її касаційну скаргу.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного та сімейного життя), заявниця скаржилася до ЄСПЛ на те, що СНАОР відмовилася розкрити особу її біологічної матері, стверджуючи, що таким чином було порушено її право на доступ до інформації про своє походження.

Оцінка Суду

Стаття 8 Конвенції

(а) Загальні принципи

Суд нагадав, що стаття 8 Конвенції захищає право на ідентичність та особистий розвиток. Цьому розвитку сприяє встановлення деталей своєї ідентичності як людини та життєво важливий інтерес, захищений Конвенцією, в отриманні інформації, необхідної для з'ясування правди про важливий аспект особистої ідентичності, наприклад, про особу батьків (див. рішення у справах *Odièvre c. France*, № 42326/98, CEDH 2003-III, § 29, від 13 лютого 2003 року, *Godelli c. Italie*, № 33783/09, від 25 вересня 2012 року, § 45, *Çarın c. Turquie*, № 44690/09, §§ 33 та 34, від 15 жовтня 2019 року, *Boljević c. Serbie*, № 47443/14, § 28, від 16 червня 2020 року). Народження, а особливо обставини народження, належать до приватного життя дитини, а згодом і дорослого, яке гарантується статтею 8 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *Godelli c. Italie*, № 33783/09, від 25 вересня 2012 року, § 46). Інтерес особи до знання свого походження не зникає з віком (див. у цьому ж рішенні у справі *Godelli c. Italie*, № 33783/09, від 25 вересня 2012 року, § 69) (пункт 50 рішення).

Основною метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання з боку органів державної влади в приватне та сімейне життя. До цього негативного зобов'язання можна додати позитивні зобов'язання, властиві ефективній повазі до приватного або сімейного життя. Вони можуть передбачати вжиття заходів, спрямованих на повагу до приватного життя навіть у стосунках між особами. Водночас, межа між позитивними та негативними

зобов'язаннями держави, не піддається точному визначенню. Разом з тим, ці принципи можна порівняти. Зокрема, в обох випадках необхідно враховувати справедливий баланс між конкуруючими інтересами; так само в обох випадках держава має певну свободу розсуду (див. рішення у справі *Mikulić c. Croatie*, № 53176/99, від 7 лютого 2002 року § 40, *CEDH 2002-I, C.E. et autres c. France*, № 29775/18 та № 29693/19, § 83, від 24 березня 2022 року) (пункт 51 рішення).

При визначенні обсягу свободи розсуду, які надаються державі у справі, що викликає питання згідно зі статтею 8 Конвенції, необхідно брати до уваги низку факторів. Коли на карту поставлено особливо важливий аспект існування чи ідентичності особи, свобода розсуду, що залишається за державою, зазвичай обмежена. З іншого боку, якщо серед Держав-членів Ради Європи немає консенсусу щодо відносної важливості інтересу, про який йдеться, або щодо найкращих засобів його захисту, зокрема, коли справа порушує делікатні моральні чи етичні питання, межі розсуду у таких випадках є широкими. Як правило, воно також є широким, коли держава повинна знайти баланс між конкуруючими приватними та публічними інтересами або між різними правами, захищеними Конвенцією, між якими наявна суперечність (див. рішення у справі *S.H. et autres c. Autriche [GC]*, № 57813/00, § 94, *CEDH 2011, CE et autres, précité*, § 85) (пункт 52 рішення).

(b) Застосування загальних принципів у цій справі

Щодо питання про негативне чи позитивне зобов'язання, ЄСПЛ зазначає, що сторони прямо не вирішили це питання, але Уряд визнає, що мало місце втручання в приватне життя заявниці (пункт 56 рішення).

Суд, зі свого боку, нагадує, що основною метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання державних органів (див., наприклад, рішення у справі *Drelon c. France*, № **3153/16** та 27758/18, § 85, від 8 вересня 2022 року). У цьому випадку він зазначив, що СНАОР є державною установою, яка знаходиться під наглядом міністра з соціальних справ (політики). Крім того, він зазначає, що стаття L. 147-6 CASF передбачає, що СНАОР повідомляє матір, «якщо не було явного вияву бажання зберегти таємницю, після перевірки, як у цьому випадку, бажання зацікавленої сторони». Ця стаття допускає збереження таємниці, що лежить в основі порушення права на доступ до джерела, на яке скаржилася заявниця. Отже, Суд вважав, що рішення СНАОР не повідомляти заявниці про особу її біологічної матері та протидіяти бажанням останньої має розглядатися з точки зору негативних зобов'язань (пункт 57 рішення).

Для того, щоб визначити, чи призвело це втручання до порушення права заявниці на повагу до приватного життя, Суд мав перевірити, чи було це рішення виправдано відповідно до другого пункту цієї статті, тобто чи було воно

передбачене законом і необхідним у демократичному суспільстві для досягнення будь-якої з законних цілей, перелічених у статті 8 Конвенції (пункт 58 рішення).

Втручання було передбачено статтею L. 147-6 CASF і переслідувало принаймні одну з законних цілей, перелічених в пункті 2 статті 8 Конвенції: захист прав і свобод інших осіб, зокрема прав і свобод біологічної матері (пункт 59 рішення).

Залишалося визначити, чи було це втручання пропорційним зазначеній меті, після визначення обсягу свободи розсуду, наданої державі в цій справі (пункт 60 рішення).

ЄСПЛ вказав, що відмова СНАОР, заснована на зобов'язанні поважати бажання біологічної матері, становили втручання в приватне життя заявниці. Щоб визначити, чи це втручання порушило право заявниці на повагу до її приватного життя, Суд мав розглянути чи було рішення відповідно до закону та чи було воно необхідним у демократичному суспільстві.

Стосовно національного законодавства Суд зазначив, що законодавча реформа 2009 року завершила систему, запроваджену у 2002 році, згідно з якою конфіденційність особи матері могла бути знята. Було скасовано загальну відмову у задоволенні позовів про встановлення материнства, поданих дітьми з тим, аби будь-яка така дитина, яка дізналася про особу своєї матері, могла порушити провадження про встановлення законних відносин між матір'ю та дитиною.

Суд також зазначив, що 16 травня 2012 року Конституційна рада визнала систему анонімних народжень сумісною з Конституцією, ґрунтуючи своє рішення на конституційних вимогах захисту здоров'я та вважаючи, що система повинна бути такою, щоб забезпечити задовільний баланс між «інтересами матері та дитини».

Насамперед ЄСПЛ знову підтвердив своє визнання того, що права та інтереси, про які йде мова, стосуються двох дорослих людей, кожен з яких наділений своєю власною волею, яку нелегко узгодити.

По-друге, у рішеннях в справах (див. рішення *Odièvre v. France*, № 42326/98, CEDH 2003-III, від 13 лютого 2003 року та *Godelli v. Italy*, № 33783/09, від 25 вересня 2012 року), Суд не оскаржував здатність відповідних держав продовжувати дозволяти жінкам народжувати анонімно. Разом з тим він дійшов висновку, що така система анонімності має бути врівноважена процедурою відмови від конфіденційності особи матері за умови її згоди, а також процедурою запиту на доступ до інформації, яка не ідентифікує походження дитини.

По-третє, внаслідок вищевикладеного Суд не вбачив підстав ставити під сумнів, встановлений національними органами баланс прав у цій справі.

ЄСПЛ зазначив, що СНАОР збрала певну кількість неідентифікуючої інформації, яку вона надала заявниці, що дозволило останній зрозуміти обставини свого народження.

ЄСПЛ також підкреслив, що справа заявниці розглядалася в національних судах, де вона мала можливість представити свої аргументи в межах змагального процесу.

Зрештою, він зазначив, що *Conseil d'État*, посилаючись на рішення законодавця не дозволяти беззастережну відмову від конфіденційності особи, обґрунтував своє рішення посиланням на мету впровадженої законодавчої реформи 2002 року. Зокрема, ця реформа була спрямована на досягнення компромісу між правами та інтересами, що поставлені на карту, шляхом встановлення процедури примирення для полегшення доступу до інформації про своє походження, не ігноруючи при цьому бажання або рішення матері.

Таким чином, Суд встановив, що Держава не вийшла за межі своєї свободи розсуду і що справедливий баланс між правом заявниці на з'ясування свого походження та правами й інтересами її біологічної матері щодо збереження анонімності не був порушений. З цього випливало, що не було порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 30 січня 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася законодавчої вимоги до «організаторів інтернет-комунікацій» зберігати всі дані про комунікації протягом 1 року та зміст усіх комунікацій протягом 6 місяців, а також надавати ці дані правоохоронним органам або службам безпеки у випадках, визначених законом, разом з інформацією, необхідною для розшифрування електронних повідомлень, якщо вони зашифровані.

Заявник, Подчасов Антон Валерійович, громадянин росії, 1981 року народження, проживає в місті Барнаул (росія). Заявник був користувачем Telegram, програми для обміну повідомленнями, яку можна безкоштовно використовувати на різних пристроях; відповідно до офіційного вебсайту додатку, Telegram не має наскрізного (клієнт-клієнт) шифрування за замовчуванням, а використовує спеціальну схему шифрування «сервер-клієнт» у своїх «хмарних чатах» за замовчуванням. Однак, можна перейти на наскрізне шифрування, активувавши функцію «секретний чат», зміст якого відомий лише адресату та отримувачу.

З червня 2017 року Telegram Messenger LLP було внесено до спеціального публічного реєстру як «інтернет організатора комунікацій» (*организатор распространения информации в сети Интернет*, далі – ICO). Це мало наслідком обов'язок збереження всіх комунікаційних даних протягом 1 року, змісту усіх повідомлень протягом 6 місяців і надання таких даних правоохоронним органам або службам безпеки у випадках, визначених законом, разом з інформацією, необхідною для розшифровки електронних повідомлень, якщо вони були зашифровані.

12 липня 2017 року Федеральна служба безпеки («ФСБ») вимагала від Telegram Messenger LLP розкрити технічну інформацію, яка сприяла б «дешифруванню повідомлень з 12 липня 2017 року стосовно користувачів Telegram, які підозрювалися в діяльності, пов'язаній з тероризмом». Наказ про розкриття посилався на статтю 10.1 (4.1) Закону про інформацію та наказ № 432 від 19 липня 2016 року. Він містив шість мобільних телефонних номерів, пов'язаних з обліковими записами Telegram Messenger, і посилався на шість судових рішень, винесених 10 липня 2017 року.

Telegram Messenger LLP відмовився виконувати наказ про розкриття інформації, стверджуючи, що це технічно неможливо без створення бекдору, який послабить механізм шифрування для всіх користувачів. У ньому, зокрема, пояснили, що шестеро користувачів, згаданих у наказі про розкриття інформації, увімкнули функцію «секретного чату» і тому використовували наскрізне

шифрування. Мещанський районний суд Москви 12 грудня 2017 року наклав на компанію штраф. Згодом, рішенням від 13 квітня 2018 року Таганський районний суд міста Москви постановив заблокувати додаток Telegram в росії. Обидва рішення після їх апеляційного оскарження були залишені без змін.

12 березня 2018 року заявник, разом із 34 іншими особами, оскаржили наказ про розголошення до суду. Скаржники стверджували, що надання ключів шифрування, як того вимагає ФСБ, дозволить розшифрувати повідомлення всіх користувачів. Таким чином, це порушить їх право на повагу до приватного життя та конфіденційності їх спілкування. Після отримання ключів шифрування ФСБ матиме технічну можливість отримати доступ до всіх комунікацій без судового дозволу, якого вимагає російське законодавство. Вони вказали на широку сферу застосування статті 10.1 Закону про інформацію як правової основи втручання та на відсутність гарантій від потенційно необґрунтованого розкриття їхньої особистої інформації.

22 березня 2018 року Мещанський районний суд відхилив скаргу як неприйнятну, встановивши, що оскаржуваний наказ про розкриття не вплинув на права скаржників. Рішення про неприйнятність не містило жодного додаткового обґрунтування.

22 травня 2018 року Московський міський суд залишив без змін рішення про неприйнятність у апеляційному порядку.

10 вересня 2018 року суддя Московського міського суду відмовив у направленні касаційної скарги, поданої заявником, для розгляду до Пленуму Московського міського суду, вказавши на відсутність істотних порушень норм матеріального та процесуального права, які вплинули на результат провадження.

Подальша касаційна скарга заявника була відхилена рішенням Верховного суду російської федерації 16 січня 2019 року. В свою чергу, додаток Telegram Messenger все ще доступний і працює в росії.

Заявник, посиляючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до кореспонденції) та статтю 13 (право на ефективний засіб правового захисту) скаржився на законодавчу вимогу для інтернет організаторів комунікацій (ICO) зберігати вміст всіх інтернет-комунікацій та пов'язаних із цим комунікаційних даних, а також надавати ці дані правоохоронним органам чи службам безпеки на їхню вимогу разом з інформацією, необхідною для розшифрування електронних повідомлень, якщо вони були зашифровані.

Оцінка Суду

Стаття 8 Конвенції

Суд вважав, що зберігання інтернет організатором комунікацій (ICO) заявника вмісту всіх його інтернет-комунікацій і пов'язаних з ним даних порушило його право на повагу до приватного життя та кореспонденції (див. для порівняння рішення у справі *Breyer v. Germany*, № 50001/12, § 81, від 30 січня 2020 року, а також *Ekimdzhiiev and Others v. Bulgaria*, № 70078/12, §§ 372 та 373, від 11 січня 2022 року). Таке зберігання становить втручання в його права, передбачені статтею 8 Конвенції, незалежно від того, чи отримали органи влади доступ до збережених даних. Зберігання, хоча й здійснюється приватними особами – ICO – вимагається законом; з цього випливає, що втручання можна віднести на рахунок російської федерації (див. згадане вище рішення у справі *Ekimdzhiiev and Others*, згадане в цій справі, §§ 372 та 375) (пункт 52 рішення).

ЄСПЛ звернув увагу, що у справі *Roman Zakharov* Суд розглянув російське законодавство про таємне спостереження та встановив, що, беручи до уваги таємний характер заходів спостереження, широку сферу їх застосування, що впливає на всіх користувачів мереж зв'язку, і відсутність ефективних засобів для оскарження стверджуваного застосування заходів таємного спостереження на національному рівні, сама наявність законодавства, яке дозволяє таємне спостереження, є втручанням у приватне життя користувача (див. *Roman Zakharov v. Russia* ([GC], № 47143/06, §§ 170–79 від 4 грудня 2015 року). Суд не вбачив підстав вважати інакше у цій справі, оскільки Уряд підтвердив, що доступ до збережених Інтернет-комунікацій та пов'язаних із ними даних регулюється тим самим правовим режимом, який розглядався у справі *Roman Zakharov*. Таким чином, саме існування оскаржуваного законодавства само по собі становить втручання у реалізацію заявником прав за статтею 8 Конвенції (порівняйте, згадане вище рішення у справі *Ekimdzhiiev and Others v. Bulgaria*, № 70078/12, §§ 383–84, від 11 січня 2022 року) (пункт 55 рішення).

Зрештою, щодо законодавчого зобов'язання ICO розшифровувати комунікації, якщо вони зашифровані, Суд відмітив, що зауваження сторін щодо цього питання обмежуються наскрізним шифруванням комунікацій, що у випадку Telegram є спілкуванням через «секретні чати». Сторони не надали жодних зауважень щодо схеми шифрування, яка використовується в «хмарних чатах», тому Суд не розглядав її (пункт 56 рішення).

Водночас, Суд дійшов висновку, що безперервне зберігання Інтернет комунікацій заявника та пов'язаних комунікаційних даних у Telegram, потенційний доступ органів влади до цих даних і зобов'язання Telegram розшифрувати їх, якщо вони зашифровані, відповідно до Закону про інформацію та прийнятих для його реалізації нормативно-правових актів, становило втручання в права заявника за статтею 8 Конвенції (пункт 58 рішення).

Крім того, ЄСПЛ зауважив, що в цій справі персональні дані зберігаються з метою надання компетентним національним органам влади можливості

проводити цілеспрямоване таємне спостереження за комунікаціями. Тому питання щодо зберігання персональних даних і таємного спостереження, тісно пов'язані між собою (пункт 58 рішення).

Суд вважав, що у даній справі питання законності та наявності легітимної мети не можна розглядати окремо від питання про те, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві», тому він розглянув їх разом нижче (пункт 66 рішення).

Утримання і збереження інтернет-комунікацій і пов'язаних із ними даних у цій справі мало правову основу в Законі про інформацію, який слід розглядати в поєднанні з правовими положеннями, що регулюють доступ правоохоронних органів до даних, що зберігаються, та їх подальшого використання відповідно до Закону про інформацію, Кримінального процесуального кодексу та Закону про оперативно-розшукову діяльність (див. *Breyer v. Germany*, № 50001/12, § § 85 і 97, від 30 січня 2020 року) (пункт 67 рішення).

Суд також зазначив, що хоча технологічні можливості значно збільшили обсяг комунікацій, що проходять через глобальний Інтернет, загрози, з якими стикаються Договірні Держави та їхні громадяни, також поширилися. До них належать (але ними не обмежуються) глобальний тероризм, торгівля наркотиками, торгівля людьми та сексуальна експлуатація дітей. Багато з цих загроз походять від міжнародних мереж ворожих сторін, які мають доступ до все більш складних технологій, що дозволяє їм спілкуватися непоміченими. ЄСПЛ переконався, що оскаржувані законодавчі положення переслідували законні цілі захисту національної безпеки, запобігання заворушенням і злочинам, та захисту прав і свобод інших (пункт 68 рішення).

Таким чином, залишалось з'ясувати, чи містило національне законодавство адекватні та ефективні запобіжні заходи та гарантії, аби відповідати вимозі «якості закону» та «необхідності в демократичному суспільстві» (пункт 69 рішення).

Оскаржуване законодавство вимагало безперервного автоматичного зберігання та зберігання вмісту всіх інтернет-комунікацій протягом 6 місяців, а також відповідних даних комунікації протягом 1 року. Воно застосовувалося до всіх інтернет комунікаційних послуг, які використовуються для передачі голосових, текстових, візуальних, звукових, відео чи інших електронних повідомлень. Це впливає на всіх користувачів інтернет комунікацій, навіть за відсутності обґрунтованої підозри в причетності до злочинної діяльності чи діяльності, що загрожує національній безпеці, або будь-яких інших причин, які дають привід вважати, що збереження даних може сприяти боротьбі з серйозними злочинами чи захисту національної безпеки. ЄСПЛ був вражений надзвичайно широким обов'язком зберігання, передбаченим оскаржуваним законодавством, і дійшов висновку, що втручання є надзвичайно масштабним

і серйозним (порівняйте згадане вище рішення у справі *Ekimdzhev and Others v. Bulgaria*, № 70078/12, § 394, від 11 січня 2022 року, що стосується лише збереження даних комунікацій) (пункт 70 рішення).

Відносно законодавчої вимоги надавати правоохоронним органам або службам безпеки доступ до збережених даних на їх запит, ЄСПЛ повторив, що доступ до даних в окремих випадках повинен супроводжуватися, *mutatis mutandis*, тими самими гарантіями, що й таємне спостереження (див. рішення у справі *Ekimdzhev and Others v. Bulgaria*, згадане вище, § 395). Суд бере до уваги аргумент Уряду про те, що доступ має бути дозволений судом, однак зазначає, що згідно з національним законодавством росії, її правоохоронні органи не зобов'язані надавати постачальнику послуг зв'язку судовий дозвіл перед отриманням доступу до комунікацій особи. Дійсно, згідно з розпорядженнями уряду, ІСО повинні встановити обладнання, яке надає службам безпеки прямий доступ до збережених даних. Таким чином, правоохоронні органи мають прямий віддалений доступ до всіх інтернет-комунікацій і пов'язаних з ними комунікаційних даних (пункт 72 рішення).

Суд вважає, що вимога пред'явити дозвіл постачальнику послуг зв'язку перед отриманням доступу до комунікацій особи є важливою гарантією захисту від зловживань з боку правоохоронних органів, яка гарантує отримання належного дозволу в усіх випадках таємного спостереження. Спосіб організації доступу до збережених даних у росії дає службам безпеки технічні засоби для обходу процедури авторизації та доступу до збережених інтернет комунікацій і аних комунікацій без попереднього судового дозволу. Хоча ймовірність неналежних дій нечесної, недбалої чи надмірно старанної посадової особи ніколи не може бути повністю виключена незалежно від системи, ЄСПЛ вважав, що така система, як російська, яка дозволяє секретним службам отримувати прямий доступ до інтернет-комунікацій кожного громадянина, не вимагаючи від нього надання дозволу на перехоплення від постачальника послуг зв'язку або будь-кого іншого, особливо схильна до зловживань. Тому, потреба в гарантіях проти свавілля та зловживань видається особливо великою (див. згадане вище рішення у справі *Roman Zakharov v. Russia* ([GC], № 47143/06, §§ 269–70 від 4 грудня 2015 року) (пункт 73 рішення).

Уряд підтвердив, що доступ до збережених інтернет-комунікацій та пов'язаних із ними комунікаційних даних у контексті перехоплення мобільного телефонного зв'язку регулюється тим самим правовим режимом, який розглядався у справі *Roman Zakharov* (цит. в цій справі). У цій справі Суд визнав, що положення російського законодавства, які регулюють заходи таємного спостереження, не відповідали вимозі «якості закону», оскільки вони не передбачали адекватних та ефективних гарантій проти свавілля та ризику зловживань. Тому вони були не в змозі обмежити «втручання» в тому, що було

«необхідним у демократичному суспільстві». Суд, зокрема, встановив, що обставини, за яких державні органи були уповноважені вдаватися до заходів таємного спостереження з метою виявлення, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень або захисту національної, військової, економічної чи екологічної безпеки росії, не були визначені достатньо чітко. Процедури дозволу не були здатні забезпечити те, щоб таємні заходи спостереження визначалися лише тоді, коли це «необхідно в демократичному суспільстві». Нагляд за перехопленням не відповідав вимогам незалежності, повноважень та компетенції, достатнім для здійснення ефективного та постійного контролю, громадського контролю та ефективності на практиці. Ефективність засобів правового захисту була порушена відсутністю повідомлення на будь-якому етапі таємного спостереження або належного доступу до документів, що стосуються таємного спостереження (див. рішення у справі *Roman Zakharov v. Russia* ([GC], № 47143/06, §§ 243–305) (пункт 74 рішення)).

ЄСПЛ не вбачив жодних підстав дійти іншого висновку у цій справі. Тому він вважав, що національне законодавство не передбачає адекватних і достатніх гарантій проти зловживань, пов'язаних із доступом правоохоронних органів до інтернет-комунікацій та пов'язаних комунікаційних даних, які зберігаються ІСО відповідно до Закону про інформацію.

В свою чергу, стосовно вимоги подавати до служб безпеки інформацію, необхідну для розшифровки електронних повідомлень, якщо вони зашифровані, Суд зауважив, що міжнародні органи стверджували, що шифрування забезпечує потужні технічні гарантії проти незаконного доступу до вмісту повідомлень і тому широко використовується як засіб захисту права на повагу до приватного життя та конфіденційності листування в інтернеті (пункт 76 рішення).

З вищевикладеного ЄСПЛ зробив висновок, що оскаржуване законодавство передбачає збереження всіх інтернет-комунікацій усіх користувачів, прямий доступ служб безпеки до даних, що зберігаються без відповідних гарантій захисту від зловживань, і вимогу розшифровувати зашифровані повідомлення, що застосовуються до комунікації з наскрізним шифруванням не можна вважати необхідними в демократичному суспільстві. У тій мірі, в якій це законодавство дозволяє органам державної влади мати доступ на загальній основі та без достатніх гарантій до вмісту електронних комунікацій, в тій мірі воно порушує саму суть права на повагу до приватного життя згідно зі статтею 8 Конвенції. Отже, Держава-відповідач перевищила будь-які допустимі межі розсуду в цьому відношенні (пункт 80 рішення).

Заявник скаржився за статтею 13 Конвенції, що він не мав у своєму розпорядженні ефективного національного засобу правового захисту для своєї скарги за статтею 8 Конвенції. Беручи до уваги факти справи, доводи сторін та висновки за статтею 8 Конвенції, Суд вважав, що немає необхідності виносити

окреме рішення щодо прийнятності та суті скарги за статтею 13 (див. Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania [GC], № 47848/08, § 156, ECHR 2014).

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 13 лютого 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарг заявниці за статтю 8 Конвенції на розголошення запису її телефонної розмови під час пресконференції. Вона також стосувалася утримання та зберігання матеріалів, зібраних під час операції таємного спостереження.

Передумови справи

Заявниця є дружиною польського політика – J. K., який на момент подій, про які йдеться в цій справі, обіймав посаду міністра внутрішніх справ.

У 2007 році Центральне антикорупційне бюро (Centralne Biuro Antykorupcyjne – «СAB») та Варшавська регіональна прокуратура розслідували звинувачення у зловживанні впливом. В межах цього провадження, на 6 липня 2007 року, в Міністерстві сільського господарства була запланована операція (an entrapment operation, *контроль за вчиненням злочину – прим. автора*) з використанням агента-провокатора. Однак щодо запланованої операції стався витік інформації, вона не вдалася і спалахнув так званий «земельний скандал» (afery gruntowa). В ньому були залучені декілька високопоставлених політиків, у тому числі міністр сільського господарства та міністр внутрішніх справ. Чоловік заявниці нібито був відповідальним за попередження міністра сільського господарства про заплановану операцію. Як наслідок, 8 серпня 2007 року його було звільнено з посади.

Провадження у справі про перешкоджання проведенню операції з контролю за вчиненням злочину

11 липня 2007 року спільно з Агентством внутрішньої безпеки (Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrzного) («ISA») Варшавська регіональна прокуратура розпочала досудове розслідування за фактом ймовірного перешкоджання проведенню операції. В цьому провадженні чоловік заявниці мав статус свідка.

Під час провадження ISA здійснювала негласне спостереження за чоловіком заявниці (операція «GAMMA»). Телефонні дзвінки заявниці контролювалися СAB. Крім того, Варшавська регіональна прокуратура в межах операції GWIAZDA 4 отримала записи та роздруківки телефонних розмов заявниці.

28 жовтня 2009 року Варшавська регіональна прокуратура припинила розслідування з огляду на невстановлення факту вчинення кримінального правопорушення. Провадження щодо чоловіка заявниці за надання недостовірних показань було припинено 30 листопада 2009 року.

Пресконференція щодо заявниці

Тим часом, заступники Генерального прокурора D. В та J. E. разом з прокурорами Варшавської регіональної прокуратури та представниками ISA і САВ скликали пресконференцію. Пресконференція відбулася 31 серпня 2007 року і транслювалася в прямому ефірі громадського телебачення.

Під час конференції інформація, отримана за допомогою негласних слідчих заходів, була оприлюднена. Зокрема J. E. відтворив запис розмови між заявницею та К. К., який на той час був Головним комендантом поліції (*Komendant Główny Policji*). У цій розмові заявниця, серед іншого, назвала номер свого будинку, на що К. К. відповів, що буде за хвилину.

Розкриття матеріалів розслідування ЗМІ

14 грудня 2008 року журнал *Newsweek Polska* опублікував статтю, що містила інформацію про розслідування, пов'язане з перешкоджанням проведенню операції (пункти 6–8 цього рішення). Досудове розслідування щодо правопорушення з публічного розповсюдження матеріалів розслідування було припинено 21 червня 2010 року.

Згодом, навесні 2009 року на вебсайті щоденної газети *Dziennik* (на час подій *Dziennik Polska-Europa-Świat*) було опубліковано кілька статей, в яких зазначалося, що газета мала доступ до розшифровок записів телефонних розмов заявниці, отриманих під час проведення негласних слідчих дій.

15 травня 2009 року прокурор Празького району міста Варшави розпочав досудове розслідування за фактом розголошення конфіденційних матеріалів розслідування журналістам, які працювали в газеті *Dziennik*. Провадження було припинено 12 лютого 2010 року через неможливість встановлення винних осіб.

Цивільне провадження про відшкодування шкоди J. E.

21 травня 2008 року заявниця подала позов до Варшавського окружного суду проти J. E., заступника Генерального прокурора на час подій, про які йде мова. Вона просила суд присудити їй відшкодування шкоди у зв'язку з порушенням її особистих прав.

31 жовтня 2012 року Варшавський окружний суд відхилив її позов. Під час розгляду справи суд встановив, що на час подій заявниця працювала маркетологом. До відповідної пресконференції вона ніколи не виступала публічно і неодноразово відмовлялася брати участь в інтерв'ю та телевізійних програмах. Той факт, що вона була дружиною J. K., був розкритий самим J. K. У заяві про його фінансове становище, опублікованій на сайті Канцелярії Прем'єр-міністра. На думку суду, особисті права заявниці не були порушені. Її персональні дані вже були широко відомі завдяки публічним заявам її чоловіка. Крім того, інформації про номер будинку заявниці було недостатньо для встановлення її точної адреси. Зокрема, заявниця не була представлена J. E.

в негативному світлі. Вона не мала жодного стосунку до будь-якої неправомірної діяльності. Метою розголошення деталей розмови було інформування громадськості про те, що К. К. хотів повідомити заявницю та її чоловіка про можливий обшук їхнього будинку. Крім того, відповідач не діяв незаконно, оскільки пресконференція була організована під тиском громадськості. З наведених причин суд дійшов висновку про відсутність порушення особистих прав заявниці.

6 грудня 2013 року Варшавський апеляційний суд залишив це рішення без змін.

20 травня 2015 року Верховний суд скасував це рішення і направив справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

10 листопада 2016 року Варшавський апеляційний суд ухвалив рішення та відхилив апеляцію заявниці. Суд не погодився з Округним судом у тому, що факт оприлюднення персональних даних заявниці під час пресконференції не порушив її особистих прав. Він встановив, що розголошення особистих даних заявниці та її телефонної розмови, а також трансляція її голосу порушили її право на недоторканність приватного життя. Водночас суд погодився з регіональним судом в тому, що визначення номера будинку заявниці без вказівки на назву вулиці не було рівнозначним розголошенню її адреси. Він також погодився, що її репутація та добре ім'я не були порушені. Суд також дослідив документи, що стосуються таємної операції спостереження стосовно заявниці, і підтвердив, що ця операція була законною і проводилася відповідно до чинних процедур. Дії, здійснені САВ та ІСА, були предметом судового контролю. Запис розмови заявниці з К. К. був отриманий з дозволу відповідного суду. Суд дійшов висновку, що порушення прав заявниці не було незаконним, і з цієї причини відмовив у задоволенні позову.

23 листопада 2017 року Верховний суд відмовив у розгляді подальшої касаційної скарги заявниці.

Знищення матеріалів спостереження

Під час операцій прихованого відеоспостереження GAMMA і GWIAZDA 4 (див. пункт 7 цього рішення), які проводилися спеціальними службами, а саме ІСА та САВ, органи влади зібрали матеріали, які включали розшифровки телефонних розмов між заявницею та її чоловіком, а також між заявницею та її сином. Заявниця стверджувала, що ці розмови мали особистий та інтимний характер.

1 червня 2010 року заявниця звернулася до Генерального прокурора з проханням знищити матеріали, зібрані під час здійснення негласних слідчих дій. У відповідь 14 липня 2010 року Варшавський регіональний прокурор повідомив їй, що оскільки розшифровки стали матеріалами справи, то вони

не можуть бути знищені відповідно до статті 27(1) Закону про службу внутрішньої безпеки та службу зовнішньої розвідки.

Листом від 27 липня 2010 року Міністерство юстиції повідомило заявницю, що положення, які стосуються знищення розшифровок матеріалів спостереження, перебувають у процесі зміни.

11 червня 2010 року зміни до Кримінального процесуального кодексу набули чинності. Відповідно до статті 238 цього Кодексу із змінами з'явилася можливість частково або повністю знищити матеріали спостереження за клопотанням прокурора, відповідального за розслідування, або за клопотанням зацікавленої сторони.

10 квітня 2013 року та 17 лютого 2014 року заявниця звернулася до Мокотовського окружного суду Варшави з клопотанням про знищення щодо неї матеріалів, отриманих в результаті проведення негласних слідчих дій. В ході засідання в травні 2014 року цей суд відмовив у задоволенні клопотання, вказавши на неможливість застосування частин 4 та 5 статті 238 Кримінального процесуального кодексу (які стосувалися знищення матеріалів, отриманих в ході таємного спостереження). Решта частини рішення суду була засекречена. Це рішення не підлягало оскарженню.

В контексті статті 8 Конвенції заявниця скаржилася до ЄСПЛ на те, що її персональні дані та матеріали, зібрані в ході таємного спостереження, були оприлюднені під час пресконференції, і що реакція влади не була належною. Вона також скаржилася на зберігання матеріалів, зібраних під час негласних слідчих заходів.

Оцінка Суду

Розголошення телефонної розмови заявниці під час пресконференції *Загальні принципи*

ЄСПЛ нагадав свою усталену практику, згідно з якою телефонні розмови, хоча вони прямо і не згадуються в пункті 1 статті 8 Конвенції, охоплюються поняттями «приватне життя» та «кореспонденція», про які йдеться в цьому положенні (див. рішення у справах *Klass and Others v. Germany*, від 6 вересня 1978 року, § 41, Series A № 28, та *Amann v. Switzerland [GC]*, № 27798/95, § 44, ECHR 2000-II) (пункт 70 рішення).

Право на захист репутації – це право, яке охоплюється гарантіями статті 8 Конвенції як частиною права на повагу до приватного життя. Репутація особи, навіть якщо вона піддається критиці в контексті публічних дебатів, є частиною її особистої ідентичності та психологічної недоторканності, а отже, також охоплюється сферою її «приватного життя». Однак для того, аби стаття 8 Конвенції вступила в дію, напад на репутацію особи повинен досягти певного

рівня серйозності і бути здійснений у спосіб, що завдає шкоди реалізації особою права на повагу до приватного життя (див., серед багатьох інших рішень, рішення у справі *Axel Springer AG v. Germany* [GC], № 39954/08, § 83, від 7 лютого 2012 року) (пункт 71 рішення).

ЄСПЛ також повторив, що будь-яке «втручання органу державної влади» в реалізацію права, гарантованого заявнику відповідно до пункту 1 статті 8 Конвенції, суперечитиме цьому положенню, якщо тільки воно не здійснюється «відповідно до закону», не переслідує одну або декілька легітимних цілей, визначених в пункті 2, і, крім того, не є «необхідним у демократичному суспільстві» для їх досягнення (див., серед багатьох інших рішень, *Атанн*, цит. в цій справі, §§ 44–45, та *Crahi v. Italy* (№ 2), № 25337/94, § 58, від 17 липня 2003 року) (пункт 72 рішення).

(ii) Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

(α) Втручання

Уряд визнав, що публічна презентація запису телефонної розмови заявниці становила втручання у розумінні статті 8 Конвенції. ЄСПЛ не вбачив підстав вважати інакше (пункт 73 рішення).

(β) Законність

ЄСПЛ зазначив, що національні суди вважали, що рішення про оприлюднення запису розмови заявниці було прийнято відповідно до частини 5 статті 156 Кримінального процесуального кодексу (див. пункти 16 та 18 цього рішення) (пункт 74 рішення).

ЄСПЛ відзначив, що хоча частина 5 статті 156 Кримінального процесуального кодексу на той час стосувалася, головним чином, доступу до матеріалів справи з метою зняття копій, вона передбачала наступне: «У виняткових випадках, під час розслідування, доступ до матеріалів справи може бути наданий третім особам з дозволу прокурора» (див. пункт 37 цього рішення). Однак національне законодавство не конкретизувало ані «виняткових випадків», ані порядку надання доступу третім особам (пункт 76 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що, як вказувала заявниця, доступ до матеріалів справи був винятком із загального принципу конфіденційності розслідування (див. пункт 59 цього рішення). Більше того, положення, про яке йдеться, не передбачало розголошення на пресконференції інформації або даних, зібраних в ході розслідування. Ніщо в національному законодавстві не дозволяло особі в становищі заявниці, якої не стосувалося розслідування, але тим не менш чії розмови були записані, передбачити, що частина 5 статті 156 Кримінального процесуального кодексу може бути використаний для виправдання розголошення телефонної розмови на пресконференції

(порівняйте, рішення у справі *Altay v. Turkey* (no. 2), № 11236/09, § 57, від 9 квітня 2019 року) (пункт 77 рішення).

Тому, ЄСПЛ вважав, що розголошення під час пресконференції запису телефонної розмови особи, яка не була об'єктом розслідування, вийшло за межі повноважень, наданих органам прокуратури вищезазначеним положенням (пункт 78 рішення).

З огляду на вищевикладені міркування ЄСПЛ не міг дійти висновку, що рішення прокуратури про розголошення запису розмови заявника мало певну правову основу в національному законодавстві (порівняйте *Срахі*, цит. в цій справі, § 82, та *Solska and Rybicka v. Poland*, №№ 30491/17 та 31083/17, § 113, від 20 вересня 2018 року, з наступними посиланнями) (пункт 79 рішення).

ЄСПЛ дійшов висновку, що втручання у приватне життя заявниці не було «відповідно до закону», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції, і що, відповідно, мало місце порушення цього положення (пункт 80 рішення).

Зберігання інформації, отриманої в результаті таємного спостереження *(i) Загальні принципи*

ЄСПЛ нагадав свою практику, відповідно до якої заходи таємного спостереження, а також зберігання, обробка та використання персональних даних, в принципі, охоплюються поняттям приватного життя для цілей статті 8 Конвенції (див. рішення у справах *Leander v. Sweden*, від 26 березня 1987 року, § 48, Series A № 116, та *Zoltán Varga v. Slovakia*, № № 58361/12 та 2 інші, § 144, від 20 липня 2021 року). Він також зазначив, що зберігання державним органом інформації, що стосується приватного життя особи, становить втручання у розумінні статті 8 Конвенції. Подальше використання збереженої інформації не має жодного відношення до цього висновку (див. *Amann*, цит. в цій справі, § 69) (пункт 89 рішення).

(ii) Застосування цих принципів до цієї справи *(a) Втручання*

Сторони погодилися, що мало місце втручання у право заявниці на повагу до її приватного життя через збереження матеріалів, отриманих в результаті таємної операції спостереження. ЄСПЛ не вбачив підстав вважати інакше (пункт 92 рішення).

(b) Чи було втручання виправданим

ЄСПЛ зазначив, що матеріали спостереження, які стосуються заявниці у цій справі, були зібрані в ході спецоперації. Цей захід було застосовано щодо інших осіб, і, як стверджував Уряд та підтверджували національні органи влади, сама заявниця не була об'єктом цієї спецоперації (див. пункт 85 цього рішення). Разом

з тим, органи влади отримали матеріали, що її стосувалися. На додаток до запису, який відтворювався під час пресконференції (див. пункт 10 цього рішення), вони також отримали стенограми інших телефонних розмов, які вона вела зі своїм чоловіком та сином (див. пункт 25 цього рішення).

ЄСПЛ також підкреслив, що матеріали не були знищені, а зберігалися та були долучені до матеріалів розслідування. Заявниця неодноразово клопотала про знищення цих матеріалів. Спочатку їй повідомили, що стенограми стали матеріалами судового розгляду і тому не можуть бути знищені (див. пункт 26 цього рішення). Згодом органи влади відмовилися задовольнити її клопотання, оскільки після внесення змін до Кримінального процесуального кодексу виникли розбіжності у тлумаченні відповідних положень щодо знищення матеріалів таємного спостереження (див. пункт 29 цього рішення). Хоча зрештою клопотання заявниці було успішно подано до Варшавського окружного суду, воно було відхилено на підставі того, що частини 4 та 5 статті 238 Кримінального процесуального кодексу не могли застосовуватися у справі заявниці (див. пункт 32 цього рішення). Однак рішення Окружного суду Варшави не може бути оцінене, оскільки його обґрунтування було засекречено і не було розкрито ані ЄСПЛ, ані заявниці (порівняйте *Zoltán Varga*, цит. в цій справі, § 167, та *Našćák v. Slovakia*, № 58359/12, § 96, від 23 червня 2022 року) (пункт 94 рішення).

Більше того, відповідно до інформації, доступної ЄСПЛ на дату ухвалення цього рішення, вбачалося, що матеріали справи, які містять стенограми розмов заявниці, записані у 2007 році, все ще зберігаються у Варшавській регіональній прокуратурі. Тому сумнівно, що застосовні на час подій відповідні правові положення встановлювали достатньо гарантій для захисту осіб, становище яких є подібним до становища заявниці, які самі не були об'єктом операції спецоперації, але чії розмови, тим не менше, були перехоплені (див., *mutatis mutandis*, *Vasil Vasilev v. Bulgaria*, № 7610/15, § 93, від 16 листопада 2021 року) (пункт 95 рішення).

Отже, ЄСПЛ дійшов висновку, що відсутність достатньої ясності правового регулювання на момент подій у цій справі та відсутність процесуальних гарантій, що стосуються саме знищення розмов заявниці означало, що втручання у її права за статтею 8 Конвенції не було «відповідно до закону». Так, мало місце порушення цього положення (пункт 96 рішення).

З огляду на вищезазначений висновок, не було необхідності оцінювати, чи відповідає втручання решті вимог пункту 2 статті 8 Конвенції (див. *Amann*, цит. в цій справі, § 63) (пункт 97 рішення).

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) у зв'язку із розголошенням телефонної розмови заявниці.

Порушення статті 8 Конвенції через зберігання інформації, отриманої під час таємного спостереження.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 22 лютого 2024 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

7 квітня 2017 року Антимонопольний комітет (далі – АМК) звернувся до компанії-заявника з проханням протягом 10 календарних днів надати інформацію про мобільний телефонний зв'язок двох осіб у період з січня по травень 2015 року. Зокрема, запитувана інформація мала включати будь-які номери телефонів, якими користувалися ці особи, будь-які номери телефонів, які вони набирали чи з яких отримували дзвінки, а також відповідні дати, час і тривалість дзвінків. Ця інформація була потрібна АМК для розслідування можливого порушення правил конкуренції двома приватними компаніями, яких ці особи представляли під час участі в тендері при державних закупівлях в травні 2015 року. АМК надсилала свої запити з посиланням на конкретний номер телефону, який закінчується на «71», який, на її думку, належав одній із зазначених осіб.

Листом від 13 квітня 2017 року компанія-заявник відповіла, що запитувані дані не мають відношення до розслідування, на яке посилається АМК. Компанія-заявник повідомила, що вона могла б надати дані лише в тому випадку, якщо АМК продемонструвала, що дані були необхідні для виконання її статутних функцій, або якщо запит було зроблено відповідно до процедури, викладеної в Главі 15 Кримінального процесуального кодексу (див. пункт 22 цього рішення).

26 червня 2017 року АМК порушив справу проти компанії-заявника відповідно до статті 50 Закону про захист економічної конкуренції 2001 року (див. пункт 24 цього рішення), оскільки вона не надала запитуваних даних, і повідомила про це компанію-заявника.

20 липня 2017 року АМК звернувся до компанії-заявника з проханням надати комунікаційні дані, запитувані раніше 7 квітня 2017 року, і, на додаток до цього, інформацію про будь-який зв'язок з січня по травень 2015 року за мобільним номером телефону, що закінчується на «71». АМК вказав, що цей номер телефону був вказаний однією з осіб, зазначених у тендерній документації (див. пункт 3 цього рішення).

5 серпня 2017 року компанія-заявник відповіла АМК, що дві відповідні особи не були зареєстровані як абоненти її телекомунікаційних послуг протягом відповідного періоду. Конкретний номер телефону, вказаний у запиті АМК, використовувався анонімно для телефону, який працював на основі «похвилинної оплати», який не потребував передплати. Згідно зі статтею 159 Кримінального процесуального кодексу, дані зв'язку, що стосуються цього номера телефону, не можуть бути розголошені через відсутність письмової згоди відповідного користувача (див. пункт 22 цього рішення).

15 вересня 2017 року АМК надіслав компанії-заявнику свій «попередній висновок» про те, що, продовжуючи не надавати інформацію, вперше запитовану 7 квітня 2017 року, компанія-заявник порушила пункт 13 статті 50 Закону про захист економічної конкуренції 2001 року (див. пункт 24 цього рішення).

23 листопада 2017 року АМК вирішив, що компанія-заявник повинна сплатити штраф у розмірі 54 400 українських гривень (еквівалент приблизно 1 700 євро на той час) за те, що вона не надала інформацію, запитовану АМК 7 квітня 2017 року.

25 січня 2018 року компанія-заявник, на оскарження рішення АМК від 23 листопада 2017 року, подала позовну заяву до Господарського суду міста Києва. Компанія-заявник, в основному, стверджувала, що її відмова надати АМК конфіденційну інформацію про телекомунікаційні послуги згідно з запитом була законною. Компанія-заявник могла надати цю інформацію лише за згодою користувачів або згідно з ухвалою суду. Вона також стверджувала, що АМК запитовав інформацію, яка потенційно стосувалася інших користувачів, з якими могли спілкуватися особи, вказані в запиті. Компанія-заявник стверджувала, що судова практика щодо порушень правил конкуренції не вимагає надання інформації про комунікації підозрюваних в якості доказів і, у будь-якому випадку, інформація про комунікації анонімного користувача (див. пункт 7 цього рішення) не матиме жодної доказової сили. Компанія-заявник стверджувала, що в минулому АМК загалом погоджувався з тим, що така інформація не може бути розголошена без згоди користувачів або ухвали суду.

11 червня 2018 року Господарський суд міста Києва ухвалив рішення на користь компанії-заявника. Посилаючись, головним чином на статті 31 і 32 Конституції та статтю 15 § 2, статтю 162 § 1(7) і статтю 163 Кримінального процесуального кодексу (див. пункти 20–22 цього рішення) суд постановив, що АМК не мав повноважень вимагати розкриття персональних даних спілкування (комунікації) без згоди користувачів або рішення суду.

4 вересня 2018 року Київський апеляційний господарський суд залишив без змін рішення господарського суду від 11 червня 2018 року.

20 листопада 2018 року Верховний Суд задовольнив касаційну скаргу АМК і скасував рішення судів попередніх інстанцій. Верховний Суд встановив, серед іншого, що АМК діяв відповідно до статті 32 Конституції, статті 22-1 Закону про Антимонопольний комітет 1993 року; статей 50 і 52 Закону про захист економічної конкуренції 2001 року; і статті 34 Закону про телекомунікації 2003 року (див. пункти 20 і 23–25 цього рішення) і не порушував статтю 8 Конвенції. Дії АМК були необхідними в суспільних інтересах для запобігання, розслідування та припинення порушень правил конкуренції, оскільки він не зміг отримати запитовані дані в будь-який інший спосіб.

Верховний Суд також зазначив, що запитувані дані мали технічний характер і не стосувалися змісту повідомлень. Відповідно до статті 31 Конституції (див. пункт 20 цього рішення) рішення суду не було необхідним.

Зрештою, Верховний Суд постановив, що положення Кримінального процесуального кодексу в цій справі не були застосовними.

Національна судова практика, на яку посилається Уряд

У своїх зауваженнях в цій справі Уряд посилався на п'ять рішень, постановлених Верховним Судом у період з лютого 2018 року по січень 2020 року у справах, у яких приватні банки оскаржували штрафи, накладені АМК за те, що вони не надали йому певну банківську інформацію про своїх клієнтів, які були необхідні для розслідування порушень конкурентного законодавства. Позови банків були відхилені головним чином через те, що виконання запитів АМК про надання інформації було обов'язковим відповідно до статей 7, 16, 17, 22 і 22-1 Закону про Антимонопольний комітет 1993 року (див. пункт 23 цього рішення), які були *lex specialis* до положень про доступ до секретних банківських даних.

Уряд також посилався на рішення Верховного Суду від 18 лютого 2020 року у справі, у якій приватна компанія оскаржила висновок АМК про те, що вона була залучена до картелю під час процедури державних закупівель. Верховний Суд встановив, зокрема, що інформація про IP-адресу, яку використовували всі учасники в процедурі закупівлі, яка була отримана відповідно до статей 17 та 22-1 Закону про Антимонопольний комітет 1993 року, була законно визнана як одна з ключових доказів у справі, незважаючи на аргумент компанії, що вони не були отримані відповідно до Кримінального процесуального кодексу чи Закону про телекомунікації 2003 року. У цьому контексті положення Закону про Антимонопольний комітет 1993 року були *lex specialis* до положень Кримінального процесуального кодексу та Закону про телекомунікації 2003 року (див. пункти 22, 23 і 25 цього рішення).

Компанія-заявник скаржилася, що, вимагаючи від неї надавати конфіденційну комунікаційну інформацію про користувачів її послуг і накладаючи на неї штраф за відмову це робити, органи влади порушили статтю 8 Конвенції. Компанія-заявник також скаржилася на порушення статті 10 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції щодо цього.

Рішення Суду

Перш за все ЄСПЛ зазначив, що у своєму листі від 5 серпня 2017 року до АМК компанія-заявник пояснила, що дві особи, чиї комунікаційні дані запитував АМК, не були її абонентами протягом періоду, про який йдеться (див.

пункти 3 і 7 цього рішення). Таким чином, видається, що компанія-заявник фактично надала, хоча й із затримкою, всю інформацію, якою вона володіла з цього приводу, на вимогу АМК щодо двох зазначених осіб. У той же час компанія-заявник не заперечувала, що вона опрацьовує телефонний номер, що закінчується на «71», який, на думку АМК, використовувався однією з осіб, щодо яких проводилося розслідування, але відмовилася розкрити інформацію щодо цього номера, незважаючи на запит АМК (пункт 47 рішення).

У світлі вищевикладеного та конкретних доводів компанії-заявника, хоча й правда, що в оскаржуваному рішенні про накладення штрафу, очевидно, не було зазначено вищезгаданого розмежування, ЄСПЛ вважав, що обсяг цих скарг по суті обмежується накладенням юридичного зобов'язання на компанію-заявника розкривати інформацію про телефонні дзвінки, здійснені на та з анонімного телефонного номера, зазначеного в запитах АМК (див. пункти 3 і 6 цього рішення), і накладення штрафу за його невиконання (пункт 48 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що аргумент Уряду про те, що компанія-заявник не могла стверджувати, що стала жертвою порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з оскаржуваними подіями, тісно пов'язаний із питанням застосовності цього положення *ratione materiae* до обставин даної справи (див. пункти 37 і 39 цього рішення). У цьому контексті може виникнути питання щодо того, чи оскаржуване зобов'язання, накладене органами влади, яке обмежувалося наданням списку телефонних номерів, з яких або на які здійснювалися дзвінки протягом визначеного періоду часу на або з одного анонімного телефонного номера, який обслуговувала компанія-заявник, і штраф, накладений на неї за ненадання цього обмеженого типу інформації, стосувалися прав компанії-заявника за статтею 8 Конвенції, оскільки мова не йшла про її власні комунікації. Однак ЄСПЛ не потрібно вирішувати ці питання, оскільки навіть якщо припустити, що стаття 8 Конвенції застосовна, скарги компанії-заявника мають бути визнані неприйнятними як явно необґрунтовані з причин, викладених нижче (пункт 49 рішення).

По-перше, ЄСПЛ визнав, що існувала достатня правова підстава для того, щоб вимагати від компанії-заявника надати АМК запитані комунікаційні дані та для накладення на неї штрафу за відмову це зробити (пункт 50 рішення).

Зокрема, дії АМК, оскаржувані компанією-заявником, головним чином ґрунтувалися на статті 32 Конституції, статтях 7, 16, 17, 22 і 22-1 Закону про Антимонопольний комітет 1993 року та статтях 50 і 52 Закону про захист економічної конкуренції, які були доступними для громадськості та достатньо чіткими та передбачуваними за своїми наслідками. Беручи до уваги тлумачення цих положень Верховним Судом у цій справі, яке не видається довільним чи явно необґрунтованим, а також в інших справах, на які посилався Уряд, АМК мав

повноваження зобов'язувати фізичних та юридичних осіб надавати йому різні типи інформації, в тому числі відповідні комунікаційні дані, які йому потрібні для розслідування ймовірних порушень законодавства про конкуренцію, і він також мав повноваження застосовувати фінансові санкції за невиконання його запитів (див. пункти 17–20, 23, 24, 33 і 34 цього рішення). Всупереч твердженням компанії-заявника, з судової практики Верховного Суду слідувало, що згідно зі статтею 31 Конституції у цій справі не було необхідності в судовому рішенні, і що Кримінальний процесуальний кодекс також не застосовувався (там само). Тому застосовне національне законодавство за конкретних обставин не вимагало попереднього судового дозволу.

Дійсно, в листі Голови Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 24 січня 2019 року в дуже загальних рисах зазначено, що у відповідних законодавчих положеннях існує «систематична проблема нечіткості» і, як наслідок, підстава для «системного зловживання» АМК повноваженнями, але ЄСПЛ зауважив, що ця заява не була підкріплена додатковими поясненнями чи конкретними прикладами (див. пункт 12 цього рішення). Як ЄСПЛ уже встановив вище, спосіб застосування відповідних правових положень у цій справі не містив двозначності чи свавілля (див. пункт 51 цього рішення). АМК використовував свої законні повноваження, щоб змусити компанію-заявника надати комунікаційні дані, які були чітко визначені та обмежені за обсягом і які, на думку АМК, могли містити докази порушення правил конкуренції під час процесу державних закупівель (див. пункти 3, 6, 8 і 10 цього рішення). Крім того, твердження компанії-заявника про те, що АМК діяв в порушення статті 5 Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (див. пункти 35 і 45 цього рішення), було абсолютно необґрунтованим, навіть якщо припустити, що ці положення застосовувалися в цій справі (пункт 52 рішення).

Також немає жодних доказів того, що застосовна національна правова база не забезпечувала адекватних і ефективних гарантій захисту від зловживань або свавілля конкретно через події того типу, як в цій справі. Компанії-заявнику було надано широкі можливості оскаржити законність і необхідність дій та рішень АМК до Верховного Суду, який, всупереч твердженням компанії-заявника, розглянув усі основні аспекти справи та ухвалив належним чином обґрунтоване рішення, яке не було свавільним (див. пункти 17–19 цього рішення). Крім того, Закон про захист персональних даних 2010 року гарантував кожному право оскаржити обробку його чи її персональних даних до суду або до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, який мав повноваження приймати рішення, що адресується органам влади, про припинення обробки таких даних та/або про їх знищення, і немає жодних ознак того, що доступні засоби правового захисту були неефективними на практиці, включно з діями

чи рішеннями державного уповноваженого АМК (див. пункти 26, 29 і 42 цього рішення та порівняйте *Breyer v. Germany*, № 50001/12, § 105, від 30 січня 2020 року) (пункт 53 рішення).

По-друге, щодо наявності легітимної мети та необхідності в демократичному суспільстві, ЄСПЛ зазначив, що АМК використав свої повноваження, щоб змусити компанію-заявника, зрештою шляхом накладення на неї штрафу, надати комунікаційні дані з метою розслідування ймовірного порушення конкурентного законодавства. Матеріали, надані ЄСПЛ, свідчили, що не було серйозних підстав сумніватися в тому, що АМК справді була потрібна така інформація, щоб перевірити, чи були представники двох компаній, які брали участь у процедурі державних закупівель, залучені до картелю, що, безсумнівно, слугує легітимній меті захисту економічного благополуччя країни (порівняйте, наприклад, *DELTA PEKÁRNY a.s. v. the Czech Republic*, № 97/11, § 81) (пункт 54 рішення).

По-третє, як зазначалося вище, інформація, якою володіла компанія-заявник, але яку відмовилася надавати АМК, обмежувалася даними обліку одного телефонного номера, який використовувався анонімно. Запит був чітким і стосувався лише періоду в п'ять місяців, що відповідало часу подій, які розслідувалися АМК (див. пункт 3 цього рішення). Хоча, запитувані дані потенційно можуть стосуватися великої кількості людей, які контактували за вказаним номером телефону, компанія-заявник не була зобов'язана ідентифікувати їх. АМК, якій мали бути розкриті дані, була пов'язана правилами конфіденційності та мала право використовувати їх лише з метою розслідування порушень законодавства про конкуренцію (див. пункти 23 і 26 цього рішення). Не стверджувалося, що надання запитуваних АМК даних мало б будь-які наслідки для зберігання та обробки конфіденційних даних компанії-заявника, що стосуються її послуг. Також вимога про розкриття даних, про які йде мова, не могла обґрунтовано призвести до будь-якої шкоди репутації компанії-заявника, оскільки це стосувалося законної реалізації владою своїх законних повноважень щодо доступу до приватних даних в легітимних цілях (див., серед багатьох інших джерел, *Ekimdzhev and Others v. Bulgaria*, № 70078/12, §§ 234 та 239, від 11 січня 2022 року, та *Breyer*, цит. в цій справі, § 58). У тій мірі, в якій компанію-заявника можна розуміти як таку, що намагається захистити третіх осіб, які потенційно можуть постраждати, ЄСПЛ, залишаючи осторонь питання про можливі національні засоби правового захисту, доступні таким третім особам, зазначив, що така вимога не була висунута в національному провадженні, і що в будь-якому випадку не було підстав визнавати, що компанія-заявник мала право подати заяву до ЄСПЛ від імені таких невідомих третіх осіб (пункт 55 рішення).

До цього слід додати, що, незважаючи на те, що сума штрафу, накладеного на неї за відмову надати дані, про які йдеться, не була незначною (див. пункт 10 цього рішення), компанія-заявник не стверджувала, ані в національному суді, ані в ЄСПЛ, що зобов'язання сплатити штраф мало серйозні негативні наслідки для її фінансового стану (пункт 56 рішення).

Таким чином, ЄСПЛ вважав, що поточні скарги компанії-заявника на порушення її прав за статтею 8 Конвенції у зв'язку з оскаржуваними подіями не підтверджувалися переконливими аргументами. Таким чином, вони повинні бути відхилені як явно необґрунтовані відповідно до пункту 3 (а) та пункту 4 статті 35 Конвенції (пункт 57 рішення).

Оскільки компанія-заявник також скаржилася на порушення статті 10 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції щодо тих самих фактів і правових питань, які вже розглянув ЄСПЛ, ці скарги не свідчили про порушення положення, про які йдеться. Відповідно, ця частина заяви також була явно необґрунтованою та відхилена відповідно до пунктів 3 (а) та 4 статті 35 Конвенції (пункт 58 рішення).

Висновок

Заяву було визнано неприйнятною та відхилено.

Ухвала в цій справі прийнята Палатою 16 січня 2024 року, оприлюднена 8 лютого 2024 року та є остаточною.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

VEIGA CARDOSO v. Portugal (№ 48979/19)

Обставини справи

Справа стосувалася засудження заявника до кримінальної відповідальності за наклеп на прокурора за обтяжуючих обставин.

Під час зустрічі з соціальними працівниками, відповідальними за нагляд за контактами заявника з його дочкою, заявник, стосовно прокурора, який представляв його дочку у провадженні щодо батьківських прав та обов'язків, зробив, таку заяву: *«це образа, це не суд, це ніщо, цей прокурор, цей В., він п'є, або я не знаю... Він не відкриває рота»*.

Соціальні працівники внесли ці зауваження у свій звіт та надіслали його до суду у справах сім'ї, до якого було передано провадження у справі. Після цього В. подав на заявника до суду за наклеп за обтяжуючих обставин.

Окружний суд міста Лісабон вироком від 28 листопада 2018 року визнав заявника винним у наклепі за обтяжуючих обставин та засудив його до штрафу в розмірі 1 600 євро. У своєму вирокі суд зазначив, що *«... [заявник] мав намір викликати сумніви щодо особистої та професійної честі прокурора та поставити під сумнів його особисту та професійну етику, завдавши йому шкоди як приватній особі та як прокурору ... [заявник] знав, що зустріч була частиною судового провадження ... і що він діяв не в приватній сфері, не в колі друзів або сім'ї, з якими він міг би виговоритися, а скоріше в інституційній сфері. Крім того, [заявник] знав, що соціальні працівники будуть звітувати перед судом. Ці заяви свідчать про те, що [заявник] не погоджувався із запровадженням судом у справах сім'ї побачень з донькою під наглядом»*.

15 травня 2019 року Апеляційний суд міста Лісабона залишив це рішення в силі.

Заявник стверджував, що його засудження становило порушення його права на свободу вираження поглядів за статтею 10 Конвенції.

Оцінка Суду

Суд зазначив, що втручання у право заявника на свободу вираження поглядів було передбачено законом, а саме статтями 180 § 1, 184 і 132 § 2 (I) Кримінального кодексу Португалії, і було спрямоване на захист репутації інших осіб, зокрема, відповідного прокурора (пункт 9 рішення).

Отже, питання полягало в тому, чи було це втручання «необхідним у демократичному суспільстві» і чи був досягнутий справедливий баланс між

конкуруючими правами та інтересами: правом заявника на свободу вираження поглядів, з одного боку, і правом прокурора на захист його особистих прав, з іншого (пункт 11 рішення).

Загальні принципи практики Суду щодо оцінки необхідності втручання у здійснення свободи вираження поглядів в інтересах «захисту репутації або прав інших осіб» були узагальнені у справах *Lešník v. Slovakia*, № 35640/97, §§ 51–56, ECHR 2003-IV; *Morice v. France* [GC], № 29369/10, §§ 124–127, ECHR 2015; *Gouveia Gomes Fernandes and Freitas e Costa v. Portugal*, № 1529/08, §§ 42–46, від 29 березня 2011 року; та *Pais Pires de Lima v. Portugal*, № 70465/12, §§ 57–63, від 12 лютого 2019 року (пункт 10 рішення).

Суд зазначив, що заявник міг небезпідставно очікувати на певну розсудливість та стриманість з боку соціальних працівників щодо зробленої ним заяви під час зустрічі з ними в рамках провадження щодо його батьківських прав стосовно доньки. Відповідно до посібника з найкращих практик для спеціалізованого підрозділу, що працює з сімейними судами, такі зустрічі передбачають атмосферу довіри, щоб батьки не соромилися відкрито висловлювати свої думки. Тому, враховуючи конкретні обставини цієї справи, Суд не розділив думку національного суду про те, що заявник знав, що оскільки він перебував в інституційному середовищі, відповідні фахівці передадуть його слова до суду (пункт 12 рішення).

Суд також зазначив, що національні суди не класифікували оскаржувані висловлювання ні як констатацію факту, ні як оціночне (див. *Ungvágy and Irodalom Kft v. Hungary*, № 64520/10, § 46, 3 грудня 2013 року). Тим не менш, вони вважали, що оскаржувані заяви свідчать про те, що заявник не був задоволений тим, як суд у справах сім'ї здійснює нагляд за побаченнями з його донькою. Суд дійшов висновку, що оскаржувані висловлювання склалися з висловлення думки, а отже, були оціночним судженням (пункт 13 рішення).

Крім того, беручи до уваги той факт, що заявник зробив свої заяви у відповідь на запровадження судом у справах сім'ї нагляду за побаченнями з донькою в межах сімейного провадження, а також враховуючи іронічний тон, Суд поділяв думку заявника про те, що ці коментарі були формою вивільнення емоцій (пункт 14 рішення).

Суд вважав, що ніщо не вказує на те, що заявник мав на увазі особисту доброчесність або етику прокурора. Навпаки, видається, що він мав на увазі виключно професійний аспект діяльності прокурора і, зокрема, його бездіяльність. Суд зазначив, що відповідно до пунктів 1 і 3 статті 72 Закону № 147/99 від 1 вересня 1999 року прокурори представляють інтереси дітей у заохоченні та захисті їхніх прав. З огляду на цю функцію, видається, що заявник критикував інертність прокурора щодо його контактів з дочкою,

які він вважав правом своєї дочки та такими, що відповідають її найкращим інтересам (пункт 15 рішення).

Щодо способу, у який заявник висловлювався, Суд визнав, що він використовував вульгарну лексику, а обвинувачення, про які йдеться, можна вважати серйозними (пункт 16 рішення).

Суд повторив, що прокурори є державними службовцями, завданням яких є сприяння належному здійсненню правосуддя. У зв'язку з цим вони є частиною судового апарату в широкому розумінні цього терміну. Немає сумнівів, що в демократичному суспільстві громадяни мають право коментувати і критикувати відправлення правосуддя та посадових осіб, які беруть у ньому участь (див. *Lešník v. Slovakia*, §§ 54–55). Іншими словами, це також покладає на цих посадових осіб високий ступінь толерантності, хоча і не ідентичний тому, який очікується від політиків (див. *Mamère v. France*, № 12697/03, § 27, ECHR 2006-XIII). Аналогічно у згаданій вище справі *Morice v. France* (§ 131) Суд зазначив, що, враховуючи, що судді є частиною фундаментального інституту держави, вони як такі можуть бути об'єктом особистої критики в допустимих межах, а не тільки в теоретичному і загальному плані (порівняйте, *Gouveia Gomes Fernandes and Freitas e Costa*, цит. в цій справі).

Крім того, оспорювані висловлювання в цілому можна розглядати як більш широкий коментар щодо функціонування судової системи – сфери, де певний ступінь ворожості та потенційно серйозні зауваження можуть бути прийнятними. На думку Суду, національні суди недостатньо пояснили, яким чином заявник вийшов за межі свого права на критику і чому його право на висловлення власної думки мало бути обмежене.

Нарешті, щодо оцінки характеру та суворості санкцій, накладених на заявника, Суд зазначив, що його було визнано винним у клепті за обтяжуючих обставин та засуджено до штрафу в розмірі 1600 євро, що видається явно непропорційним, особливо з огляду на те, що Цивільний кодекс передбачає спеціальний засіб захисту честі та репутації особи (див. рішення у справі *Amorim Giestas and Jesus Costa Bordalo v. Portugal*, № 37840/10, § 36, від 3 квітня 2014 року).

Беручи до уваги вищевикладене та незважаючи на свободу розсуду Держави-відповідача у таких питаннях (див. *Aksu v. Turkey* [GC], № 4149/04 та № 41029/04, § 67, ECHR 2012), Суд дійшов висновку, що кримінальне покарання заявника не може вважатися пропорційним з огляду на переслідувану законну мету, а отже, воно не було необхідним у демократичному суспільстві.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалено Комітетом 16 січня 2024 року та є остаточним.

DANILEȚ v. Romania (№ 16915/21)

Обставини справи

Справа стосувалася дисциплінарного стягнення, накладеного на суддю Національною комісією судової та юридичної служби за публікацію двох повідомлень у своєму акаунті у Facebook.

Заявник, Vasiliță-Cristi Danileț, є громадянином Румунії, який народився в 1975 році і проживає в місті Клуж-Напока (Румунія). На час подій заявник був суддею окружного суду. Він був добре відомий тим, що брав активну участь в обговореннях і користувався певною загальнонаціональною популярністю.

У січні 2019 року заявник розмістив два повідомлення на своїй сторінці у Facebook, яка охоплювала приблизно 50 000 підписників, за що у травні того ж року Національна комісія судової та юридичної служби (Consiliul Superior al Magistraturii – CSM) наклала на нього дисциплінарне стягнення у вигляді зменшення заробітної плати на 5 % впродовж двох місяців. Своє рішення CSM обґрунтувала статтею 99(а) Закону № 303/2004 «Про статус суддів і прокурорів».

Що стосується першого повідомлення (див. пункт 5 цього рішення), яке було перевидане та прокоментоване низкою ЗМІ, CSM встановила, що заявник, недвозначно і перед тисячами читачів, поставив під сумнів довіру до державних установ, натякаючи на те, що вони контролюються політичним класом і запропонував в якості рішення втручання армії для забезпечення конституційної демократії. Вона вважала, що заявник завдав шкоди честі та добрій репутації судової влади, і що він порушив свій обов'язок бути стриманим в такий спосіб, що це може заплямувати добру репутацію судової влади.

У своєму другому повідомленні (див. пункт 6 цього рішення) заявник розмістив на своїй сторінці у Facebook онлайн посилання на статтю в пресі під назвою «*Прокурор б'є на сполох. Життя в Румунії сьогодні пов'язане з величезним ризиком. Червона лінія перейдена, коли мова йде про судову владу*» і опублікував коментар, в якому високо оцінив сміливість прокурора, про якого йшла мова, оскільки він наважився відкрито говорити про звільнення небезпечних ув'язнених, про те, що він вважає поганими ініціативами внесення змін до законів про організацію судової влади, а також про лінчування суддів. CSM вважала, що мова, використана в опублікованому коментарі заявника, вийшла за межі пристойності та була негідною судді.

У травні 2020 року Вищий суд відхилив апеляцію заявника та залишив у силі рішення CSM.

До ЄСПЛ заявник скаржився на порушення його права на свободу вираження поглядів (стаття 10 Конвенції). Він також стверджував,

що дисциплінарне стягнення завдало шкоди його соціальній та професійній репутації та негативно вплинуло на його кар'єру (стаття 8 Конвенції).

Оцінка Суду

ЄСПЛ дійшов висновку, що національні суди не зважили різні інтереси, поставлені на карту, відповідно до критеріїв, що встановлені його практикою, і належним чином не проаналізували, чи було втручання у право заявника на свободу вираження поглядів необхідним. Таким чином, посилаючись на практику ЄСПЛ, національні суди обмежилися оцінкою способу, у який заявник вирішив висловити свою думку, не розглядаючи використані ним висловлювання в більш широкому контексті, а саме в контексті обговорень з питань, що становлять суспільний інтерес.

Що стосується першого повідомлення, то ЄСПЛ встановив, що воно містило критику політичного впливу, якому, як стверджувалося, піддаються певні інститути, а саме поліція, судова система та армія. Заявник посилався на конституційні положення, згідно з якими армія підпорядковується волі народу, і розмірковував про ризик будь-якої форми політичного контролю над цим інститутом. Використовуючи риторичні запитання він запропонував своїм читачам уявити собі армію, яка колись діятиме проти волі народу під приводом захисту демократії; на його думку, це була лише деталь, за якою ховалася більш серйозна проблема. Взяті в належному контексті, висловлювання заявника становили собою оціночні судження про те, що існувала б небезпека для конституційної демократії у разі, якщо державні інститути знову опиняться під політичним контролем.

Таким чином, ці заяви стосувалися питань, що становлять суспільний інтерес, пов'язаних з поділом влади та необхідністю збереження незалежності інститутів демократичної держави.

Щодо другого повідомлення ЄСПЛ вважав, що позиція заявника явно підпадала під контекст дебатів з питань, що становлять суспільний інтерес, оскільки стосувалася законодавчих реформ, що впливають на судову систему.

ЄСПЛ дійшов висновку, що як стосовно другого, так і стосовно першого повідомлення, будь-яке втручання у свободу поширювати або отримувати інформацію повинно бути предметом суворого контролю, а органи влади Держави-відповідача в таких випадках мають відповідно вузькі межі свободи розсуду. На думку ЄСПЛ, румунські суди належним чином не врахували ці міркування.

З огляду на це ЄСПЛ підтвердив принцип, згідно з яким від суддів можна очікувати, що вони повинні проявляти стриманість у реалізації своєї свободи вираження поглядів, оскільки авторитет і неупередженість судової влади,

ймовірно, можуть бути поставлені під сумнів. Однак у цій справі висловлювання, про які йдеться, не були явно незаконними, дифамаційними, ненависницькими або такими, що закликають до насильства.

Крім того, ЄСПЛ надав важливого значення тому факту, що національні суди вирішили не застосовувати до заявника найменш суворе покарання (яким на той час було попередження), що, безсумнівно, мало «стримувальний ефект» в тому сенсі, що не заохочувала не лише самого заявника, а й інших суддів брати у майбутньому участь в публічних дебатах з питань, що стосуються поділу влади або законодавчих реформ, які впливають на суди, а також у питаннях, що стосуються незалежності судової влади в більш широкому сенсі.

Зокрема, рішення дисциплінарного органу, залишене без змін Вищим судом, не містило відповідних і достатніх підстав для обґрунтування висновку про те, що у своїх повідомленнях заявник принизив честь і гідність професії судді.

ЄСПЛ дійшов висновку, що, зважуючи конкуруючі інтереси, національні суди не приділили належної уваги кільком важливим факторам, зокрема, більш широкому контексту, в якому були зроблені висловлювання заявника, його участі в обговореннях з питань, що становлять суспільний інтерес, питанню про те, чи були оціночні судження, висловлені в цій справі, достатньо обґрунтованими, і, зрештою, потенційному стримуючому впливу накладеної санкції. Крім того, наявність посягання на гідність і честь професії судді не була достатньою мірою доведена. У своїх рішеннях національні суди не надали свободі вираження поглядів заявника тієї ваги та важливості, яку ця свобода має у світлі практики ЄСПЛ, навіть незважаючи на те, що був використаний засіб комунікації (загальнодоступний акаунт у Facebook), який міг би викликати законні питання щодо дотримання суддями свого обов'язку стриманості.

Отже, румунські суди не надали відповідних і достатніх підстав для виправдання стверджуваного втручання у право заявника на свободу вираження поглядів. З цього слідувало, що мало місце порушення статті 10 Конвенції.

Щодо скарги за статтею 8 Конвенції ЄСПЛ встановив, що підстави для застосування санкції не були пов'язані з «приватним життям» заявника, і що вона не мала серйозних негативних наслідків для його «найближчого оточення», для його здатності формувати і розвивати відносини з іншими людьми або для його репутації. Отже, ЄСПЛ вирішив, що стаття 8 Конвенції не може бути застосована у цій справі, і одногосно оголосив скаргу щодо цього неприйнятною.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 20 лютого 2024 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася звільнення співробітника банку за те, що він надіслав працівникам відділу кадрів своєї компанії електронного листа з критикою методів управління вищого керівництва.

Заявник за безстроковим трудовим договором працював ІТ-фахівцем у компанії «Takasbank». 16 грудня 2016 року зі своєї робочої електронної пошти заявник надіслав електронного листа співробітникам відділу кадрів, поставивши в копію заступника директора компанії, який відповідав за ІТ-відділ. У своєму листі заявник порівнював стиль управління Н. К., голови ради директорів турецької фондової біржі Borsa Istanbul, яка була основним акціонером Takasbank, зі стилем управління Джеффа Безоса, засновника інтернет компанії «Amazon.com». У листі заявник, серед іншого, критикував Н. К. за авторитарний стиль управління і за прояв фаворитизму під час найму.

Того ж дня проти заявника було розпочато дисциплінарне провадження і запропоновано надати відповідні коментарі на свій захист, що заявник зробив 7 грудня 2016 року. Він повідомив, що перебував у стресовій ситуації через велике робоче навантаження та скасування керівництвом компанії фінансової компенсації працівникам за знання іноземних мов та компенсації за користування громадським транспортом. Він зазначив, що попередньо поділився своїми занепокоєннями з безпосереднім керівництвом, яке залишило їх поза увагою, і що він написав відповідного листа, про який йдеться, оскільки йому повідомили, що рішення про таку практику було прийнято новою радою директорів компанії. Він також уточнив, що написав Н. К. електронного листа з вибаченнями.

Того ж дня дисциплінарна комісія порекомендувала звільнити заявника. Комісія вважала, що заявник в порушення правил поведінки працівників, встановлених Положенням про персонал, скоїв одне з діянь, за які була передбачена санкція у формі звільнення, а саме «погроза, провокація, акти насильства чи явних образ»; що він порушив свої професійні обов'язки «діяти з почуттям обов'язку члена банку, створювати репутацію та довіру, що вимагаються цим обов'язком, поводитись ввічливо та шанобливо всередині та за межами банку». Комісія також розцінила вміст електронного листа як принизливий, неправдивий, такий, що висміював Н. К., містив формулювання, які можна було охарактеризувати як образливі та наклепницькі, і що він виходив за межі прийнятної критики Н. К.

8 грудня 2016 року роботодавець повідомив заявника про своє рішення розірвати з ним трудовий договір з поважної причини відповідно до рішення дисциплінарної комісії та відповідно до статті 25 II Кодексу законів про працю.

Заявник вважав, що його звільнення становило порушення його права на свободу вираження поглядів. У лютому 2017 року він подав позов про незаконне звільнення до Стамбульського трудового трибуналу, який ухвалив рішення на користь заявника і визнав його звільнення нікчемним. Роботодавець оскаржив це рішення до Стамбульського регіонального апеляційного суду, який скасував рішення трибуналу.

Апеляційний суд встановив, зокрема, що були вагомими підстави згідно зі статтею 18 Кодексу законів про працю для виправдання припинення трудових відносин і що, хоча вирази, використані заявником в електронному листі, не містили жодних образ чи погроз, однак вони вийшли за межі прийнятної критики та спричинили проблеми на робочому місці. Касаційний суд залишив це рішення без змін. Конституційний суд не вбачив ознак втручання у право заявника, яке б становило порушення.

Оцінка Суду

Суд нагадав, що захист, передбачений статтею 10 Конвенції, поширюється на професійну сферу в цілому (*Melike v. Turkey*, № [35786/19](#), § 39, від 15 червня 2021 року, та *Herbai v. Hungary*, № 11608/15, § 36, від 5 листопада 2019 року), і що це положення застосовується не лише до відносин між роботодавцем і працівником, коли ці відносини регулюються публічним правом, але й може застосовуватися, коли, як у цій справі, вони регулюються приватним правом. Реальне та ефективне здійснення свободи вираження поглядів залежить не лише від обов'язку держави утримуватися від втручання, але може також вимагати вжиття позитивних заходів захисту навіть у відносинах між приватними особами, а в деяких випадках держава має позитивний обов'язок захищати право на свободу вираження поглядів навіть від посягань з боку приватних осіб (*Palomo Sánchez and Others v. Spain* [ВП], № 28955/06 та 3 інші, § 59) (пункт 37 рішення).

У цій справі оскаржуваний захід, а саме звільнення заявника, був вжитий не державним органом, а роботодавцем заявника, приватним банком, відповідно до норм трудового законодавства, і залишений без змін національними судами. Таким чином, звільнення заявника не було результатом прямого втручання національних органів влади. Однак Суд зазначив, що органи влади, тим не менш, нестимуть відповідальність, якщо оскаржувані дії будуть результатом неспроможності з їхнього боку забезпечити заявнику право, закріплене статтею 10 Конвенції. За таких обставин Суд вважав за доцільне розглянути цю заяву

з точки зору позитивних зобов'язань Держави-відповідача за статтею 10 Конвенції (пункт 38 рішення).

На думку Суду, головне питання у цій справі полягало в тому, чи була Держава-відповідач зобов'язана гарантувати повагу до свободи вираження поглядів заявника, задовольнивши заяву про скасування його звільнення. Отже, завданням Суду у цій справі було визначення того, чи національні суди, відхиливши вищезгадану заяву заявника, належним чином забезпечили його право на свободу вираження поглядів, гарантоване статтею 10 Конвенції у контексті трудових відносин, та чи належним чином збалансували його з правом роботодавця на захист своїх інтересів (див. згадане вище *Herbai*, § 39). При цьому він повинен був встановити, чи було покарання, накладене на заявника його роботодавцем, пропорційним законній меті, яку він переслідував, і чи були причини, наведені національними органами влади для його виправдання «відповідними та достатніми» (див. *Palomo Sánchez and Others*, § 63) (пункт 40 рішення).

Насамперед Суд зазначив, що підставою для звільнення заявника стали його зауваження на адресу Н. К., коли заявник у своєму електронному листі розкритикував практику та стиль управління останнього. Суд зауважив, що національні суди не вказали у своїх рішеннях на конкретні професійні відносини між Н. К. та заявником. Далі Суд зазначив, що, на думку національних органів влади, існував певний зв'язок між захистом репутації Н. К., з одного боку, та підтриманням миру і спокою на робочому місці, з іншого; і що національні суди, таким чином, вважали, що той факт, що електронний лист заявника містив висловлювання, які виходили за межі допустимої критики на адресу Н. К., спричинив незручності на робочому місці. Суд вважав, що національні органи влади таким чином переслідували законні цілі, визнані пунктом 2 статті 10 Конвенції, а саме захист репутації або прав інших осіб, включаючи інтереси роботодавця на робочому місці (пункт 44 рішення).

Тим не менш, Суд зазначив, що, дійшовши висновку про те, що електронний лист заявника порушив спокій і порядок на робочому місці, національні суди, не провели достатньо детального вивчення змісту відповідного електронного листа, не проаналізували контекст, в якому його було надіслано, його потенційний обсяг або вплив, його передбачувані негативні наслідки для роботодавця чи робочого місця, або суворість санкцій, накладених на заявника, що є факторами, які Суд вже брав до уваги у справах, що стосуються свободи вираження поглядів працівників (див., серед інших рішень, *Palomo Sanchez*, цит. в цій справі, § 70; *Melike*, цит. в цій справі, §§ 46 і 53; див. також, *mutatis mutandis*, *Rubins v. Latvia*, № 79040/12, § 82, 13 січня 2015 року) (пункт 45 рішення).

Що стосується змісту електронного листа, заявник по суті піддав Н. К. різкій критиці, стверджуючи, що методи управління останнього були несумісні з сучасним підходом до управління, однак, без використання будь-яких образливих чи вульгарних висловлювань на його адресу, про що у своєму рішенні також зазначив апеляційний суд (пункт 47 рішення).

Далі Суд зазначив, що оспорювані зауваження заявника, передані ним електронною поштою всередині компанії, були зроблені в конкретному контексті скасування пільг, якими він раніше користувався, а також скарг, які він раніше доводив до відома своїх керівників у зв'язку з цим. Таким чином, після безрезультатних обговорень цих питань зі своїм керівництвом заявник розкритикував передбачувані недоліки в управлінні компанією у своєму електронному листі. І така критика, безсумнівно, становила інтерес для відповідної компанії. Тим не менше, національні суди, як вбачається, не врахували достатнім чином в обґрунтуванні своїх рішень контекст, в якому були зроблені зауваження заявника, і, зокрема, вищезгадані спори між заявником і роботодавцем (пункт 48 рішення).

Суд визнав, що заявник використовував саркастичні висловлювання. Однак, беручи до уваги тему електронного листа, контекст, у якому його було надіслано, та його одержувачів, провокаційний і дещо образливий стиль і зміст електронного листа не можна розглядати як безпідставно образливі в контексті, в якому він був надісланий, а саме дебати, що цікавлять компанію. Крім того, апеляційний суд не зміг визначити конкретні вирази в електронному листі, які він визнав проблемними; він також не проаналізував стиль мовлення, який використав заявник.

Крім того, електронний лист, про який йде мова, був надісланий заявником невеликій групі одержувачів всередині компанії, а саме співробітникам відділу кадрів і керівнику відділу, в якому працював заявник. Крім того, органи влади не стверджували, що електронний лист, який не був призначений для широкого загалу, був оприлюднений громадськості чи наданий іншим працівникам компанії поза відповідними процедурними каналами. Відповідно, вплив електронного листа на роботодавця та робоче місце мав бути дуже обмеженим. Нарешті, національні органи влади не намагалися з'ясувати шляхом детального аналізу, чи створив електронний лист заявника неприємності на робочому місці або мав негативний вплив на роботодавця.

Відповідно Суд визнав, що національні органи влади не взяли до уваги всі відповідні факти та чинники, щоб встановити, що дії заявника були такими, що порушили мир і злагоду на його робочому місці. Зокрема, вони не намагалися оцінити, чи міг електронний лист мати шкідливі наслідки для робочого місця заявника, беручи до уваги його зміст, професійний контекст, у якому його було надіслано, і його потенційні наслідки та вплив на робоче місце. Таким чином,

підстави, наведені для виправдання звільнення заявника, не можна вважати відповідними та достатніми.

Щодо суворості санкції, то дисциплінарна комісія роботодавця, чие рішення було підтримано національними судами, наклала найсуворішу санкцію, яка могла бути застосована, а саме негайне звільнення, не розглядаючи можливість застосування більш м'якого покарання, враховуючи обставини справи.

У світлі вищевикладених міркувань Суд дійшов висновку, що у цій справі національні органи влади не змогли переконливо продемонструвати в обґрунтуванні своїх рішень, що відхилення заяви заявника про скасування його звільнення ґрунтувалося на справедливому балансі між його правом на свободу вираження поглядів, з одного боку, і правом його роботодавця на захист своїх законних інтересів, з іншого боку. Тому Суд постановив, що національні органи влади не виконали належним чином свої позитивні зобов'язання за статтею 10 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 20 лютого 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

NASKOV AND OTHERS v. North Macedonia (№ 31620/15 та 2 інших)

Обставини справи

Ця справа стосувалася порушення майнових прав заявників через скасування національними органами влади *proprio motu* розпорядження про остаточну реституцію, яким їм надавалось право власності на землю, де треті особи побудували автозаправну станцію та господарські приміщення.

У різні дати 1950 та 1955 років дві земельні ділянки (колишні ділянки № № 100 та 126) були експропрійовані у померлих В. N. та S. N., предків заявників. В свою чергу, В. N. та S. N. отримали компенсацію за експропрійоване майно. Згодом вказана земля була розподілена на декілька нових земельних ділянок, нумерація яких була здійснена у відповідності до нового земельного кадастру. Колишня ділянка № 100 була розділена на три ділянки, включно з № 2943/3 та 2943/6, а колишня ділянка № 126 на № 2940/1 та 2943/1. 15 травня та 9 листопада 2001 року суд першої інстанції міста Скоп'є визнав заявників правонаступниками В. N. та S. N.

В подальшому сільськогосподарська компанія Т. отримала право користування колишньою ділянкою № 100 і таке право користування зберігалось за нею у 2000-х роках.

У квітні 1997 року Т., з метою проведення реструктуризації на підставі положень відповідного законодавства, виступила з публічним закликком (опублікований у Офіційному віснику № 16/97) та закликала колишніх власників та їх правонаступників подати позови про захист своїх прав щодо майна компанії. Водночас, заявники такий позов не подавали.

11 липня 2001 року Управління з питань власності Міністерства фінансів прийняло рішення про надання компанії G. D. (колишня Т.) переважного права на користування незабудованою земельною ділянкою для будівництва автозаправної станції та господарських приміщень.

6 червня 2002 року після апеляції Генерального прокурора, Державна апеляційна комісія скасувала вказане рішення Управління з питань власності.

Незважаючи на це, 6 листопада 2002 року G. D. зареєструвала у земельному кадастрі право власності на побудовані за цей час господарські приміщення. 7 листопада 2002 року G. D. погодилась продати господарські приміщення та автозаправну станцію компаніям F. та S., з якими G. D. раніше уклала угоди про спільне інвестування. Дані договори були нотаріально завірени 10 грудня 2002 року та 15 лютого 2003 року відповідно.

20 березня 2003 року Верховний суд погодився з висновками Апеляційної комісії, викладеними у рішенні від 6 червня 2002 року. Суд зазначив, що положеннями Закону про землю, що надається під забудову передбачено, що на той час усі землі даної категорії перебували у власності держави і лише попередній власник (фізична особа) незабудованої землі або його /її правонаступник могли отримати пріоритетне право на будівництво. Водночас, компанія як юридична особа не могла набути таке право.

16 серпня 2003 року новим рішенням Управління з питань власності вимога G. D. про надання пріоритетного права на користування земельною ділянкою була відхилена з підстав, викладених у рішенні Верховного суду.

7 грудня 2001 року заявники подали запит до Комісії з питань реституції при Міністерстві фінансів («Комісія з питань реституції») про реституцію колишніх земельних ділянок № № 100 і 126 (а не про компенсацію), які були експропрійовані у їхніх померлих предків.

24 червня 2002 року Комісія з питань реституції частково задовольнила вимоги заявників і повернула відповідні частини колишньої ділянки № 100 (що складається з 5776 кв. м нової ділянки № 2943/3 та 2260 кв. м нової ділянки № 2943/6) та колишньої ділянки № 126 (що складається з 3120 кв. м нової ділянки № 2940/1 та 3014 кв. м нової ділянки № 2943/1). Заявників зобов'язали повернути частину отриманої у 1950-х роках компенсацію. Частина ділянки № 100 площею 2 364 кв. м не була повернута, оскільки була визнана землею під забудову – частина вулиці та земельні насадження – за яку предкам заявників була надана компенсація.

18 липня 2002 року розпорядження про реституцію 2002 року набрало законної сили і заявники зареєстрували своє право власності у Земельному кадастрі.

29 квітня 2003 року заявники подали ще один запит до Комісії з питань реституції, у якому стверджували, що G. D. продовжує здійснювати будівництво автозаправної станції, хоча його право переважного користування землею було анульовано.

У 2002 та 2003 роках органи прокуратури та компанія G. D. зверталися до Комісії з питань реституції та до Апеляційної комісії з проханням про визнання недійсним розпорядження про реституцію 2002 року щодо ділянок № 2943/3 та № 2943/6. Апеляційна комісія задовольнила такі заяви.

5 листопада 2004 року Верховний суд скасував рішення Апеляційної комісії та зазначив, що розпорядження про реституцію не можуть бути визнані недійсними з підстав неможливості їх виконання. Суд визнав неістотним той факт, що дозвіл на будівництво автозаправної станції було видано до подачі заявниками позову про реституцію, а тому відповідні частини ділянок мають бути повернуті у власність заявників, оскільки на момент набрання чинності

Закону про реституцію вони не були забудовані та залишались такими після подачі заяви про реституцію.

З вказаним висновком погодився і новостворений Адміністративний суд, який також зазначив, що будь-який спір між власниками та третіми особами може бути розглянутий у відповідності до норм Закону про власність.

Однак, у 2012 році Комісія з питань реституції визнала розпорядження від 2002 року частково недійсними щодо ділянки № 100 та повернула заявникам лише частину (1943 кв. м) вказаної колишньої ділянки з підстав того, що на іншій частині знаходилися автозаправна станція, господарські будівлі, громадська вулиця та фруктовий сад. Вказане рішення комісії було скасовано Вищим адміністративним судом.

Зрештою, після тривалих проваджень, Комісія знову визнала розпорядження про реституцію від 2002 частково недійсним і таке рішення було підтримано Адміністративним та Вищим адміністративним судом.

Звертаючись до ЄСПЛ, заявники скаржилися на те, що скасування *proprio motu* розпорядження про остаточну реституцію, яким їм надавалося право власності на землю, де були побудовані автозаправна станція та господарські приміщення, порушило їхні майнові права, гарантовані статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Оцінка Суду

ЄСПЛ здійснював розгляд скарг в межах вимог, сформульованих заявниками, зокрема, щодо скасування розпорядження в частині землі, яка не була повернута через побудовані на ній приватні господарські приміщення. Заявники не порушували питання щодо землі, яка не була повернута через знаходження на ній об'єктів, що становлять суспільний інтерес, а саме вулиці (пункт 70 рішення).

Суд відзначив, що розпорядження про реституцію 2002 року наділило заявників правом власності на частину ділянок, експропрійованих у їх померлих попередників і сам факт того, що право власності в подальшому було припинено не перешкоджає тому, щоб воно розглядалося як «майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції (див. *Beyeler v. Italy* [GC], № 33202/96, § 105, ECHR 2000-I). Уряд погодився, що в ситуації заявників мало місце втручання, а тому ЄСПЛ з'ясував чи було оскаржуване втручання законним та чи було воно пропорційним переслідуюній законній меті (пункт 71 рішення).

Незважаючи на те, що приватні будівлі вже були побудовані на момент початку адміністративного виконавчого провадження, ЄСПЛ зауважив, що відповідно до національного законодавства у процедурі реституції важливим є стан землі на дату подачі вимоги про реституцію. Згідно з встановлених

обставин, на момент подачі заявниками своєї заяви, земельна ділянка не була забудована. Сама по собі наявність дозволу на будівництво до подачі заяви не має значення для права власності, як це визначено у Законі про реституцію. Відповідно, як встановили національні суди після набрання чинності розпорядженням про реституцію 2002 року, всі подальші будівельні роботи на даних земельних ділянках здійснювались всупереч вимогам статті 72 Закону про реституцію. Крім того, у відповідності до положень Закону про реституцію, висновків Верховного суду та Конституційного суду майно, на яке поширює свою дію розпорядження про реституцію, не може бути відчужене після набрання чинності Законом. Насамкінець важливим є те, що в процесі екстраординарного розгляду Адміністративний суд прямо вказав, що розпорядження не може бути визнано недійсним з підстав неможливості його виконання, і що стан землі на дату набрання чинності Законом про реституцію був відповідним критерієм для реституції таких ділянок (пункт 73 рішення).

Однак, незважаючи на вищевикладене, ЄСПЛ зауважив, що під час адміністративного виконання розпорядження про реституцію відбулися зміни у правозастосуванні внутрішнього законодавства. Так, розпорядження про реституцію 2002 року було визнано частково недійсним Комісією з питань реституції *proprio motu* у 2014 році – через 12 років після його первісного прийняття на основі його юридичної та фактичної неможливості виконання (через те, що за цей час на ділянці були побудовані приватні споруди). ЄСПЛ також звернув увагу, що інспекція на місці була проведена через 8 років після подачі заяви про реституцію та стала підставою для скасування розпорядження. Однак такий висновок суперечить рішенням адміністративних судів та Верховного суду по даній справі та був непередбачуваним для заявників, які мали правомірне очікування, що в ході адміністративного провадження їм у кінцевому підсумку повернуть землю. У зв'язку з цим ЄСПЛ не міг не звернути увагу на те, що Вищий адміністративний суд у своєму рішенні від 21 жовтня 2015 року проігнорував свої попередні доводи з даного питання та не пояснив підстав для своїх міркувань. ЄСПЛ нагадав, що його прецедентна практика покладає на органи влади обов'язок надавати більш обґрунтований виклад підстав, що виправдовують такий відступ від попереднього рішення (див. *Atanasovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 36815/03, § 38, від 14 січня 2010 року) (пункт 74 рішення).

Також не можна не врахувати, що заявники вживали ряд заходів, в тому числі шляхом подачі заяви про реституцію з метою запобігання будівництва господарських приміщень на ділянці, яка стала предметом спору про реституцію, і влада не могла не знати про даний факт. Бездіяльність органів влади призвела до будівництва двох приватних будівель, незважаючи на те,

що відносно даних ділянок здійснювалося провадження про реституцію і у відповідності до норм Закону вони не могли відчужуватися. Крім того, право на користування земельними ділянками, належне компанії G. D. було скасовано. З цього приводу Конституційний суд підкреслив, що метою Закону про реституцію є захист інтересів колишніх власників та її правонаступників, а також захист майна, конфіскованого державою, а не інтересів користувача такого майна. Він також зазначив, що право третіх осіб на використання землі не може конкурувати з конституційно охоронюваним правом власності колишніх власників (частково пункт 75 рішення).

ЄСПЛ вказав на те, що обставини цієї справи є відмінними від справи *Vikentijevik v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* (№ 50179/07, від 6 лютого 2014 року), на яку посилався Уряд, де скасування розпорядження про реституцію було виправданим через фундаментальні помилки, допущені Комісією з питань реституції, внаслідок чого таке розпорядження стало юридично неможливо виконати (пункт 76 рішення).

Наостанок ЄСПЛ вказав, що скасування остаточного розпорядження про реституцію 2002 року у даній справі за результатами провадження про адміністративне виконання порушило правомірне очікування заявників щодо обов'язкового виконання розпорядження і позбавило їх можливості отримати у власність майно, на яке вони законно розраховували (див. *mutatis mutandis*, *Kot v. russia*, № 20887/03, § 33, від 18 січня 2007 року) (пункт 77 рішення).

З огляду на достатність вищевикладених міркувань, ЄСПЛ виснував, що втручання у майнові інтереси заявників порушувало принцип законності та не могло вважатися передбачуваним відповідно до принципів Конвенції. Отже, воно було несумісним з правом заявників на мирне володіння своїм майном. Цей висновок зробив непотрібним розгляд питання про те, чи був досягнутий справедливий баланс між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи.

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 грудня 2023 року й набуло статусу остаточного 12 березня 2024 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник, Jurgis Bernotas, є громадянином Литви, який народився в 1957 році і проживає в місті Клайпеді (Литва). У січні 2010 року заявник випадково вистрілив у Ж. К. під час чищення рушниці після полювання, внаслідок чого потерпілий отримав численні поранення в живіт, стегно і ногу.

Заявникові було пред'явлено обвинувачення у заподіянні тяжкої шкоди здоров'ю з необережності та визнано винним Скуодаським регіональним судом (Skuodas Regional Court). Заявника було засуджено до двох років позбавлення волі з відстрочкою виконання вироку на два роки.

Також Ж. К. подав цивільний позов у рамках кримінального провадження на суму 6 785 литовських літів (приблизно 1 965 євро) як відшкодування матеріальної шкоди, що складається з витрат на ліки, стаціонарне лікування і транспорт, а також 100 000 литовських літів (приблизно 28 962 євро) як відшкодування моральної шкоди. Під час розгляду справи заявник виплатив йому 9 000 литовських літів (приблизно 2 607 євро). Суд першої інстанції зазначив, що заявник повністю відшкодував Ж. К. матеріальну шкоду та частково відшкодував йому моральну шкоду і додатково присудив на користь Ж. К. 77 032 литовських літів (приблизно 22 310 євро) відшкодування моральної шкоди.

2 червня 2011 року Клайпедський регіональний суд (Klaipėda Regional Court) частково змінив рішення суду першої інстанції і зменшив суму відшкодування моральної шкоди до 37 032 литовських літів (приблизно 10 725 євро). Так, суд вказав на неповне з'ясування фінансового стану заявника, а також на те, що незважаючи на серйозні наслідки нещасного випадку для Ж. К., останній знайшов нову роботу і отримував різні соціальні виплати, а отже, його дохід суттєво не змінився.

Ж. К. подав касаційну скаргу з питань права, але 30 серпня 2011 року Верховний суд відмовив у прийнятті її до розгляду на тій підставі, що вона не порушувала жодних важливих правових питань.

У серпні 2010 року Служба з питань інвалідності та працездатності при Міністерстві соціального захисту та праці встановила, що внаслідок поранень, отриманих під час нещасного випадку, працездатність Ж. К. знизилася на 60 %. Того ж місяця Фонд державного соціального страхування (далі – SSIF) прийняв рішення, згідно з яким Ж. К. отримав право на отримання пенсії у зв'язку з втратою працездатності. Рівень працездатності Ж. К. регулярно переоцінювався.

В подальшому SSIF неодноразово звертався до заявника з вимогою відшкодувати суми, які були виплачені Ž. K. у зв'язку з пенсією по втраті працездатності. У зв'язку з невиконанням зазначених вимог, SSIF був змушений звернутися до суду, який задовольнив вимоги до заявника про стягнення таких сум.

У 2017 році SSIF звернувся до заявника з цивільним позовом про стягнення 1 799 євро, які він виплатив Ž. K. з лютого 2016 року по січень 2017 року. Заявник в свою чергу зазначив, що Ž. K. був працевлаштований і його заробітна плата була навіть вищою, ніж до нещасного випадку, а отже, він не зазнав жодної фактичної шкоди. Заявник також ставив під сумнів точність оцінки працездатності Ž. K.

У червні 2018 року Клайпедський окружний суд (Klaipėda Regional Court) задовольнив позов, поданий SSIF та зазначив, зокрема, що кожен, хто завдав шкоди іншій особі, зобов'язаний її відшкодувати, а соціальні виплати, які здійснюються на користь особі, яка отримала важку травму, включаються до складу цієї шкоди (див. пункт 58 цього рішення). При цьому органи, які виплачують такі виплати потерпілому, мають право вимагати їх відшкодування від особи, яка завдала шкоди.

Заявник оскаржив таке рішення, вказавши на те, що в рамках кримінального провадження він повністю відшкодував Ž. K. завдану матеріальну шкоду, а суд не дослідив чи зазнав Ž. K. матеріальної шкоди і чи є пенсія, що виплачується SSIF, компенсацією цієї шкоди. Зрештою, заявник стверджував, що, відповідно до закону, кожен, чия працездатність зменшилася щонайменше на 30 % через нещасний випадок або хворобу, має право на пенсію по втраті працездатності незалежно від того, чи продовжує він або вона працювати і отримувати дохід, і незалежно від того, чи зменшився фактично такий дохід. Апеляційний суд відмовив у задоволенні скарги заявника. Він зазначив, що зниження працездатності Ž. K. було прямим наслідком завданих ним ушкоджень, і пенсія по втраті працездатності, яка йому виплачується, була результатом цієї шкоди. Суд також встановив, що розмір пенсії дорівнював розміру шкоди, завданої Ž. K., а отже, відповідно до практики Конституційного суду, SSIF мав право вимагати від заявника відшкодування всієї цієї суми.

У 2019 році SSIF ініціював новий позов проти заявника щодо стягнення сум, виплачених Ž. K. з лютого 2017 року по вересень 2019 року, а також сум несплачених заявником за попередні періоди. Заявник заперечував проти таких вимог та звернув увагу на те, що розмір пенсії, яка виплачувалася Ž. K., залежав, серед інших факторів, від його трудового стажу. Оскільки Ž. K. був працевлаштований і його стаж постійно збільшувався, розмір пенсії, яку він отримував, також збільшувався. Однак заявник стверджував, що було б несправедливо вважати, що збільшення пенсії означало, що шкода, завдана

Ž. K., зростала. Зрештою, він стверджував, що той факт, що SSIF регулярно подавав проти нього позови з одного і того ж питання і, таким чином, він був змушений брати участь у повторних судових розглядах, незважаючи на те, що вже був засуджений і сплатив компенсацію Ž. K., порушував його право, передбачене статтею 6 Конвенції, на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку.

Задовольняючи позовні вимоги SSIF, Клайпедський окружний суд вказав, зокрема, що Ž. K. отримав травми, коли йому було 35 років, тому не було підстав вважати, що без травми його стаж і дохід не збільшилися б. Суд також повторив, що пенсія у зв'язку з втратою працездатності має подвійну мету: з одного боку, вона спрямована на компенсацію потерпілому втраченого доходу, а з іншого – на компенсацію додаткових витрат, пов'язаних з травмою, таких як ліки, реабілітація або догляд; ці витрати можуть з часом збільшуватися через економічні фактори, такі як інфляція.

8 лютого 2021 року Клайпедський регіональний суд відхилив апеляційну скаргу заявника на зазначене вище рішення. Суд визнав рішення таким, що узгоджувалося з практикою Конституційного суду та Верховного суду і, крім того, відповідало висновкам, зробленим у попередніх провадженнях, порушених SSIF.

18 травня 2021 року Верховний суд відмовив у прийнятті до розгляду касаційної скарги заявника з питань права на тій підставі, що вона не порушувала важливих правових питань.

Також у 2022 році SSIF подав новий позов проти заявника, розгляд якого за клопотанням заявника було відкладено до завершення розгляду у ЄСПЛ.

Посилаючись на статтю 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності), заявник скаржився, що покладене на нього зобов'язання відшкодувати виплачену потерпілому пенсію було несправедливим і непропорційним.

Оцінка Суду

а) Обсяг розгляду справи

ЄСПЛ зазначив, що він не має юрисдикції для розгляду питання про відповідність статті 1 Першого протоколу до Конвенції вимог SSIF про відшкодування за період з 2011 по 2016 роки, оскільки частина вимог не оскаржувалася заявником до національних судів, а розгляд вимог 2017 року, які заявник оскаржував, завершився 27 червня 2019 року, тобто за 6 місяців до подачі відповідної скарги до Суду. Водночас вимоги SSIF 2019 року були

розглянуті у цій справі Судом в контексті попередніх проваджень та рішень (пункти 89–90 рішення).

b) Чи мало місце втручання і яке правило підлягає застосуванню

ЄСПЛ вказав, що між сторонами не було спору про те, чи становило зобов'язання заявника сплатити відшкодування пенсії по втраті працездатності втручання у світлі статті 1 Першого протоколу до Конвенції. З огляду на це Суд вважав, що цю справу слід розглядати у світлі загального принципу, викладеного у першому правилі статті 1 Першого протоколу, який проголошує принцип мирного володіння майном (див. *Bélané Nagy v. Hungary* [GC], № 53080/13, § 72, 13 грудня 2016 року, та, *mutatis mutandis*, *Šeiko v. Lithuania*, № 82968/17, §§ 28–29, 11 лютого 2020 року) (пункти 91–92 рішення).

c) Чи було втручання передбачено законодавством

ЄСПЛ зазначив, що національне законодавство, зокрема, Цивільний кодекс Литви, встановлює обов'язок кожного, хто завдав матеріальної шкоди іншій особі, повністю відшкодувати таку шкоду. Шкода, що підлягає відшкодуванню, включає в себе соціальні виплати, що виплачуються в разі травми. Крім того, ч. 3 ст. 6.290 Цивільного кодексу Литви та ч. 1 ст. 21 Закону про державне соціальне страхування передбачають, що органи соціального страхування, які виплатили допомогу особі, що зазнала шкоди внаслідок дій іншої особи, можуть вимагати відшкодування виплачених сум від особи, яка завдала таку шкоду. Заявник не надав жодних аргументів, які б ставили під сумнів законність оскаржуваного втручання. Відповідно, Суд виснував, що воно мало підстави в національному законодавстві (пункти 93–94 рішення).

(d) Чи переслідувало втручання законну мету

Уряд стверджував, що втручання переслідувало законні цілі захисту інтересів жертв злочину та захисту державного бюджету, і заявник не заперечував це твердження (пункт 95 рішення).

Суд повторив, що свобода розсуду, надана законодавчому органу при здійсненні соціальної та економічної політики, повинна бути широкою, і він поважатиме рішення законодавчого органу щодо того, що є «в інтересах суспільства» якщо тільки це рішення не є явно необґрунтованим (див. *Bélané Nagy*, цит. в цій справі, § 113, та наведені в ньому справи) (пункт 96 рішення).

ЄСПЛ не ставив під сумнів те, що захист державного бюджету слугує суспільному інтересу (*ibid.*, § 121). Більше того, з огляду на той факт, що цей захід був спрямований на забезпечення здатності органів державної влади виплачувати пенсію у зв'язку з втратою працездатності особі, якій заявник завдав шкоди, Суд визнав, що він був спрямований на захист інтересів жертви

злочину (див. *Šeiko*, цит. в цій справі, § 31). Таким чином, на переконання Суду втручання, про яке йдеться, переслідувало законні цілі в інтересах суспільства (пункт 97 рішення).

(e) Чи було втручання пропорційним переслідуваній меті

i) Загальні принципи

Суд нагадав, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції вимагає, щоб будь-яке втручання було розумно пропорційним меті, яку прагнуть досягти. Необхідний справедливий баланс не буде досягнутий, якщо відповідна особа несе індивідуальний і надмірний тягар (*ibid.*, § 115, та цитовані в ньому справи) (пункт 98 рішення).

Крім того, не слід забувати про важливість процесуальних зобов'язань за статтею 1 Першого протоколу. Так, Суд неодноразово зазначав, що, хоча стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не містить чітких процесуальних вимог, судові провадження щодо права на мирне володіння своїм майном повинно також надавати особі розумну можливість звернутися зі своєю справою до компетентних органів з метою ефективного оскарження заходів, що втручаються у права, гарантовані цим положенням. Таким чином, втручання в права, передбачені статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, не може бути легітимним за відсутності змагального процесу, який відповідає принципу рівності сторін і дозволяє обговорювати аспекти, що мають важливе значення для результату справи. Для того, щоб забезпечити виконання цієї умови, застосовні процедури слід розглядати з загальної точки зору (див. рішення у справі *G.I.E.M. S.r.l. and Others v. Italy* [GC], № 1828/06 та 2 інших, § 302, від 28 червня 2018 року, та згадані в ньому справи) (пункт 99 рішення).

(ii) Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

Суд взяв до уваги той факт, що заявник не заперечував завдання тяжких тілесних ушкоджень *Ž. K.* та був зобов'язаний відшкодувати останньому заподіяну шкоду. Однак заявник оспорував обсяг цього зобов'язання і стверджував, що вимога SSIF до нього відшкодувати пенсію у зв'язку з втратою працездатності, виплачену потерпілому, накладає на нього непропорційний тягар (пункт 100 рішення).

По-перше, заявник стверджував, що він повністю відшкодував *Ž. K.* завдану йому матеріальну та моральну шкоду, виплативши компенсацію, присуджену у кримінальному провадженні, і що будь-які подальші претензії до нього є необґрунтованими. Проте ЄСПЛ не погодився з даними доводами заявника. ЄСПЛ зіслався на позицію Верховного суду та судів, які розглядали справу заявника, та розмежували, з одного боку, матеріальну шкоду, завдану потерпілому в момент заподіяння тілесних ушкоджень – у цій справі витрати

на ліки, госпіталізацію та транспорт, понесені одразу після травми, а з іншого боку, матеріальну шкоду, що виникла пізніше, наприклад, втрата доходу через зниження працездатності та додаткові витрати на ліки, догляд або реабілітацію. ЄСПЛ також взяв до уваги твердження Уряду про те, що повний обсяг шкоди, спричиненої ушкодженням, не завжди може бути визначений у момент заподіяння ушкодження, і визнав, що з цієї причини потерпілому може знадобитися можливість заявити подальші вимоги для покриття будь-яких нових витрат, що виникли після ушкодження здоров'я. Відповідно, Суд відхилив аргумент заявника про те, що компенсація, яку він виплатив *Ж. К.* під час кримінального провадження, повністю компенсувала завдану шкоду, і що будь-які подальші вимоги до нього є необґрунтованими (пункт 101 рішення).

Заявник також стверджував, що пенсія по втраті працездатності є видом соціальної допомоги, яка надається державою тим громадянам, які її потребують, і що виплата такої соціальної допомоги не повинна перекладатися на приватних осіб. ЄСПЛ зазначив, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не накладає жодних обмежень на свободу Договірних Держав вирішувати, чи запроваджувати будь-яку форму соціального забезпечення, або обирати вид чи розмір виплат, що надаються за будь-якою такою системою (див. рішення у справі *Bélané Nagy*, § 82, та згадані в ньому справи). ЄСПЛ також повторив, що Конвенція не передбачає інституту *actio popularis* і що його завданням, як правило, є не абстрактний перегляд відповідного законодавства та практики, а визначення того, чи призвів спосіб, у який вони застосовувалися до заявників або вплинули на них, до порушення Конвенції (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі *Roman Zakharov v. Russia* [GC], № 47143/06, § 164, ECHR 2015) (пункт 103 рішення).

Відповідно, роль Суду у цій справі полягала не в тому, щоб абстрактно дослідити, чи сумісна зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції система, встановлена литовським законодавством, згідно з якою фінансовий тягар виплати соціальних допомог особам, які постраждали з вини інших осіб, несе не держава, а особи, відповідальні за заподіяння тілесних ушкоджень (частково пункт 104 рішення).

У зв'язку з цим Суд, по-перше, зазначив, що вимога до заявника відшкодувати виплати, які SSIF здійснив *Ж. К.*, не була обов'язковим або автоматичним наслідком визнання його винним у вчиненні кримінального правопорушення (див. для порівняння рішення у справі *Krayeva v. Ukraine*, № 72858/13, §§ 31–32, від 13 січня 2022 року). Натомість у національному провадженні суди досліджували, чи було зменшення працездатності *Ж. К.* результатом дій заявника та чи відповідала виплачувана йому пенсія шкоді, завданій тілесними ушкодженнями; за національним законодавством заявник міг бути зобов'язаний відшкодувати SSIF лише ту суму пенсії, яка відповідає

шкоді, завданій його діями. Крім того, заявник мав можливість оскаржити причинно-наслідковий зв'язок між його діями та ступенем тілесних ушкоджень потерпілого, і на його вимогу була призначена судово-медична експертиза у провадженні, яке стосувалося позову про відшкодування, поданого SSIF у 2017 році. Однак ні в національних судах, ні в ЄСПЛ він не стверджував, що ця експертиза була проведена неналежним чином або що її висновки були неточними. Таким чином, Суд переконався в тому, що розглянуте провадження в цілому надало заявнику розумну можливість довести свою позицію до відповідних органів влади з метою встановлення ними справедливого балансу між конфліктуєчими інтересами, що перебувають під загрозою (див. рішення у справі *Bäck v. Finland*, № 37598/97, §§ 64 та 67, ECHR 2004-VIII) (пункт 105 рішення).

Суд взяв до уваги аргумент, наведений заявником під національного провадження, про те, що розмір пенсії, виплачуваної *Ž. K.*, також залежав від розміру основної пенсії, який визначається урядом з урахуванням різних економічних або політичних факторів. ЄСПЛ зазначив, що, як було встановлено національними судами, однією з цілей пенсії у зв'язку з втратою працездатності є компенсація потерпілому додаткових витрат, пов'язаних з наслідками травми, і що ці витрати можуть зростати з часом через такі фактори, як інфляція. У цьому контексті Суд вказав на можливість внесення змін до законодавства про соціальне забезпечення, які можуть бути прийняті у відповідь, серед іншого, на суспільні зміни (див. згадане вище рішення у справі *Bélané Nagy*, § 88). Відповідно, на думку Суду коригування розміру пенсії по втраті працездатності, яке відображає мінливу економічну реальність в країні, не може вважатися таким, що є свавільним або необґрунтованим. ЄСПЛ також підкреслив, що заявник не стверджував, що поступове збільшення пенсії *Ž. K.* було значним або що це призвело до невідповідності пенсії шкоді, завданій *Ž. K.* внаслідок ушкоджень (пункт 107 рішення).

Також ЄСПЛ визнав особливо важливим те, що національне законодавство надавало можливість заявнику вимагати зменшення суми, яку він мав сплатити, з огляду, серед іншого, на його фінансове становище, на ненавмисне завдання шкоди, або відшкодування потерпілому шкоди в значній частині. Водночас заявник не скористався наданою національним законодавством можливістю домогтися зменшення фінансового тягаря, покладеного на нього, і не надав Суду жодних пояснень, чому він цього не зробив (пункт 109 рішення). При цьому, у своїх поданнях до Суду заявник не стверджував, що обов'язок перед SSIF по відшкодуванню позбавив його засобів до існування або іншим чином становив надмірний тягар з огляду на його фінансове становище (див., *mutatis mutandis*, *Fábián v. Hungary* [GC], № 78117/13, § 78, 5 вересня 2017 року, та *Šeiko*, цит. в цій справі, § 33; порівняйте та співставте з *Moskal v. Poland*, № 10373/05,

§ 74, 15 вересня 2009 року; *Bélané Nagy*, цит. в цій справі, § 123; та *Čakarević v. Croatia*, № 48921/13, §§ 88–89, 26 квітня 2018 року) (пункт 110 рішення).

При розгляді справи ЄСПЛ також врахував той факт, що SSIF задовольнив клопотання заявника про здійснення виплат частинами щомісячно та звернувся до суду лише після прострочення заявником таких платежів, що свідчить про гнучкість дій національних органів влади та вжиття заходів, спрямованих на полегшення фінансового тягаря, покладеного на заявника (див., *mutatis mutandis*, *Kaminskas v. Lithuania*, № 44817/18, § 63, 4 серпня 2020 року) (пункт 111 рішення).

Зрештою, ЄСПЛ взяв до уваги, що дана справа не стосувалася визначеної суми боргу, яку заявник сподівався зрештою погасити, а покладеного на нього зобов'язання здійснювати регулярні платежі, які можуть поступово збільшуватися, до SSIF до 2039 року, коли *Ž. K.* досягне пенсійного віку. ЄСПЛ зазначив, що тривалість його зобов'язання відшкодувати SSIF виплачену потерпілому пенсію по втраті працездатності, хоча була безсумнівно тривалою, але відповідала періоду, протягом якого працездатність потерпілого та його дохід залишалися зниженими, тобто періоду, протягом якого потерпілий продовжував страждати від наслідків необережних дій заявника. Відповідно, ЄСПЛ не визнав, що тривалість оскаржуваного втручання є достатньою для того, щоб вважати його непропорційним (пункт 112 рішення).

З огляду на вищевикладене, ЄСПЛ виснував, що за конкретних обставин цієї справи було досягнуто справедливого балансу між, з одного боку, загальним інтересами суспільства та, з іншого боку, майновими правами заявника.

Отже, ЄСПЛ констатував відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 січня 2024 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарг заявниці за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на те, що податкова перевірка її фінансової діяльності була проведена з процесуальними порушеннями, а також на те, що її було зобов'язано сплатити податки за періоди, щодо яких держава втратила право на стягнення через сплив строків давності.

У 2001 році заявниця, яка є нотаріусом, придбала приміщення для ведення бізнесу, вартість якого, відповідно до національного законодавства, вона мала право вирахувати протягом наступних шести років з податку на прибуток. Заявниця сплатила близько 2 700 000 хорватських кун (HRK; приблизно 360 000 євро (EUR)) за це майно, але пізніше експертний висновок вказав, що його вартість становить 5 000 000 хорватських кун (приблизно 660 000 євро).

В подальшому, рішенням від 26 червня 2007 року Загребський офіс Податкової адміністрації Міністерства фінансів розпочало податкову перевірку відносно заявниці.

7 листопада 2007 року заявниці було вручено акт перевірки від 6 листопада 2007 року, в якому, серед іншого, зазначалося, що у 2001, 2002 та 2003 роках вона не відобразила дохід, отриманий від переоцінки своїх активів, що суперечить національному законодавству, а тому суми, задекларовані у її податковій декларації з податку на прибуток за 2003 рік, мають бути збільшені.

Заявниця подала заперечення щодо зазначеного акту податкової перевірки, вказавши, що перевірка охоплювала 2001 та 2002 роки, які виходять за межі встановленого законом строку давності. Вона також стверджувала, що не мала можливості активно брати участь у провадженні через несвоєчасне вручення рішення про продовження перевірки для включення її податку на прибуток. При цьому її заперечення були помилково надіслані не до того відділу Загребського офісу.

28 грудня 2007 року Загребський офіс прийняв податкове рішення, яким встановив, що заявниця сплатила менше податку на прибуток у 2003, 2004 та 2005 роках, менше ПДВ за всі роки між 2003 та 2007 роками, а також менше податку на прибуток з капіталу за 2003, 2004 та 2005 роки, ніж вона повинна була сплатити. Тому заявницю зобов'язали сплатити донарахований податок і нараховану пеню. В рішенні також було зазначено, зокрема, що незадекларований дохід від переоцінки активів склав 1 462 084,59 хорватських кун.

6 лютого 2008 року заявниця подала скаргу на податкове рішення від 28 грудня 2007 року. Вона скаржилася, серед іншого, на те, що розрахунок її

податкових зобов'язань за 2001 та 2002 роки охоплював періоди, щодо яких закінчився встановлений законом строк давності, а також на те, що вона не мала можливості ефективно брати участь у провадженні. 14 лютого 2008 року заперечення заявниці на акт перевірки були отримані відповідним відділом Загребського офісу.

Як наслідок, 20 лютого 2008 року офіс у місті Загребі прийняв нове податкове рішення, яке замінювало рішення від 28 грудня 2007 року і яким також було встановлено, що заявниця сплатила менше податку на прибуток у 2003, 2004 та 2005 роках, менше ПДВ за всі роки між 2003 та 2007 роками, а також менше податку на приріст капіталу за 2003, 2004 та 2005 роки, ніж вона повинна була сплатити. Заявницю зобов'язали сплатити додатковий податок і нараховану пеню, яка за застосовною ставкою 20 % за 2003 рік становила 513 654,52 хорватських крон (приблизно 68 500 євро).

31 березня 2008 року заявниця подала апеляційну скаргу на рішення податкового органу першої інстанції від 20 лютого 2008 року з раніше зазначених підстав.

9 липня 2008 року Міністерство фінансів відхилило апеляційну скаргу заявниці, встановивши, що податковий орган першої інстанції правильно визначив розмір податкового зобов'язання. Стосовно доводів заявниці про вплив строку давності для стягнення, Міністерство зазначило про наявність у її справі фактів, які вказували на те, що розширення перевірки могло б суттєво змінити суму оподатковуваної податкової бази. Щодо її участі у судовому розгляді Міністерство по суті повторило висновки оскаржуваного податкового рішення про обізнаність заявниці щодо виявлених порушень, на яких ґрунтувався висновок про необхідність розширення податкової перевірки.

В подальшому заявниця подала заяву про перегляд рішення у судовому порядку, скаржачись, серед іншого, на вплив строку давності для нарахування її податкових зобов'язань за 2001 та 2002 роки та на неможливість ефективно брати участь у судовому розгляді.

19 січня 2011 року Адміністративний суд Республіки Хорватія відхилив заяву про судовий перегляд, вказавши, що заявниця брала участь у податковій перевірці та не зверталася до адміністративних органів зі скаргою про закінчення строку давності.

4 травня 2016 року Конституційний суд відхилив конституційну скаргу заявниці, у якій вона стверджувала про несправедливе провадження у її справі та порушення майнових прав.

Оцінка Суду

(а) Чи мало місце втручання у право власності заявниці

ЄСПЛ зазначив, що рішення національних органів влади, яке зобов'язувало заявницю сплатити певну суму податку на прибуток, становило втручання в її право власності, гарантоване статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, при тому розумінні, що таке втручання має розглядатися з точки зору правила другого абзацу статті 1 Першого протоколу до Конвенції, згідно з яким держави мають право застосовувати закони, необхідні для забезпечення сплати податків (див. рішення у справах *Gasus Dosier-und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands*, від 23 лютого 1995 року, § 59, Series A № 306; *Špaček, s.r.o., v. the Czech Republic*, № 26449/95, §§ 39 та 41, від 9 листопада 1999 року; та *Burden v. the United Kingdom [GC]*, № 13378/05, § 59, ECHR 2008) (пункт 35 рішення).

Отже, у цій справі залишалось визначити, чи було втручання законним і сумісним з принципом пропорційності, притаманним цьому положенню (див. *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, № 11082/06 та 13772/05, §§ 869–70, 25 липня 2013 року), ураховуючи свободу розсуду, якою користуються Держави в податковій сфері (див. *Gasus Dosier-und Fördertechnik GmbH*, цит. в цій справі, § 60; та *“Bulves” AD v. Bulgaria*, № 3991/03, § 63, 22 січня 2009 року) (пункт 36 рішення).

(b) Чи було втручання законним

Суд вказав, що говорячи про «закон», стаття 1 Першого протоколу до Конвенції посилається на ту саму концепцію, на яку Конвенція посилається в інших місцях, використовуючи цей термін – концепцію, яка охоплює статутне право, а також прецедентне право і передбачає якісні вимоги (зокрема, вимоги доступності та передбачуваності) (див. рішення у справах *Cantoni v. France*, від 15 листопада 1996, § 29, Збірники судових рішень та ухвал 1996-V та *Špaček, s.r.o.*, цит. в цій справі, § 54) (пункт 37 рішення).

Коли йдеться про податкову сферу, усталена позиція Суду полягає в тому, що Державам може бути надано певний ступінь додаткової свободи у здійсненні своїх фіскальних функцій відповідно до критерію законності (див. рішення у справах *Bežanić and Baškarad v. Croatia*, № № 16140/15 та 13322/16, § 64, від 19 травня 2022 року, та *ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*, № 14902/04, § 559, від 20 вересня 2011 року) (пункт 38 рішення).

У цій справі при визначенні податкового зобов'язання заявниці за 2003 рік у рішенні податкового органу першої інстанції було чітко зазначено, що податковий орган включив до її бази оподаткування за 2003 рік суми, які мали бути сплачені за попередні два роки. Компетентні податкові органи пояснили, що відповідно до розділу 100(5) Загального податкового закону податкова перевірка може бути поширена на більш ранні періоди, якщо є факти, які вказують на те, що така розширена податкова перевірка може змінити розрахунок податкового зобов'язання в значній мірі (пункти 36–40 рішення).

ЄСПЛ відзначив, що незважаючи на ненадання Адміністративним судом Республіки Хорватія чіткої відповіді на скаргу заявниці щодо закінчення строку давності у її справі, він не бачив підстав ставити під сумнів тлумачення та застосування національними судами відповідного законодавства у справі заявниці, вважаючи, що насамперед національні органи влади, зокрема суди, повинні тлумачити та застосовувати національне законодавство (див., серед багатьох інших рішень, *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], № 38433/09, § 140, ECHR 2012), зокрема з огляду на те, що в питаннях оподаткування державам може бути надано додатковий ступінь свободи у здійсненні своїх фіскальних функцій відповідно до критерію законності (пункт 41 рішення).

У зв'язку з цим Суд звернув увагу, що у справі заявниці не відбулося переоцінки податкового зобов'язання за 2001 або 2002 роки. Така переоцінка обмежувалася наступними роками, починаючи з 2003 року, відповідно до діючого на той час податкового законодавства. ЄСПЛ зазначив, що рахунки та податкові декларації за 2001 та 2002 роки були дійсно перевірені, але лише з метою встановлення того, чи мали ці факти вплив на податкові зобов'язання за 2003 рік та будь-який наступний рік. ЄСПЛ зазначив, що питання того чи не перешкоджали цьому положенням про строк давності для визначення податкових зобов'язань та обсягу перевірок, як це зробили національні податкові органи та суди, є питанням тлумачення та застосування національного законодавства, яке Суд не вважав ані довірливим, ані явно необґрунтованим в обставинах цієї справи (пункт 42 рішення).

Отже, ЄСПЛ дійшов висновку, що у цій справі існувала достатньо чітка правова підстава для того, щоб зобов'язати заявницю сплатити податок на прибуток за 2003 рік (пункт 43 рішення).

c) Чи переслідувало втручання законну мету

ЄСПЛ вважав, що рішення національних органів переслідували мету, яка відповідає загальним інтересам, а саме забезпечити сплату податків, як це передбачено законодавством, у сфері, де держава має широку свободу розсуду (див. *ОАО Нефтяная Компания Yukos*, цит. в цій справі, § 606) (пункт 44 рішення).

d) Чи було втручання пропорційним переслідуваній законній меті

У даному контексті ЄСПЛ підкреслив, що суми несплаченого податку на прибуток, нарахованої пені за 2003 рік у розмірі приблизно 68 500 євро, а також застосована ставка податку у розмірі 20 % не могли вважатися непропорційними з кількісної точки зору.

Крім того, на думку Суду у даній справі ніщо не вказувало на те, що стягнення такої суми податку на прибуток істотно підірвало б фінансове становище заявниці або становище її нотаріальної контори, а це один із факторів, яким Суд надає значення при оцінці того, чи було досягнуто справедливого балансу в конкретній справі (див. рішення у справах *N.K.M. v. Hungary*, № 66529/11, § 42, від 14 травня 2013 року; *Cacciato v. Italy* (ухв.), № 60633/16, від 16 січня 2018 року) (пункт 47 рішення).

Також Суд звернув увагу, що заявниця мала в своєму розпорядженні процесуальну гарантію, за допомогою якої вона могла оскаржити накладені суми, а саме можливість ініціювати процедуру судового перегляду. При цьому заявниця скористалася такою можливістю і змогла ефективно брати участь у відповідному провадженні та подати різні скарги до національних органів влади. Ніщо не свідчило про те, що процес прийняття рішень, які підтверджують стягнення оскаржуваної суми податків, був несправедливим або свавільним (пункт 48 рішення).

Таким чином, на переконання Суду, зобов'язання заявниці сплатити податок на прибуток за 2003 рік у вищезазначеній сумі було пропорційним заходом, який було вжито для досягнення законної мети – забезпечення сплати податків (пункт 49 рішення).

(e) Висновок

Беручи до уваги наведені вище міркування та широку свободу розсуду, якою користується держава у податковій сфері, ЄСПЛ вважав, що рішення, яке зобов'язувало заявницю сплатити податок на прибуток, було законним і не становило непропорційного тягаря для неї (пункт 50 рішення).

Висновок

Відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 13 лютого 2024 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася питання призупинення виплат заявниці – внутрішньо переміщеній особі, через відмову виконувати законодавчу вимогу відкрити рахунок в «Ощадбанку» для подальшого отримання таких виплат.

Заявниця є громадянкою України, яка народилася в 1973 році і проживає в Рівному (Україна).

Після окупації та встановлення росією своєї юрисдикції на території Автономної Республіки Крим, заявниця та її сім'я у листопаді 2014 року переїхали на підконтрольну Уряду територію та були зареєстровані як внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО). З огляду на їхній статус вони мали право на отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 505 від 1 жовтня 2014 року. Заявниця, як представник сім'ї, до цього часу отримувала допомогу на рахунок, відкритий у приватному банку «Р.».

У квітні 2016 року виплату допомоги заявниці було призупинено за відсутності інформації, яка б вказувала органам влади на те, що вона відкрила рахунок в «Ощадбанку». Крім того, Управління праці та соціального захисту населення виконавчого комітету Рівненської міської ради (далі – Управління) повідомило їй, що воно не буде виплачувати допомогу на рахунок в будь-якому іншому банку, окрім «Ощадбанку».

Заявниця оскаржила рішення Управління про призупинення виплати допомоги. Суди задовольнили її вимоги, оскільки для призупинення не було жодних правових підстав та зазначили, що до липня 2016 року допомога могла виплачуватися через її поточний рахунок у банку R. За словами заявниці, вона отримала всі належні їй виплати за період з квітня по червень 2016 року (2400 українських гривень (близько 80 євро) на місяць).

З липня 2016 року виплату допомоги заявниці було знову призупинено на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 637 від 5 листопада 2014 року у зв'язку з її відмовою відкрити рахунок в «Ощадбанку».

У липні 2016 року заявниця оскаржила відповідні положення Постанови № 637 з подальшими змінами в судах. Вона стверджувала, що ці положення є дискримінаційними та несумісними з іншими нормативно-правовими актами вищої юридичної сили, а тому мають бути визнані недійсними. Заявниця посилалася, серед іншого, на статтю 14 Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 2014 року та статтю 6 Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 2012 року. Вона також

посилалася на практику ЄСПЛ у справах про дискримінацію, зокрема, на тест, який Суд застосовує для встановлення того, чи мала місце дискримінація. Заявниця вказала на різницю у ставленні до осіб без статусу ВПО, які отримували допомогу без необхідності відкривати рахунок в «Ощадбанку», та осіб зі статусом ВПО, які були зобов'язані відкрити рахунок в «Ощадбанку» для отримання допомоги. Вона також стверджувала, що мала місце дискримінація між самими ВПО, а саме між тими, хто вже мав рахунки в «Ощадбанку», і тими, хто не мав таких рахунків.

24 травня 2017 року Окружний адміністративний суд міста Києва повністю відмовив заявниці у задоволенні її позову. Суд постановив, що Кабінет Міністрів України діяв у межах своєї компетенції, приймаючи оскаржуваний захід, і що обмеження, про які йдеться, не позбавляли заявницю будь-яких прав, а лише встановлювали практичні механізми їхньої реалізації. Суд першої інстанції також дійшов висновку, що позов заявниці стосувався виключно її небажання відкрити рахунок в «Ощадбанку», і що вона не навела жодних переконливих аргументів на обґрунтування своїх скарг на дискримінацію.

Заявниця оскаржила рішення Окружного адміністративного суду міста Києва до Київського апеляційного адміністративного суду, який залишив без змін рішення суду першої інстанції. У своєму рішенні від 17 жовтня 2017 року апеляційний суд зазначив, зокрема, що метою прийняття постанови № 637 (оскаржуваний захід) та змін до неї було «збереження коштів соціально незахищених осіб, які перебувають на обліку як внутрішньо переміщені особи»...; забезпечення виплати пенсійних і соціальних допомог; недопущення застосування шахрайських схем і протиправних дій під час здійснення таких виплат, запобігання фінансування тероризму». Апеляційний суд також вказав, що оскаржуваний захід не лише забезпечив виплату соціальних виплат ВПО через визначений банк, але й не перешкодив їм зняти гроші та покласти їх на депозит в іншому банку на власний вибір. Крім того, посилаючись на національне законодавство та рішення Суду у справі «Пічкур проти України» (№ 10441/06, 7 листопада 2013 року), апеляційний суд дійшов висновку, що дії Уряду ґрунтувалися на національному законодавстві і не були спрямовані на дискримінацію за ознакою місця проживання. Зрештою, апеляційний суд підкреслив, що Постановою № 689 від 13 вересня 2017 року до Постанови № 637 були внесені зміни, які передбачали, що виплата соціальних виплат ВПО має здійснюватися через «Ощадбанк» з можливістю здійснення подальших операцій (грошові перекази, виплати або зняття коштів) у будь-якому іншому банку на території, підконтрольній Уряду. У зв'язку з цим апеляційний суд вважав, що таким чином Кабінет Міністрів «усунув порушення прав позивача».

25 вересня 2018 року Верховний Суд залишив у силі рішення судів нижчих інстанцій щодо заявника. Цей суд підтримав їхні висновки щодо законності дій

Кабінету Міністрів України. Щодо питання дискримінації, Верховний Суд зазначив, що суди нижчих інстанцій дійшли правильного висновку про відсутність ознак дискримінації і що, навпаки, оскаржувані заходи були спрямовані на забезпечення особливого захисту ВПО.

В той же час, у листопаді 2017 року заявниця звернулася до Управління з проханням закрити її особову справу як одержувача допомоги, оскільки вона стала безробітною і, таким чином, більше не мала права на її отримання. Управління задовільнило її прохання, хоча заявниця так і не отримала виплати допомоги за період з липня 2016 року по листопад 2017 року через її відмову відкрити рахунок у визначеному державному банку. Згодом Управління відновило виплату допомоги сім'ї заявниці, коли її чоловік відкрив рахунок в «Ощадбанку».

Посилаючись на статтю 8, статтю 1 Першого протоколу до Конвенції, статтю 14, а також статтю 1 Протоколу № 12 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, заявниця скаржилася на призупинення виплати їй допомоги, стверджуючи, що це поклато на неї надмірний тягар, і що зобов'язання, покладені на неї для отримання соціальних виплат, були дискримінаційними.

Скарги заявниці у цій справі розглядалася за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, взятої окремо, та у поєднанні зі статтею 14 Конвенції.

Оцінка Суду

Щодо стверджуваного порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції

ЄСПЛ насамперед зазначив, що між сторонами немає спору про те, що призупинення виплати належних заявниці соціальних виплат (допомоги) становило втручання в її право на мирне володіння майном, гарантоване статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. На думку ЄСПЛ, скарги заявниці слід було розглядати з точки зору другого пункту статті 1 Першого протоколу до Конвенції щодо контролю за використанням майна (див. рішення у справі *Croitoru v. Romania*, № 3205/03, від 14 вересня 2010 року) (пункт 32 рішення).

Суд, з посиланням на свою усталену прецедентну практику вказав, що для сумісності оскаржуваного заходу зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, він повинен відповідати трьом умовам: бути законним, переслідувати законну мету та забезпечувати справедливий баланс між загальним інтересом суспільства та основоположними правами особи (див. рішення у справі *Beyleer v. Italy* [GC], № 33202/96, §§ 108–14, ECHR 2000-I) (пункт 33 рішення).

i) Чи було втручання законним

На думку ЄСПЛ вимога щодо наявності у ВПО рахунку в «Ощадбанку» для отримання соціальних виплат була прямо передбачена положеннями відповідних постанов Кабінету Міністрів України. Оскаржуваний підзаконний акт видається достатньо чітким, доступним та передбачуваним у своєму застосуванні. Щодо твердження заявниці про те, що оскаржуваний підзаконний акт не передбачав припинення виплати допомоги у разі не відкриття рахунку в «Ощадбанку», Суд зазначив, що, як вбачається з матеріалів справи, виплата їй соціальних виплат не була припинена, а лише призупинена до виконання законодавчої вимоги. Навіть якщо припустити відсутність правової визначеності в оскаржуваних законодавчих положеннях, національні суди у своїх рішеннях обґрунтували, що спеціальне законодавство (зокрема, Постанова № 637) чітко передбачає здійснення соціальних виплат, належних ВПО, лише на рахунки, відкриті в «Ощадбанку», тому призупинення виплати допомоги для сім'ї заявниці було визнано законним. Суд не вважав таке тлумачення свавільним або явно необґрунтованим.

З огляду на наведені вище міркування, ЄСПЛ дійшов висновку, що втручання у право власності заявниці ґрунтувалося на законі (пункти 37–39 рішення).

(ii) Чи переслідувало втручання законну мету

Беручи до уваги широку свободу розсуду держави у здійсненні соціальної та економічної політики (див. пункт 35 цього рішення), ЄСПЛ не вбачав підстав сумніватися в тому, що законодавча вимога щодо наявності у ВПО рахунків в «Ощадбанку» для отримання соціальних виплат слугувала «суспільним інтересам». Зокрема, Суд погодився з Урядом у тому, що положення відповідних постанов Кабінету Міністрів України, які обмежують право ВПО на вибір банку для отримання соціальних виплат, були спрямовані на забезпечення належної виплати цих виплат ВПО з одночасним забезпеченням державного нагляду за такими виплатами через уповноважений державний банк. Таким чином, Суд не прийняв твердження заявника про те, що проголошені цілі не були легітимними або що вони ґрунтувалися на припущеннях про зловживання без доказового обґрунтування (пункт 40 рішення).

(iii) Чи було втручання пропорційним переслідуваній законній меті

Суд звернув увагу, що заявниця отримувала спеціальну допомогу для своєї сім'ї для покриття витрат на проживання як ВПО, яка була спрямована на підтримку їхньої адаптації в період переселення. Відмова заявниці відкрити рахунок у визначеному державному банку для отримання допомоги призвела до призупинення відповідних щомісячних виплат (до виконання законодавчої вимоги) і не означала втрату права на ці виплати. Зрештою, заявниця втратила

право на допомогу, оскільки стала безробітною; вона не отримувала виплати за період призупинення, оскільки не відкрила рахунок в Ощадбанку. Тим не менш, її чоловікові вдалося отримати наступні виплати допомоги, виконавши вимоги оскаржуваного підзаконного акту (пункт 43 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що заявниця, головним чином, посилалася на стверджувану низьку якість надання послуг «Ощадбанком» для обґрунтування своєї відмови відкрити там рахунок. Такі причини, навіть якщо вони були обґрунтованими, не є достатніми для того, щоб вважатися надмірним тягарем для заявниці (див. і порівняйте справу Croitoru (цит. в цій справі), де правові положення, що змушували заявника, громадянина Румунії, який проживав за кордоном і втратив будь-який зв'язок з рідною країною, призначити довірену особу для отримання належних йому пенсійних виплат – що він міг зробити без необхідності приїжджати до Румунії – не були визнані явно надмірними для заявника) (пункт 44 рішення).

Зрештою, Суд мав достатні підстави вважати, що не існувало ризику того, що заявниця та її сім'я втратять засоби до існування, оскільки, об'єктивно кажучи, вони могли в будь-який час припинити призупинення виплати допомоги, відкривши рахунок у визначеному державному банку.

У світлі вищевикладеного ЄСПЛ виснував, що обов'язок заявниці відкрити рахунок в «Ощадбанку» для отримання соціальних виплат не може вважатися таким, що поклав на неї індивідуальний та надмірний тягар (див., для порівняння рішення у справі Dukmedjian v. France, № 60495/00, §§ 55–59, від 31 січня 2006 року) (пункт 46 рішення).

(iv) Висновок

Беручи до уваги наведені вище міркування та широку свободу розсуду, якою користується держава при здійсненні соціальної та економічної політики, Суд вважав, що втручання у право заявниці на мирне володіння своїм майном було законним, переслідувало легітимну мету та не було непропорційним (пункт 47 рішення).

Відповідно, не було порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (пункт 48 рішення).

Щодо ймовірного порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції

Першочергово, Суд вказав, що стаття 14 Конвенції не має самостійного існування, оскільки вона діє виключно у зв'язку з «користуванням правами і свободами», що гарантуються нею. Хоча застосування статті 14 Конвенції не передбачає порушення цих положень – і в цьому сенсі вона є автономною – не може бути місця для її застосування, якщо факти, про які йдеться,

не підпадають під дію одного або декількох з них (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі *Molla Sali v. Greece* [GC], № 20452/14, § 123, від 19 грудня 2018 року) (пункт 56 рішення).

ЄСПЛ повторив, що не було порушення прав заявниці, гарантованих статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, що, однак, не є вирішальним для визначення застосовності його статті 14 Конвенції з огляду на вищезазначену практику Суду. Він також повторює, що скарги заявниці за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції були визнані прийнятними, і що вона, безсумнівно, мала право на оскаржувану допомогу, яка була її власністю. Цього було достатньо для того, щоб стаття 14 Конвенції була чітко застосовною до цієї справи, а відповідні скарги заявниці – прийнятними *ratione materiae* (пункт 57 рішення).

Суд, з посиланням на свою претенденту практику, підкреслив, що лише відмінності у поводженні, засновані на чітких ідентифікаційних ознаках або «статусі» можуть становити дискримінацію у розумінні статті 14 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *Fábián*, § 113). Крім того, для того, щоб виникло питання за статтею 14 Конвенції, має існувати різниця у поводженні з особами, які перебувають в аналогічних або подібних ситуаціях (див. згадане вище рішення у справі *Molla Sali*, § 133) (пункт 58 рішення).

Щодо першої частини скарги заявниці за статтею 14 ЄСПЛ зазначив, що сторонами не заперечувалася наявність у заявниці права на спеціальну допомогу, призначену лише для ВПО. З цього випливає, що вона не опинилася в аналогічній або відповідним чином схожій ситуації порівняно з іншими одержувачами соціальних виплат, які не мають статусу ВПО (див., щодо аналогічного підходу, рішення у справі *Tsezar and Others v. Ukraine*, № № 73590/14 та 6 інших, § 77, від 13 лютого 2018 року) (пункт 59 рішення).

Щодо другої частини скарги за статтею 14 заявниця стверджувала, що вона зазнала дискримінації порівняно з іншими ВПО, які мали рахунки в «Ощадбанку» і, відповідно, отримували допомогу. У зв'язку з цим ЄСПЛ підкреслив, що наявність або відсутність рахунку в «Ощадбанку» не є ознакою, що дозволяє ідентифікувати особу, або «статусом» у розумінні статті 14 Конвенції (пункт 60 рішення).

Таким чином, ЄСПЛ виснував, що заявниця як ВПО не перебувала в аналогічній або відповідним чином подібній ситуації порівняно з іншими одержувачами соціальних виплат, які не мають статусу ВПО, і що вона не продемонструвала різниці у ставленні до неї між самими ВПО (пункт 61 рішення).

З огляду на зазначені вище міркування, Суд визнав скарги заявниці за статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції явно необґрунтованими і такими, що мають бути відхилені відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 лютого 2024 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

РІШЕННЯ ЄСПЛ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття 2 Конвенції (право на життя)

KENTESH AND BORODYNYA v. Ukraine (№ 44244/19 та № 26300/22): непроведення ефективного розслідування смерті чи дорожньо-транспортних пригод, що становили загрозу життю, до яких не були причетні представники держави – порушення

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

RADCHENKO AND ABRAMOV v. Ukraine (№ 5312/20 та № 22627/20): неналежне надання медичної допомоги під час тримання під вартою; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік у Додатку) – порушення статей 3, 5, 13 Конвенції

MYRONYUK AND OTHERS v. Ukraine (№ 10853/16 та 2 інших – див. перелік у Додатку): непроведення ефективного розслідування жорстокого поводження, вчиненого приватними особами, або за обставин, які виключають причетність представників держави – порушення

MUKHTARKULYYEV AND OTHERS v. Ukraine (№ 57031/21 та 5 інших – див. перелік у Додатку): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік у Додатку) – порушення статей 3 та 13 Конвенції

SIMON v. Ukraine (№ 41877/21): неотримання заявником всебічної та належної медичної допомоги під час тримання під вартою; відсутність у національному законодавстві ефективних засобів юридичного захисту у зв'язку з ненаданням належної медичної допомоги під час тримання під вартою – порушення статей статті 3 та 13 Конвенції

Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

TSYOGЕ FON MANTYEFEL v. Ukraine (№ 29804/16): незаконні тримання у психіатричній лікарні та примусова госпіталізація заявниці – порушення

YEFREMOV AND TAMKOV v. Ukraine (№ 52812/16 та № 59051/21): надмірна тривалість тримання під вартою під час досудового розслідування – порушення

ROLIK AND SHANDRA v. Ukraine (№ 13921/17 та № 54870/21): відсутність відповідних і достатніх підстав для тримання під вартою – порушення

AGEYEV AND OTHERS v. Ukraine (№ 39666/16 та 2 інші – див. перелік у Додатку): недоліки у провадженні щодо перегляду законності тримання під вартою; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік у Додатку) – порушення

STOROZHUK AND KONONOV v. Ukraine (№ 13577/16 та № 48768/16): непроведення ефективних розслідувань жорстокого поводження працівників міліції, якого зазнали заявники; надмірна тривалість тримання під вартою під час розслідування та судового розгляду кримінальної справи – порушення статей 3, 5, 6 Конвенції

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

GRYGOROV v. Ukraine (№ 44442/13): позбавлення органами державної влади заявника можливості подати апеляційну скаргу у встановлений строк через несвоєчасне вручення постанови суду першої інстанції

SALKOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 13087/17 та 10 інших – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість цивільних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

KOZACHUK AND OTHERS v. UKRAINE (№ 6295/17 та 10 інших – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість цивільних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

BILOKIN AND OTHERS v. Ukraine (№ 3779/14 та 2 інші – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість кримінальних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту для її оскарження – порушення статей 6 та 13 Конвенції

ZHOLONKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 18371/17 та 3 інших – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість цивільних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)

ESICHKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 35659/13): виселення заявників із житла, яке знаходилося у державній власності, становило втручання в їхнє право на повагу до їхнього житла. Національні органи влади не навели «достатніх підстав», аби довести існування «нагальної суспільної потреби» у спірному рішенні про виселення або обґрунтованість «пропорційності» такого виселення у розумінні статті 8 Конвенції – порушення

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)

SHMAKOVA v. Ukraine (№ 70445/13): позбавлення заявниці права власності на її земельну ділянку без надання будь-якої форми компенсації чи відшкодування не забезпечило справедливий баланс між вимогами суспільного інтересу, якщо

такі були, з одного боку, і правом заявниці на мирне володіння своїм майном, з іншого – порушення

GRATION TREYD, TOV v. Ukraine (№ 9166/14): втручання у право підприємства-заявника на мирне володіння своїм майном внаслідок свавільних дій органів досудового розслідування – порушення

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (січень – лютий 2024 року) / Відп. за вип.:
О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2024. – 143 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home;>

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua